САМОСТІЙНА УКРАЇНА

INDEPENDENT UKRAINE

ЗМІСТ

Ч. 7-8 (311-312) Липень — Серпень 1974

"INDEPENDENT UKRAINE„
Published by Ukrainian American Publishing Co., Inc.
2315 West Chicago Avenue, Chicago, Ill., 60622 USA
Editor in Chief Denys Kwitkowsky

Видає Видавнича Спілка в Чікаґо, Ілл. ЗСА
Головний Редактор: Денис Квітковський

Адреса Редакції:
DENYS KWITKOWSKY
7012 Michigan Avenue
Detroit, Michigan 48210, USA

Адреса Адміністрації:
INDEPENDENT UKRAINE
2315 W. CHIGAGO AVENUE
CHICAGO, ILL. 60622 USA

ЧІКАГО **ДІТРОЙТ**

НА ПРЕСОВИЙ ФОНД «САМОСТІЙНОЇ УКРАЇНИ» ЗЛОЖИЛИ:

Замість квітів на свіжі могили бл. п. Федора САДОВСЬКОГО та бл. п. Сергія СУЩИКА зложили пожертви на нев'янучі вінки у вічну пам'ять померших — на пресовий фонд «Самостійної України» по 10.00 дол. А. і М. Лебідь з Монтреал та А. і М. Лаба з Чікаґо.

Крім цього на пресовий фонд зложили:
Д-р Осип Коропей — 6.00. Д-р Іван Мулик — 5.00дол. Дир. Михайло Мушинський — 5.00 дол., В. Зелез — 3.00 дол., Ольга Кузів — 3.00 дол., Т. Зінчук — 2.00 дол., Т. Коваль — 2.00 дол. В. Марущак - 2.00 дол., Іван Печенюк — 1.00.дол. С. Цимбалюк — 4.50.дол. П. П. Байдерич — 4.50. дол. І. Коваленко — 4.00. дол. Евген Ковльський — 2.ОО дол. Микола Новак — 2.00 дол., С. Шумський — 1.00 дол.

Всім жертводавцям щиро дякуємо!

САМОСТІЙНА УКРАЇНА

Рік XXVI Липень — Серпень 1974 Ч. 7-8 (311-312)

ЛЮДИНА УКРАЇНСЬКА

Одні — ті зі сходу! — набігали в білий день і селища пускали з димом, і дні ставали, як ночі.

Другі — скородили нам ребра із заходу та з півдня, коли і як могли, а зорі чи в навечір'я...

А треті — з павучої півночі! — галайкали псалми про братерство возєднання, добирались до серця й грабували Край, пили кров і корчували душі...

Перші, як фурії, пропадали у безвістях.

Другі, як лиш надходив День Гніву, лунко втікали з побілілими очима во свояси...

А треті ще п'ють кров!

На всіх обріях — самі Ґолґоти...

Це Містерія Людини, що Одержима Свободою але цього не знає!

Могута блакитного духа — її світ. Злотозрілий плід землі — її знак. Слава — її заповідь. Але вона цього всього не знає!..

Як часто залили її з ніг бурсвії, що вона їх могла розметати!

Вона тоді розтаборювалась обабіч Святої Ріки і билась на всі сторони світу — завжди лицем до світоєдиної Матері Городів... І хоч вона несла життя лиш на однім плечі — не поступалась і розп'ята!

На варті закраяної землі Людина ставила хрест і меч, піт і кров,' любов і чин.

Але обрії прискали вогнями, вся країна була табором смерти, й пилом забуття припадав Кивот Свободи — сиґнатура її Духа.

Тоді меч опадав з її рук, любов брала розвід із чином і, журливо співаючи, Людина несла свій хрест і, не відаючи свого післанництва, оралазаорювала свою-не-свою Україну й під вагою хреста все глибше грузла в чорноземі. — **Все ближче до ґранітних основ свого Духа!**

А як кати уїдливо цідили — «К-о-н-а-є!» — вона зривалася з хреста, й сам хрест ставав її мечем!...

Людино, що приречена Богом відчинити Ворота Нової Землі й Нового Неба! Ти, як Син Людський, висиш між небом і землею, — символ сумління світу й жертва хулителів життя...

Кріпися, Безсмертний Велетню!

Твоє Воскресеня вогненними знаками вписалось у Книгу Життя, й народи світу жаждуть свободи твого Духа...

Ти Ґолґоту пройдеш і воскреснеш, обраницю Всевишнього, — слуга Його на варті світу!

ОРЗ

Д-р Денис Квітковський

ССР І НАЦІОНЛЬНЕ ПИТАННЯ

I

В українській пресі «тут», та в по-українськи писаній пресі «там» розгорнулося знову питання на тему «державности Української Радянської Соціалістичної Республіки». «Тут», на еміґрації, до цієї теми підходять з ідеологічної, і політично - утилітарної точки зору, а «там» — зо «вчень» В.І. Леніна в ділянці національного питання та з імперіяльних ітересів Москви. В обидвох випадках — особливо на еміґрації — проблему «державности УРСР» розглядають також із правничих заложень. Основна різниця між совєтською та еміґраційною теоріями про «державну суверенність УРСР» полягає в тому, що совєтські «науковці» підходять до цієї проблеми з «біблійних вчень» Леніна, з сучасної генеральної лінії комуністичної партії Совєтського Союзу, та менше тепер з постанов конституцій СССР і УСРС, а еміґраційні дослідники розглядають це дивовижне міжнародне явище з чисто ідеологічних чи з політично-утилітарних позицій, хоч часто користуються теж правничими арґументами. Іншими словами, одна частина еміґраційних публіцистів катеґорично заперечує існування держави під назвою «УРСР», а друга вважає її **корисною** фікцією і, хоч також заперечує — частинно або цілковито — існування «української радянської держави», то все ж таки, з політично - утилітарнних причин, уважає, що визнання існування «УРСР, принаймні в Об'єднаних Націях, є політично корисним для нас (див. наприклад, В. Шандор, «Україна — член Об'єднаних Націй», «Свобода» 29 січня 1974 р., д-р Іван Лозинський, «Міжнародно - правна особовість України», «Свобода», 17 березня 1974 р.). В цьому останньому випадку політичну доцільність автори підбудовують і правничими арґументами.

На позиціях повного й беззастережного визнання УРСР стоять Андрій Білинський і його учень Тома Лапичак.

Я був, мабуть одним із перших, хто звернув критичну увагу нашої громади на кнннжку А. Білинського «Світ і ми» і на його совєтофільські статті. Але ця моя пересторога залишилася була без відгуку. Моя пізніша довша полеміка з А. Білинським та з його учнем Томою Лапичаком на тему їх просовєтських та полемічно - деморалізуючих статтей в «Українському Житті» дала кращі плоди. Велика частина нашої громади «відкрила» обох «реальних політиків» і оцінила їх по їх дійсній вартості. Я перервав полеміку з А. Білинським і Т. Лапичаком після того , як вони замість арґументів почали користуватися лайкою й нарешті офіційно визнали факт, що Москва анексувала Україну — і крапка. Щоправда, твердять згадані прихильники «радянського устрою», хоч Україна не є «цілком» суверенною державою,то, помимо цього, ми мусимо числитися з незаперечними фактами й віддавати їм шану данину хочби в формі беззастережної льояльности до окупанта. В такій ситуації дальший «діялог» із нашими «східно - европейськими експертами» був зайвий.

Але не так думали інші. От і сьогодні А. Білинський і Т. Лапичак мають дискутантів на ті самі теми, цебто, переливають з пустого в порожнє проблему дійсного стану т. зв. СССР. Я розумію А. Білинського, бо «читаю» совєтську пресу. Таке читання не дає нічого, бо фактично, якщо ви прочитали одну совєтську газету або жур-

нал чи статтю на певну тему, то те саме повторюється всюди в тій пресі аж до зміни кремлівської кліки або до часу зміни «ідеологічного» курсу партії. Цю засаду брехливої пропаґанди геніяльно застосував і Ґебельс: бреши без перерви, бреши — і врешті люди будуть змушені приняти брехню за правду, не знаючи дійсної правди. На цій засаді безперервної, послідовної брехні була побудована не тільки фашистська Німеччина Гітлера, але нею живе й годується комуністично - фашистська советська імперія московського народу від часів Леніна, через Сталіна й Хрущова аж до Брежнєва. Цю отруту привіз із собою й А. Білинський і годує нею, за поміччю д-ра Т. Лапичака, нашу наївну громаду по сьогоднішній день. І він, А. Білинський, радий з цього. Йому ж треба «дискутантів», як рибі води, бо без дискутантів — без огляду на їх калібр — він не матиме «авдиторії», не матиме принади - черв'яка, на яку ловиться легковірна риба.

Так треба оцінювати хоч би «діялог» Дмитра Левчука з А. Білинським (див. Дмитро Левчук, «Відкритий оборонець окупанта», «Америка», 27 квітня 1974.). Без огляду на фахові кваліфікації обох дискутантів (а вони говорять про себе дуже похвально), без огляду на арґументи, мені здається, що Д. Левчук дався таки зловитись на вудку А. Білинського. Він пише: «Схаменіться, пане Андрію Білинський!.. А коли не можете змінити своїх капітулянтських переконань — не заважайте в роботі найсильнішому рухов в Україні й у вільному світі - бандерівцям». Не знаємо чи це правда чи ні, що бандерівці є найсильнішим рухом в Україні, але чи **доцільно революційній організації зраджувати хоч би свою присутність в окупованій Україні?** В додаток, я не розумію, як і чим саме перешкоджає А. Білинський «в роботі» бандерівцям в Україні? Знаємо з советської преси, що бандерівці є там в неласці, що їх часто згадують ,як зрадників, у своїй пресі, і навіть у «наукових» статтях та книгах, але чи вони там дійсно є, чи немає, — це повинна бути конспіративна **тайна «революційної» організації.** А от А. Білинський видобув від п. Д. Левчука тверджeня, що бандерівці не тільки є в Україні, але є вони там найсильнішим рухом, і то «в роботі». На підставі такого твердження, КҐБ може легко спрепаровувати акти оскарження проти будь - якої немилої їм особи за «бандерівство».

II

Я вже не раз писав на цю тему, але повернуся знов до неї особливо тому, що в останніх місяцях увесь советський пропаґандивний апарат залитий статтями на тему «60 - річчя опублікування праці В. І. Леніна» «Про право націй на самовизначення». І хоч Л. І. Брежнєв у своїй історичній» промові про 50- річча Союзу Радянських Соціялістичних Республік сказав, що «ми (тбто, московські комуністи - ДК) маємо всі підстави сказати, що національне питання у тому вигляді, в якому воно дісталося нам від минулого, розв'язане повністю, розв'язане остаточно і без поворотно », то нова лявіна статтей на тему «остаточної розв'язки національного питання» в СССР та неперебірливий, лайливий напад на «українських буржуазних націоналістів» є незаперечним доказом, що національна проблема в московській СССР не тільки не розв'язана, але набрала там майже революційної гостроти.

Большевицькі «теоретики» із засади, що хоч СССР започаткував миролюбну зовнішню політику, політику мирного співіснування різних політичних та економічних систем, то це зовсім не означає мирного співіснування чи «примирення між соціялізмом і капіталізмом у сфері ідеології». А «за умов непримиренної боротьби між комуністичною і буржуазною

ідеологіями особливо великого значення набуває національне питання» (див. В. Ю. Євдокименко, «Реакційна сутність ідеології українського буржуазного націоналізму», Філософська Думка ч. 1, 1974 ст. 96, дальше цитуватиму цей журнал ініціялами Ф. Д.)

Чому якраз націоналізм має таке велике значення в непримиренній боротьбі між комунізмом і буржуазією, і то якраз тоді, коли Брежнєв ствердив, що національне питання в СССР розв'язане, автор не вважає за потрібне вияснити.

Помітно також, що ані в вищецитованій статті, де критикується «буржуазний націоналізм і шовінізм», «національну обмеженість або національне чванство» (за це, нібито національне чванство, полетіла голова Шелеста), ані в інших газетах та журналах, (про деякі з них згадаємо дальше), ані **одного - єдиного словечка немає проти російського шовінізму або національного чванства.** Навпаки, всюди видвигається «рятівну ролю» і «братерську допомогу» російського народу іншим народам, особливо українському. «Всі народи нашої країни висловлюють почуття глибокої любови і поваги до великого російського народу , який в ім'я інтернаціоналізму (!), загального щастя і процвітання подав безкорисливу братерську допомогу раніше пригнобленим націям і народностям, здійснив безприкладний інтернаціональний подвиг» (див. Р. Г. Симоненко, «Сила Ленінської національної політики і неспроможність її критиків», «Комуніст України», травень 1974, стор. 33).

Як абсолютний, «науковий» доказ «братерської опіки російського народу над українським», українські совєтські «вчені» на службі Москви кличуть собі на допомогу самого Леніна, який сказав, що тільки «при єдиній дії пролетарів великоруських (уважайте: «великоруських», — примітка Д. К.) і українських вільна Україна **можлива**; без такої єдности про неї не може бути й мови» (див.**«Ф. Д.»** ст. 98). Ця зворушлива «опіка» й «допомога» «вільній Україні», почалася ще за часів Хмельницького. Але «філософ» Євдокименко чомусь не пише, чого Москва так близько бере собі до серця долю України. І не пише також, чи можлива московська імперія без України. Євдокименко пише далі, що Ленін «завжди підкреслював, що пролетаріят підтримує все, що допомагає стиранню національних відмінностей, все, що робить зв'язки між націями міцнішими, все, що веде врештою до злиття націй.»

Це «злиття націй» має сьогодні назву «радянського народу» з тим маленьким додатком, що мовою убого радянського народу» є знов чомусь російська мова. Цю «припадковість» російської мови, мови «спілкування — радянського народу» інший кандидат наук, В. Г. Королко пояснює так: «Дедалі більшу роль у розвитку міжнаціональних зв'язків і співробітництва в обміні досягнями націй і народностей СССР відіграє російська мова. Говорячи про її значення в процесі зближення радянських народів, В. В. Щербицький підкреслював: «Свідомо і добровільно обрана всіма народами Радянського Союзу як засіб міжнаціонального спілкування і співробітництва, вона відіграє величезну об'єднавчу роль, служить справі інтернаціонального згуртовання трудящих, обміну матеряльними і духовними цінностями, взаємо - збагаченню національних культур». (див. В. Г. Королько, «Про Загально - національну гордість радянської людини»' «Український Історичний Журнал» ч. 3, Київ — 1974, ст. 21). Ця російська безсоромна брехня про «братерську допомогу» російського народу українському уже достатньо висвітлена не тільки в українській, але і у світовій літературі, тому залишемо її без коментарів.

Але вертаючись назад до тези, «особливо великого значення національного питання» «за умов непримиренної

боротьди між комуністичною і буржуазною ідеологіями», і то в країні, в якій, за словами «царя» Л. І. Брежнєва, національне питання... розв'язане повністю, розв'язане остаточно і безповоротно », кожного повинен здивувати факт, що, помимо «остаточної розв'язки», національне питання в СССР відбирає сон з очей червоної мафії в Кремлі (уважаю тут термін «мафія» свідомо, бо ніхто ніколи **леґальним** способом не вибрав кремлівських володарів, а монархічне спадкоємство вони законом скасували). Советські українські видання переповнені нападами на «український буржуазний націоналізм», і то не тільки на живих «українських буржуїв», але гакож і на його жертви в СССР, ба навіть на «духів» українських буржуазних націоналілістів...

Почнемо від «духів». Непокоїть москалів і їх українських льокаїв (це термін, яким часто користуються советські «кандидати» різних наук) дух Пантелеймона Куліша, Миколи Костомарова, Михайла Грушевського, Л. Юркевича, В. Липинського, С. Єфремова, Є. Чикаленка, Д. Донцова, і ба навіть Хвильового, і інших. Почалося це від П. Куліша, пишуть советські «кандидати наук» який, як і інші українські націоналістичні письменники, розглядав історію й культуру українського народу «як вияв якогось одвічного національного духу». «Український народний дух», пише Євдокименко (**«Ф. Д».,** ст. 95 - 96) «був для П. Куліша не просто літературним вис ловом, а тлумачився ним як рушійна сила суспільного розвитку». »Апостолами українського національного духу», або, по - нашому, самобутности, національно - історичної ідентичности української нації були і Костомаров, і М. Грушевський, тільки Шевченка не вдалося їм втягнути у це «недобре товариство», — пише Євдокименко. Безуспішні були намагання Куліша втягнути Шевченка на службу українській справі. «Марними були його намагання відірвати Т. Г. Шевченка від російського оточення, від згубного на думку Куліша, впливу російської революційної демократії», — філософствує Євдокименко.

Не пішов за «російською революційною демократією» і Костомаров, проповідуючи відмінність українського народу від російського. Те саме сталося і з М. Грушевським, «однією з провідних ідей якого є те, що нібито українці й росіяни є зовсім різними народами».

Відмінність українського народу від російського, його самостійний історично - культурний розвиток, його відмінний від російського політичний устрій, його національна самобутність і тисячолітня боротьба за самостійне господарювання на власній землі — це історичні факти, які не закрити, не затуманити і найгеніяльнішими брехнями. Москва хвилево знов поневолила Україну брутальною фізичною силою, але в сфері духа, в сфері ідеології вона цілковито безсила. Правду можливо на якийсь час заглушити, але неможливо її вбити. А що ця українська правда знов набирає сили, викриває московську брехню про «братерську сім'ю советських рівноправних народів» і домагається її визнання й переведення в життя, — доказом цього є нова лявіна московської брехливої пропаґанди.

Якщо Москва устами й руками своїх українських кочубеїв, цією гряззю Москви уважає за відповідне піти в наступ проти навіть неживих уже носіїв української правди, української самостійницкої національної ідеології, то це незаперечний знак що ця українська правда, як той Шевченківський Прометей, ожила в Україні знову і своїм віщим духом кличе українську націю до нового бою:

Борітеся — поборете,
Вам Бог помагає!
За вас правда, за вас слава
І воля святая!

Можливо виграти битву проти людей, але не можливо виграти війни проти ідеї; не можливо побороти людей, одержимих українською ідеєю свободи. Їх можна посадити в тюрму, запроторити в дикі сибірські простори, закатувати, замучити в божевільнях, але ніяка сила в світі не була й не буде в силі знищити того здорового зерна - ідеї, яку несуть людству чи своїй нації й навіть умирають за неї і в її ім'я. Доказом цього є в нас Шевченко й ціла плеяда провідних борців за свободу української людини й української нації, частину з яких вичислює згадана «Філософська Думка». Їх не вбила «ленінська національна політика», підшита брехнею, їх не розгромив московсько - большевицький терор.

Сьогодні доказом цього є рух спротиву в Україні, про який мусить говорити й совєтська пропаґанда, й навіть совєтські «філософи», й «Комуніст України». Про цей рух національної самооборони в Україні не говориться безпосередньо, але в зв'язку з акціями «українських буржуазних націоналістів» пожа межами України. Ця білими нитками по чорному шита московсько - большевицька тактика має за мету зробити борців за свободу української нації в т. зв. СССР жертвами «ворожої пропаґанди» українських «буржуазних націоналістів».

«Український Комуніст» (травень, 1974, стор. 29 і 33), говорячи про «ідейну вбогість, цілковиту теоретичну неміч», яка виявилась «на так званому другому конґресі «вільних українців«, що відбувся в 1973 році в Торонто», пише, що «націоналісти на згаданому вище антирадянському зборищі виголошували, що мовляв, «у нинішньому світі високорозвинутої технології» пролетарі втратили своє соціяльне значення, на надмірному перебільшенні якого побудована марксо - ленінська ідеологія, за якою ведеться боротьба з націоналізмом». «Комуніст України» вважає таку «ревізіоністську концепцію» »визначенням цілковитого банкрутства буржуазного націоналізму в його спробах протистояти марксизму - ленінізму». В чому полягає це «цілковите банкрутство буржуазного націоналізму» К. У. не уважає за відповідне пояснити. (Це мабуть, зроблять за московських льокаїв в Україні буржуазні радянці в Мюнхені й Чікаґо).

«Філософська Думка» (січень, 74) в цитованій вище статті В. Ю. Євдокименка пише: «Для ідеологів сучасного українського буржуазного націоналізму, як і для їхніх попередників, характерні антинаукові уявлення про націоналізм як про почуття, що нібито одвічно притаманне людям на всіх етапах розвитку суспільства. «Рушійною силою людського розвитку і поступу в нашу добу є нація й націоналізм», — говориться в тезах VII ВЗУН (так званого великого збору українських націоналістів), що відбувся 1970 р.»

Цю «антинаукову» тезу ВЗУН критикує також «Комуніст України», покликаючися на «вчення» Леніна. «Він (Ленін) завжди підкреслював, що пролетарят підтримує все, що допомагає стиранню національних відмінностей, все, що робитить зв'язки між націями міцнішими, все ,що веде зрештою до злиття націй» («Ф. Д.», ч. 1, стор. 99). Цю саму думку, також зо «вчень» Леніна, підкреслює й «Комуніст України», мовляв у самому принципі права нації на самовизначення закладено глибокий інтернаціоналістський зміст». «Для буржуазії, — вказував В. І. Ленін — вимога рівноправности націй дуже часто рівнозначна на ділі проповіді національної винятковости й шовінізму, дуже часто сполучена з **проповіддю** розділення й відчуження націй. З цим **безумовно** не мириться пролетарський **інтернаціоналізм,** що проповідує не тільки **зближення** націй, але **злиття** робітників усіх національ-

ностей даної держави в **єдиних** пролетарських організаціях» («К.У.», травень 1974, стор. 32: всі підкреслення Р. Г. Симоненка, автора статті п. н. «Сила ленінської національної політики і неспроможність її критиків».)

І знов автор статті не виясняє таке протиріччя: якщо «пролетарський інтернаціоналізм», прямує до злиття **націй,** то яка роля, яке місце мала б зайняти нація в суспільстві, тепер і в майбутньому? «Злиття», пояснює «Словник Української мови», (В - во «Наукова Думка», Київ — 1972) як «об'єднання створювання одного цілого», або «місце, де зливаються два потоки, струмки» — то ж, чи в злитті нації не прямується до знищення існування різних націй взагалі, а їх «визволення» не означає влиття «визволеної нації» в ріку нації — «визволителя»?

Доцент Т. Воробейкова в статті «Ленінська ідея самовизначення націй і марні спроби буржуазних фальсифікаторів її спростувати» так і пише, що, мовляв, «право націй на самовизначення не можна змішувати з обов'язковим відокремленням» (див. «Радянське Право», ч. 4, 1974). «Ленінське розуміння цього права» означає: дійсне національне самовизначення народів має сприяти їх інтернаціоналному об'єднаню», — пише далі Т. Ворбейкова. «Радянські нації не тільки не виявляли бажання відокремитися від Радянського Союзу», читаємо там далі, «а більше того — в часі тяжких випробувань великої вітчизняної війни продемонстрували свою вірність соціялістичній союзній вітчизні».

Тут наш доцент «переочив той факт, що в перших місяцях гітлерівсько-московської війни, мільйони солдатів здавалися в німецький полон, але коли побачили, що Гітлер не кращий від Сталіна, розпучливо боролися на обидва фронти, проти обидвох заклятих ворогів України, щоб рятувати голе життя. «Вітчизняну Війну» виграли москалям величезна матеріяльна й військова допомога альянтів на чолі з ЗСА.

Т. Воробейкова критикує «буржуазного американського історика «Барка, який твердить у праці, виданій в Нью - Йорку 1967 р., «що створення СССР в 1922 році було вигідним лише для Радянської Росії, яка, мовляв, у період НЕП'у мала потребу в сировині окраїн Росії, що «інородці» не мали ні причини, ні підстав шукати політичного об'єднання в межах Союзу ССР». Вона далі виступає проти «міфів про історичні експансіоністські тенденції російського народу, про «русифікацію» національних республік». В обороні «благородного альтруїзму» російського народу, вона має тільки фрази про величезні жертви» російського народу «в боротьбі за перебудову старої Росії» («перебудову» на що? на ще тяжчу тюрму народів?! — Д. К.) та цитат зо звітньої доповіді ЦК КПСС на 24 - му з'їзді партії, на якому було сказано: «Його (російського народу) революційна енергія, самовідданість, працьовитість, глибокий інтернаціоналізм по праву здобули йому щиру повагу всіх народів нашої соціялістичної Батьківщини». От вам «арґумент», в ім'я якого Москва поновно поневолила не тільки «суверенні радянські республіки», але й Східню Німеччину, Польщу, Угорщину, Чехо - Словаччину, Румунію, Болгарію тощо. Такі «арґументи» негідні друкуватися у професійному правничому журналі.

Цікаво, що в іншому числі цього журналу, якийсь «доцент» І. Яцина в статті п. н. «Збройна боротьба народів проти колоніяльного гноблення і міжнародне право» (див. «Радянське Право», лютий 1974, стор. 9») твердить, що поневолені народи мають право на збройну боротьбу за своє визволення й самовизначення, і ця боротьба є забезпечена міжнародним правом. Цитуючи різні міжнародні

документи, особливо деклярації й конвенції Об'єднаних Націй, автор твердить, що «право на самовизначення означає, що колоніяльні народи можуть добитися своєї незалежности будь - яким шляхом, у тому числі й збройною боротьбою, коли їм перешкоджають у реалізації цього права... Збройна боротьба поневолених народів за незалежність є актом законної сомооборони від колоніяльної аґресії».

В числі за березень 1974 р. журнал «Радянське Право» досить совісно переповідає теорію прав людини, згідно з деклярацiями, резолюціями й конвенціями прав людини й народів, ухваленими ООН і підписаними та ратифікованими СССР, Українською й Білоруською ССР.

Але вже на самому початку цієї статті «Міжнародні пакти про права людини», пера Г. Дмитрієвої, кандидата юридичних наук, зазначено, що «безпосередній захист прав людини належить до внутрішньої компетенції держави», що «міжнародне співробітництво сприяє виконанню цього завдання», але, завважує автор статті, «важливо при цьому підкреслити, що це співробітництво має ґрунтуватися на додержанні основних принципів міжнародного права, насамперед, принципу невтручання у внутрішні справи будь - якої країни». «Радянський лад повністю забезпечує здійснення прав і свобод людини й не потребує додаткових ґарантій», — пише Г. Дмитрієва, але «міжнародне співробітництво сприяє поважанню прав людини», тому СССР, Українська й Білоруська ССР підписали й ратифікували конвенції про права й свободи людини.

Замітно, що в цілій серії статтей немає згадки про здушення брутальною мілітарною силою намагання народів Східної Німеччини, Польщі, Угорщини, Чехо-Словаччини визволитися з-під московсько - большевицького ярма, хоч у вищезгаданій статті І. Яцина пише, що «поневолені народи мають право на збройну боротьбу за своє визволення й самовизначення і ця боротьба є хоронена міжнародним правом». В справі Угорщини і Чехо - Словаччини пишеться, мов на глум, що мілітарна інтервенція Москви в тих країнах була зумовлена «паразитуванням, імперіялістичною реакцією на національних почуттях тих народів». І. В.Попович (див. І. В. Попович, «В. І. Ленін про корінну протилежність пролетарського інтернаціоналізму і буржуазного націоналізму», «Комуніст України», квітень 1974) пише: «В умовах розрядки міжнародної напружености антикомуністична пропаґанда особливо тішить себе надіями на зростання, так би мовити, «сприйнятливости» населення соціялістичних країн до ворожої ідеології, і насамперед до буржуазного націоналізму. Як свідчать події в Угорщині (1956 р.) і в Чехо-Словаччині (1968 р.), імперіялістична реакція паразитує на національних почуттях, намагається роздути націоналістичні пристрасті серед ідейно нестійких людей, щоб використати їх з контрреволюційною метою. Вона широко використовує писанину різних відщепенців, щоб звести наклепи на Радянський Союз, очорнити історію нашої Батьківщини, послабити притягальну силу комуністичних ідей, завдати шкоди зростаючому й міцніючому світові соціялізму. Активізація антирадянської пропаганди, широке використання нею ідеології буржуазного націоналізму спричинює необхідність посилення боротьби проти будь-яких різновидів націоналістичної і шовіністичної ідеології, у тому числі проти українського буржуазного націоналізму і сіонізму, вимагає ще рішучішого викриття їх антикомуністичної спрямованості, активного викорінення націоналістичних пережитків».

З цієї цитати ясно видно, що в Україні, і в інших країнах московсько большевицької імперії, націнальні по-

чуття є глибоко закорінені в душах і думанні поневолених народів та, що там діють «ідейно нестійкі люди», «відщепенці», з якими Москва мусить боротися всіма доступними їй засобами, включно з удержуванням тисячів тюрем, концентраційних таборів, ба навіть методами мілітарної інтервенції.

Але в справі подій в Україні і в інших «суверенних республіках» СССР, в справі т. зв. тепер дисидентського руху згадується тільки посередньо, мимоходом, не ідентифікуючи імен, ні подій. В статті В. Г. Королька «Про загальнонаціональну гордість радянської людини», наприклад, (див. «Український історичний журнал», ч. 3, Київ, 1974) читаємо, що «в нашій країні (тобто, в СССР) давно вже ліквідовано об'єктивні соціяльні передумови відродження антаґонізмів у сфері національних відносин». Але трошки дальше автор статті додає: «Однак, існують ще націоналістичні пересуди, певні деформації у проявах національних почуттів. Ці пересуди надзвичайно живучі, вони дають ще про себе знати в психології людей, не досить зрілих у політичному відношенні. Крім того, не завжди відкрито вони проявляються. Такий прояв національного егоїзму, наприклад, як місництво, може переряджатися у «піклування» про розквіт свого краю, ідеалізацію старовини, милування національною архаїчністю, може виступати під виглядом «турботи» про культурну спадщину. Все це заважає вихованню у радянської людини великого патріотичного почуття загально - національної гордости. Особливо, якщо врахувати, що наші клясові вороги намагаються використовувати подібні прояви, всіляко роздувають і заохочують їх, сподіваючись будь-що ослабити єдність народів нашої країни». Це ясний натяк на наших оборонців прав і свобод України в СССР і на нашу еміґрацію, яка популяризує національні свободолюбні прояви в Україні і протестує проти переслідування найкращих синів і дочок України.

III

З вищенаведених цитат з «української», чи ліпше — українською мовою писаної публіцистики в т. зв. УРСР вилонюються три основні фронти московсько - большевицького «ідеологічного» і не-ідеологічного наступу на знищення української нації:

Фронт проти плекання української національної культури, традиції, особливо в формі, яка посилює дух історично - культурної ідентичности й політично - державної самостійности української нації;

Фронт проти українського національного відродження в Україні, та

Фронт проти дії української еміґрації, яка здобуває чимраз більше ґрунту в боротьбі за повну національну свободу своєї Батьківщини.

Факт такого концентрованого наступу на кількох фронтах проти української нації є незаперечним доказом того, що «український буржуазний націоналізм», вживаючи московсько - совєтської термінології, не тільки не послаб в Україні і в світі, але виявляє чимраз більше як сили відпору, так і наступу за відзискання забраних від нього його свобід і прав. В обличчі цього факту, фрази про ліквідацію національного питання в московській СССР є побудовані на брехні й обмані. Цитовані вище твердження совєтської преси повні протиріч. З одного боку, московські загарбники та їх українські слуги говорять про повне розв'язання національного питання в СССР, про створення там нової «історичної дійсности» — «радянського» народу, а з другого боку твердять, що в тій новій тюрмі народів національні почуття є ще глибоко закорінені та що ці національні почуття використовуються, за посередництвом «ідейно нестійких людей», «імперіялістичною реакцією» та «українським буржуаз-

ним націоналізмом» у їх боротьбі проти російського імперіялізму за свободу України. Такі твердження Москви, навіть висловлені устами її вірних слуг, зобов'язують нас до особливої чуйности, ідейно - політичної стійкости та до згуртування всіх наших сил в одному напрямі: виборення повної свободи українській нації.

До питання т. зв. Української Радянської Соціялістичної Республіки повернемось у наступному числі «Самостійної України». Тепер же хочемо звернути увагу наших читачів на два аспекти совєтської дійсности в Україні:

По-перше, треба з тривогою відмітити, що в усіх совєтських писаннях, які дістаються до нас, **наголос не кладеться більше на існування там «суверенної» УРСР, але на злиття націй,** на створення, постання там **«радянського народу»** (що виключає потребу існування «суверенних республік», які відходять до історії) та на російський народ, який перебрав на себе «братерську» «місійну» ролю об'єднувача всіх народів СССР, мова якого стає мовою «спілкування радянського народу», а його історія й культура є єдиним **законним** джерелом **московського** «пролетарського інтернаціоналізму». Тому відгрібання українських культурних традицій і продовжування плекання й творення не так політичних, але тільки культурних вартостей української нації є злочином, кримінальним вчинком.

На доказ вищесказаного, ось вам цитата з статті Р. Г. Симоненка (див. «Комуніст України» травень 1974 р.): «В. І. Ленін на конкретних прикладах показав, що наріжним каменнем революційної свідомости соціялістів є вірність пролетарському інтернаціоналізму. Нині вірність пролетаському інтернаціоналізму визначається передусім ставленням до Радянського Союзу, Комуністичної партії Радянського Союзу, до тієї історичної ролі, яку відіграє у сучасній боротьбі за мир і дружбу між народами столиця нашої Батьківщини — Москва. Полум'яний український патріот Ярослав Галан, по-звірячому вбитий за завданням тих, хто сьогодні виступає в ролі піклувальників «демократії і людинолюбства», пристрасно писав, що з моменту перемоги Великого Жовтня «людство розкололося на два табори: на тих, хто любить Москву, і тих, хто ненавидить її. Невтральних немає: лінія поділу проходить через кожну країну, вона зачіпає кожне людське серце». В наш час ці рядки звучать із ще більшою силою й проникливістю».

«Всі народи нашої країни висловлюють почуття глибокої любови й поваги до великого російського народу, який в ім'я інтернаціоналізму, загального щастя і процвітання подав безкорисливу братерську допомогу раніше пригнобленим націям і народностям, здійснив безприкладний інтернаціональний подвиг».

По-друге, в нашому підході до питання — існує, чи не існнує в **дійсності** т. зв. УРСР — мусимо виходити з **дійсности,** такої, як вона є, а не з опортуністичних, **тимчасових** користей або некористей, бо тут, на еміграції, наше єдине завдання, єдина думка мусить бути **візія майбутньої вільної України на довшу мету,** а не на тимчасові успіхи. Наші брати й сестри в Україні можуть — і навіть повинні покликатися на конституцію, на зобов'язуючі там «закони», але ми тут мусимо конфронтувати конституцію СССР і УРСР з дійсним станом в СССР і змагатися не за виконання й пошанування конституційних постанов чи параграфів тих конституцій, але за повне й беззастережне відірвання України від московської СССР і проголошення, волею українського народу, в свободі, власної, української конституції. «Хтось» може жити сучасністю й боротися всіма засобами за вдержання себе на поверхні життя в цій сучасності, але інші мусять дивитися в прийдешнє й тримати живою візію майбутньої України в свободі.

Ганна Черінь

ПАМ'ЯТІ ЮЛІЯНА ВАССИЯНА

Серед велетнів духа, таких, як Тарас Шевченко, Іван Франко, Григорій Сковорода, що вже віддалені від нас десятками й сотнями літ, ми часом не помічаємо, а може не хочемо помітити рівних їм постатей, що ще так недавно були між нас. Вершини гори не видно, коли стояти коло неї дуже близько, а спеціяльно, коли дивитися не згору, а вділ. Навіть хмаросяги не здаються дуже високими, коли проходити повз них по вулиці — але погляньте на них здалеку, і у вас закрутиться голова.

Юліян Вассиян, наш сучасник, почавши свій громадський шлях з Усусусів, Бриґідок та еміґрації в Чехо - Словаччині, ввесь час був між нас, або, правильніше кажучи, був між кращими, найбільш патріотичним із нас. Він пройшов через трагедію визвольних боїв, Чотирокутник Смерти, тиф, організаторську й редакційну виснажуючу й невдячну працю; в той же час невпинно студіював свою улюблену дисципліну - філософію і здобув докторат у Карловім університеті в Празі. Був він і в діпівських таборах і, разом із загальною хвилею переселення, в 1950 році прибув до Америки, спочатку в Сен - Поль, а потім до Чікаґо, де він розбудував видавництво «Самостійної України» і де його спіткала передчасна смерть у 1953 році.

Здавався він нам, можливо, таким, як усі; або й не таким: багато кому він видавався диваком, що, зі своїм докторатом, працював на некваліфікованій праці. От якби він переключився на англійську мову й пішов викладати філософію до якогось американського університету, його вважали б «чимсь». А так, через те , що він волів зберігати свій ум, свою творчу наснагу для України, через те, що він хотів розробляти не загальну чи американську, а **українську** філософію, через те, що він болів нашою національною недолею й хотів знайти шляхи для нашого порятунку, його нічим особливим не вважали. От якийсь собі вчений дивак, що не любить забав, не усміхається, не приєднується до «кумпаній» і тримається окремо. Тільки ті, що мали честь з ним дискутувати або слухати його промови, знали, що це геніяльна, вища від нас на дві голови людина, людина, що її Бог дарує народові може раз на сто літ. Довго тепер нам чекати, поки знояву з'явиться такий другий, як Вассиян — а може й ніколи.

Коли говорити про Вассияна, огортає почуття сорому за те, що ми не оцінили, не зрозуміли, не вберегли такий великий розум, що згас у ще не старих літах — у віці 59 літ. І вже тепер нічого ми не можемо цьому зарадити, крім, хіба, того, що мусимо трохи краще приглядатися навколо нас і шанувати тих, що вищі зростом, а не лупити їх по голові зневагою й наругою, як то часто менші роблять супроти великих.

Великим людям звичайно не з медом живеться на землі. Про життя їх в іншім, потусторонніім світі нам не відомо. Але по смерті лишаються їх діла й твори, і тоді ми починаємо в них вдумуватися, приглядатися й учитися розуму. Це й є так звана слава, посмертна почесть, за котру великі жертвують життям і щастям.

Твори Вассияна, надзвичайно стислі, насичені змістом і емоціями тези, були друковані в періодичних виданнях, але в суєті днів вони губились, і поки знайшлась би нагода й час їх студіювати (бо такі глибокі твори не можна просто переглядати десь в автобусі їдучи з роботи), вже той жур-

нал десь губився у купі паперів і чтива. І ось, нарешті, видавництво «Євшан - Зілля» взялось за амбітну працю — видати всі твори Юліяна Вассияна, заплянувавши десять томів. Покищо вийшло два.

В своїх працях Вассиян, перш за все, детально аналізує історію України та шукає причин нашої бездержавности. Він досліджує всі ділянки нашого життя, характерні риси української людини, її ментальність темперамент, вдачу, здібністі. Історію він розглядає не як перелік сторичних подій і дат, як то роблять найчастіше наші історики; він дошукується не так зовнішніх, як внутрішніх, псигологічних причин наших поразок і нашої **сумарної поразки** — бездержавности. Кінець XVIII і XIX століття Вассиян уважає найгіршими часами нашої історії: «темна ніч упадку, забуття і кволого сну», найнижчий щабель животіння — «біологічний процес анімальних інстинктів», коли людина дбає лише про їжу. Вассиян засуджує нашу верхівку, провід та інтеліґенцію, що зрадили державні інтереси задля власної вигоди. А простий нарід всі свої сили віддав **землі.** Отож, українська земля була традиційно тією скарбницею, де переховувались духові скарби українців. А що земля наша — найбогатша в цілім світі, то й скарби народні не заниділи. І це з такої землі піднявся велетень духа — Тарас Шевченко. Походження Шевченка символічне: він дістав свою державницьку силу **з землі,** з селянства. Він — символ невмирущої української землі. XX століття застало нас непідготованими й кинуло в пазурі нелюдсько-жорстоким москалям, що намагаються стерти наш нарід з лиця землі. Пасивнсть української людини обмежує її до нарікань на свою нещасну долю. Біда в тім, що ми живемо почуттям, а не розумом.

Вассиян гостро засуджує заздрість і внутрішню боротьбу між українцями, недопустимі витрати дорогого часу на довжелезні дискусії. Справді: ми собі дискутуємо та й дискутуємо й не помічаємо, як історія повз нас проходить і лишає нас позаду, мало не в самому хвості...

Зокрема, Вассиян спиняється над питанням про культ Шевченка, наріжний камінь нашої національної будови, чинник нашої соборности. Шевченко — це здається, єдине, що нас справді об'єднує, за що ми не сваримось, хібащо за те, який має бути його пам'ятник: «старий» чи «молодий». Культ Шевченка, на думку Вассияна, це — добре; але, на жаль, на еміґрації, та й в Україні, є культ не Шевченка — борця, а Шевченка - лірника. Шевченко заторкує струни ліричних почувань, заспокоює емоції українського м'якого серця (до ворогів у нас воно часом м'ягше, ніж до друзів) і дає таку гарну нагоду побалакати, поплакати. А Вассиян волів би, щоб українці зрозуміли нашого титана — Прометея й, нарешті, виконали його вже понад сто літ не виконаний заповіт..

Вассиян надає великого значення нашим визвольним змаганням 1917 - 22 рр. (Листопадовий Зрив, Крути, Базар). Не дивлячись на трагічність цих жертв, вони дали нам спадщину, що не дає згаснути іскрі свободи. Тільки завдяки цим світлим періодам ми збереглись як національна спільнота.

Юліян Вассиян високо ставить ролю релігії як виховника молоді й носія наших національних традицій. Але він попереджує, що історія є в постійнім русі, і все має розвиток, в тім числі й релігія.

Забобони мусять бути ліквідовані, і реформи, що їх потребуватиме новочасне людство, мусять бути зроблені. Розвиваючи далі тезу Шевченка «... хто матір забуває, того Бог карає». Вассиян каже: «Дорога до Бога веде через Батьківщину». Хто, на думку Вассияна, в своїй релігійности обминає Батьківщину, ставить її на друге, а то

й на третє місце, той на хибній дорозі.

Як чуйний і мудрий лікар, Вассиян встановив вірну діягнозу нашої національної хвороби: **ми хворі на бездержавнсть.** І бездержавні ми не тому, що хтось нам «не дав» держави, а тому, що ми її **не взяли.**

Чекати, що хтось нам дасть державу — марна річ. Не дадуть її нам ні Кіссінґер, ані Солженіцин. Тільки ми самі її мусимо взяти дорогою ціною. Але яка б то не була ціна, ще дорожще коштує безвольність, пасивність. Вони ведуть до національної загибелі, до аннігіляції.

Каже про це Вассиян: «І не поможуть нам ні вигадані мудрощі теоретиків, ані міражі позасвітнього життя, ні таємничі закляття чарівників, ані зашіптування ворожок... лік слабої нації — в ній самій, тобто, в напрузі її життєвої волі, що є єдиною оздоровною силою.»

Так ясно і просто дає нам дороговказ наш великий філософ, якому за життя не довелось стати нашим провідником. Здається, слідувати за ним легко, і ніхто б не міг заперечити, що Вассиян не має рації або що може бути інший шлях. Але справа вся в тім, щоб у нас з'явились практичні керівники - проводирі, щоб здійснили й застосували до всіх галузей життя цю теорію.

Не дивлячись на те, що, через свою сконденсованість і науковість, тези Вассияна не легкі до засвоєння, бо, перш за все, людина мусить побороти інертність думки, щоб усвідомити мудрість Вассияна, вони одночасно дуже еффектовні, влучні, гострі й ясні, як блискавиця, влучають в ціль безпомилково. Стиль Вассияна образний, гарячий, електризуючий, по - письменницькому майстерний. Його формули гострі, як лезо хірургічного ножа, прецизні — жодного зайвого слова чи навіть знака в них нема. Його **творчість** можна порівняти з майстерністю Арістотеля, Платона, Ніцше чи Шопенгауера. Його наукові теорії бусіли б студіюватись в університетах світу поруч із найславетнішими філософами світу. Велика емоційна наснага, щось апокаліптичне, пророче, Боже є в словах Вассияна. Вслухайтесь в такі слова:

«Подих таємничого чекання огортає душу перед кожним черговим днем нашої сучасности. Найвищу напругу чинної волі пронизує тремт релігійного почуття чогось великого, як об'явлення, і могутнього, як доля. Бо переходимо від дитинства в мужеський вік зрілости, і ця внутрішня зміна відбувається серед небезпечних потрясень, вона повна недобачних засідок природи, її супроводять туманні сни минулого та оманні привиди майбутнього...»

Розумієте, про що він говорить? Про небезпеку відсталого скиглiння над нашим минулим та про марність туманних мрій про майбутнє, коли сьогодні нас пориває історія, а ми хочемо непорушно сидіти на місці. Вассиян, як і деякі інші мислителі, вважають Україну степовим Сфінксом, створінням з загадкою на обличчі, з загадкою, що мабуть і він сам не може розгадати. Не може ж такий талановитий, прекрасний, вродливий нарід «спати, спати і спати»... Вассиян ціле життя мучився над тим, якби той Степовий Сфінкс розбудити, розбурхати, покликати до дії.

Він пристрасно боровся проти «дурману заспокійливих ідей». «Щоб не пропасти, треба перемогти, а перемога — це воля. «Безвольне життя — це застояна вода». Вітальність, воля — це рух, боротьба, бурхлива ріка.

Законом життя Вассиян вважає живий, конструктивний, цілеспрямований рух. Більш за все Вассиян ненавидить застій, пасивність, слабовілля. Сам він готовий був включитися в кожну працю для української держави.

Він теж був мрійником, тільки мріяв разом із обдумуванням практичних шляхів для здійснення наших мрій. Він навіть створив проєкт нового держав-

ного прапора України: на чрнім тлі (український чорнозем) червоний хрест (кров,пролита за свободу). В центрі хреста блакитне коло (символ духа), в тім колі золотий тризуб. Може колись ми приймемо такий прапор, і тоді нарешті припиняться суперечки, що має бути зверху: жовте чи блакитнне...

Шлях до здобуття державности, за Вассияном, іде від індивідуального плекання мужности й свободолюбства. «Де бракує волі, там нема історії. Безхарактерність однозначна з безформністю, браком виразу, акценту. Історія є драматичним змагом людських сил за почин чи право творити і фрмувати життя». І далі: «Недраматичність українського життя стоїть у прямій залежності від вольової слабосильности українця, що зробив свою історію феєрією, а не тим, чим кожна історія завжди була, є і буде трагічною боротьбою». Вассиян свідомий, що ця боротьба вимагатиме великих жертв — їх робить кожна держава, що бореться за свою незалежність (подумайте тепер про Ірляндію, В'єт - Нам, навіть про Ізраель)— і Україна також цим шляхом мусить вибороти свою волю.

Вассияна треба негайно запровадити в програм наших шкіл українознавства. Можливо, його треба було б студіювати поруч із Сковородою — як антитезу, а може навіть і замість Сковороди, що може дати нам некорисну в даний час ще одну теорію «непротивлення злу» й утікання в свою мушлю.

Молодим науковцям, що їх великими зусиллями батьки вивели в люди, варт віддячитися батькам і українському суспільству хоч би тим, щоб твори Вассияна були перекладені англійською та іншими мовами й уведені в студійні програми університетів вільного світу.

Привернення гідности людині може прийти тільки через її духове передродження, усвідомлення нею духових вартостей людського життя і виплекання ідеалістичної філософії її ролі в суспільстві. Людина не обездуховлений робот виробничої системи, підпорядкований інтересам цієї системи, — як це хоче большевизм. Але не є вона також незалежною від інших істотою, що існує тільки для себе самої і для її особистого щастя. Людина може бути вільною тільки у суспільстві вільних людей; вона може досягти особистого щастя тільки в громаді щасливих співгромадян; її особистий достаток повний тільки тоді, коли її довкілля втішається достатком.

Ані свобода, ані щастя, ані безпека, ані достаток не індивідуальні й неподільні. Вони колективні явища. І тому збереження індивідуальної свободи, гідности, достатку й безпеки вимагає від людини активної праці для забезпечення свободи, гідности й безпеки її суспільства.

Тільки через службу суспільству може людина запевнити свої індивідуальні потреби. Але працюючи для тоталітарного суспільства, людина втрачає в ньому й свою власну свободу та гідність. Тільки вільне суспільство, ґарантуючи індивідуальні права його членам, може забезпечити також особисту свободу й гідність кожного індивіда.

Ю. Пундик

НА ВІЙСЬКОВІ ТЕМИ

Кость Гірняк

УКРАЇНСЬКА ДИВІЗІЯ «ГАЛИЧИНА»

У липні місяці минає 30 років від пам'ятного бою Української Дивізії «Галичина», у складі 13 Армійського Корпусу, із Червоною Армією під Бродами. Склалося так, що головний удар большевицького наступу, завданням якого було зробити стратегічний прорив в напрямку Львова та Сандомирського пляцдарму до Висли — пішов на цей Корпус, а в ньому зокрема наша Дивізія опинилася під концентричним вогнем ворога, головним чином, коли вона пішла в протинаступ.

Ворожі сили переважали не тільки технікою й бойовими запасами, а й кільнісним станом, бо на одного нашого бояка припадало більше, ніж три большевицьких. Українська Дивізія була розбита, і тільки незначним частинам її вдалося вирватися, надлюськими та одчайдушними зусиллями, із большевицького оточення.

Бродські поля, на захід від міста, прийняли кров і кістки нашого цвіту-молоді. Впало там чимало й большевицьких сил, і в їхню пам'ять большевики перейменували місто Радивилов біля Бродів і, в їхню честь, назвали його Червоноармійськом. У тридцяту річницю великого бою схилімо голови наші перед пам'яттю поляглої молоді Української Дивізії.

Редакція

Ніщо не скріпляє так сил та не дає більшої бадьорости для дальшого творчого змагу, як успіх у задуманому ділі. Вистачить подивитися довкруги нас у щоденному житті, щоб переконатися, наскільки успіхи необхідні людині. Вони — наче життєдайна вода для рослин чи кисень вичерпаним легеням. Успіхи поривають до дальшого маршу знеможений організм, і перешкоди не встоять при успіхах.

Але у противагу до цього, є й зворотний бік. Ніякий жар не гарячіший за невдачу. Кожна невдача безжалісно випікає не тільки руки та ноги. Вона пече весь наш організм, полином його виповнює і гіркота від нього часто паралізує наші зусилля й нівечить все бажання до дальших спроб. Від частих невдач навіть у найсильніших обсмалюються крила.

Не часто на протязі нашої історії українському воякові приходилося пити стільки з гіркої чаші, як у Другій Світовій війні. Ніби змовлені, різні неприхильні нам, умовини стояли в цьому періоді на нашому шляху й глумливо насміхалися над нами. Вони нас били, бичували, валили з ніг і тоді ще дужче кидались на нас. Самого глузування їм було замало. Їм треба було наших сил.

І якщо ми все таки вийшли з війни, хоч потовчені та — що найголовніше — із пораненою душею, то треба це завдячувати не так нашій якійсь надзвичайній силі, як упертій настанові встояти. Встояти наперекір і всупереч всім умовам. Навіть не тому, щоб виграти, а тільки — встояти. Наче, щоби показати, що ми непоборні. Може й ранилися наші душі в цьому пекельному триванні, але голови наші не хилились, і тому ми витривали...

Книга Вольфа-Дітріха Гайке [1]) про Українську Дивізію в Другій Світовій війні — це гейби наочний доказ такої настанови. Вартість книги ще й у тому, що написав її чужинець, з народом якого боролися ми усіми видами боротьби, що ставали нам під рукою на протязі цієї війни. А кінчали її пліч о-пліч з ним проти большевизму. Додаймо, що явище такого чаклунського протиріччя не тільки нам питоме. Характерне воно скрізь, де йдеться про змаг на життя або смерть. На цю проблему наші соціологи повинні б звернути окрему увагу. Це тема цікава.

Нам книга Гайке цікава ще й тим,

що автор без жодної пристрасти, безсторонньо дає читачеві огляд ставання, росту й боїв цієї нашої військової одиниці. Підкресленням цього є те, що читач не може відірватися від книги, від початку до самого кінця. Він іде з автором нога в ногу до реєстраційних станиць, а потім до вишкільних таборів, на бойовища фронтів... І відступає потім із ранами в душі. Читач, в гурті молодих галицьких селюхів, безтурботних гуцулів чи повних бадьорого ентузіязму гімназистів та студентів, немов іде з Дивізією в усіх її діях аж до відходу, пам'ятного восьмого травня, із ронту в Штирії, в південно- східній Австрії...

Українська воєнна мемуаристика

Наскільки після Першої Світової війни військові спомини та фахові дискусії учасників Визвольних Змагань, чи й узагалі воєнних подій, виявилися розлогими та численними, як окремими книжковими виданнями ,так і густо розсіяними статтями в різних часописах і журналах, настільки після Другої Світової війни подібних тем опрацьовано набагато менше, не зважаючи на те, що відтинок часу, протягом якого писалися перші, майже в два рази менший від того, що нас відділяє від закінчення Другої Світової війни. Не раз нам видається, перегортаючи сторінки давніх часописів чи окремих видань, що наші попередники залюбки «відчиняли вікна» на пройдений шлях, наче б вид на нього стимулював їхню енергію в ході по новому шляху. Такої настанови не видко після останньої війни.

Не вглиблюючись основніше у причини такого явища, можна все таки сказати, що існує цілий ряд об'єктивних умов, які оправдували в деякій мірі мовчанку учасників останньої війни, якщо говорити про перші роки після неї, коли загострені вістря свіжої пам'яти постійно оголювали гіркоту поразки, коли все єство намагалося за всяку ціну призабути болі невдалих буревійних років. Однак, час проходив, ми постійно віддалювалися від нелюдського жаху, яким були воєнні події в Другій половині війни, а бажання основніше розкрити сторінки пережитого й поділитися з читачами досвідом чи хоч би своїм минулим горем — ніяк не втілювалось у спогади. Кожний замикався герметично в своїм минулім і або виключно сам ним жив, або всіми силами старався все забути й спокійно розпочати нову сторінку життя.

Не буде, мабуть, занадто сміливим твердження, що основною рушійною силою розповідей перших і мовчанки других є фактори психологічного характеру. Хоч і неуспішним був вислід великого народного зрушення у наших Визвольних Змаганнях, і полин невдачі пік не менше після останнього переходу Збруча, як і після останнього вистрілу 8 травня 1945 р., то все ж поважний мостовий причілок рідних земель залишився так чи інакше по нашому боці — нехай і не силою нашого діла. Однак, явище це має велику вагу для всіх ділянок українського суспільного життя, і його слід мати на увазі кожного разу, коли тільки приходиться розглядати питому вагу воєнної мемуаристики обох згаданих періодів. Ми не почувалися цілковито осиротілими. Навіть ті, яким довелось опинитися далеко поза Батьківщиною, могли безперебійно листуватися з рідними і приятелями, одержувати незвичайно важливу моральну підтримку. Ті, які залишилися на землях, відданих Польщі, могли цілковито пірнути в працю й дальше приносити себе в жертву — в іншій формі — для потреб народного розвитку. Таких можливостей не мали вихідці з останньої війни, і їм не було іншого вибору, як важке, тверде й непривітне еміґраційне життя.

Для з'ясування нашої мовчанки про

новочасні події можна б додати ще й те, що наша участь в останній війні являлась безпорівняльно меншою від тієї, якою вона була в попередній, в загальному, і в наших Визвольних Змаганнях — зокрема. Коли в цих останніх діяли великі дві армії з усіма їхніми складовими частинами, коли, крім того, не менше діяльними були оперативні відділи різних отаманів, коли ця війна, іншими словами, являлась НАШОЮ війною, то в Другій Сітовій війні наша участь маленька, майже без можливости перевести порівняльний перегляд між двома виступами. Крім того, політичні аспекти української проблеми в першій і в другій війнах є зовсім різні: під час першої — вага української справи постійно зростала, швидко визрівав цілий ряд пов'язаних з нею питань, і все це повільно завершилось у формальному народженні Української Держави з її організацією у всіх ділянках суспільного життя та дипльоматичними зв'язками.

Діяметрально протилежною до цього являлась наша проблема в Другій світовій війні, в якій політичні обставини важкої міжнародної коньюнктури були для нас надто складними. Ми не мали належного людського матеріялу для всесторонньої дії на різних політично - дипльоматичних фронтах. У ділянці військовій ми теж не належали до багачів. Тому було очевидним, що на більшу дію нам не стати. І хоч бажання, ніде правди діти, були справді великі, головним чином у молодшого покоління, то належно їх змобілізувати й спрямувати в належному керунку ми таки не могли. А те, що робилось, являлось вірніше спонтанною та щирою тактикою, ніж глибше продуманою, добре обчисленою та належно скоординованою політичною стратегією.

Може саме тому й лишився посмак гіркоти в устах всіх тих, хто цілим вийшов із воєнної завірюхи — із твердим бажанням не згадувати більше про прикрі невдачі, — невдачі не так їхні власні, як — нас усіх, усієї нашої громади, а в першу чергу — її провідної верстви.

Тож, без найменшого сумніву, найважливішим явищем, що кидатиметься у вічі безпристрасному й об'єктивному майбутньому історикові, який заглибиться в студію українських регулярних — чи не регулярних — військових з'єднань, що діяли в Другій Світовій війні, буде політичне тло домінуючих факторів у поставанні цих з'єднань.

У першій війні народжується Українська Держава. Її ґарантією, поруч закону, мають являтись українські збройні сили; їхня потреба й організація, отже — безспірні. Іншими є положення під час другої війни. Тут немає сліду своєї держави. Положення це ускладнюється ще, в додаток, нашими власними політичними силами, течії яких йдуть не рівнобіжно, а найчастіше зхрещуються і себе взаємно шахують та паралізують. Складне й неприхильне для нас положення також і на міжнародній шахівниці. Відсутність, у кожному разі, такої чіткої та ясної думки відносно власних збройних сил, як у першій війні, є очевидною, і це являється то значним гальмом у розвитку нашої суспільної думки під військовим кутом, то знов її погоничем, залежно від політичної настанови в даний момент того чи іншого крила нашої громади.

Тож майбутньому дослідникові, який не заглибиться уважно в усю складність тогочасної нашої проблематики, питома вага комбатантів першої та другої воєн може видаватися неспівмірною, дарма, що одні й другі виконували ніщо інше, як волю громади в боротьбі з ворожими силами, якій вони віддали всі свої сили, і навіть себе самих.

Про це все згадуємо побіжно, шукаючи пояснення мовчанки наших комбатантів протягом вже 30 літ. Сьо-

годні воно ніяк їх не виправдує. Вже прийшла пора переглянути нашу настанову й постаратися відтворити на письмі хоч те, що ще можливе до відтворення. Ми бо старіємо, і старіє разом із нами й наша пам'ять. Ще кілька років — і ми не зможемо нічого більше пригадати. Наше недалеке воєнне минуле огорне серпанок леґенд, і горе нам буде, якщо історія наша будуватиметься на леґендах.

Дотеперішний огляд дій Дивізії

Протягом перших 20 років після закінчення Другої Світової війни не появилася на полицях української військової літератури жодна поважна праця про Дивізію, не зважаючи на те, що це військове з'єднання цілком на таке видання заслуговувало, як рівнож і те, що всі події довкола нього, як і його діяльність ще була в свіжій пам'яті всіх його учасників чи свідків. Згадуючи про це, ми далекі від того, щоб кидати каміння у будь-чий город чи толочити будь-чию траву. Треба, однак, ствердити, що вперте бажання «втікати» від «война» у післявоєнних роках, було в нас значно сильніше від необхідности до неї постійно «повертатися», щоб безпристрасно приглянутися до подій і до людей з перспективи нашарованих років.

Нерідко в таборах українських скупчень повоєнної Німеччини можна було помітити якщо не чітку недоброзичливість деякого нашого загалу до колишніх вояків Дивізії, то принаймні яскраву байдужість, що виходила не так із якоїсь генетичної ворожости до війська, як із тодішньої психічної настанови цього загалу до всього того, що недавно було військовим. В спрощеному ході думок у не одного з наших земляків у тодішній Німеччені це військо являлось однією з причин нашого ісходу та поневірянь по таборах ДП в поваленій Німеччині. Це наша «спілка» з німцями привела до всіх нещасть, в яких ми опинилися, — бурмотів нам «діпіст» під носом, не завдаючи труду на глибшу думку. Автім, у таких випадках у нас рідко приходить до глибшої думки. Найчастіше, з усією запопадливістю ми намагаємося знайти «козла відпущення», щоб лише заспокоїти своє сумління.

В таких умовах цікавою була постанова видавати «Вісті» заходами Управи Братства Бувших Вояків УД УНА, на сторінках яких з'явився ряд цікавих статей. Було рівнож кілька статтей про Дивізію, розкиданих по всій українській пресі (цікаву працю зробив би хтось, хто піднявся б підготувати збірник статей про Дивізію, вибравши їх з усієї української як вільної, так підсовєтської преси). В десяту річницю початку німецько-большевицької війни та в шосту її закінчення, згадане Братство видало книжечку «Броди», що являє собою збірних статтей військового характеру, як теж і політичного [2]). І хоч якою цікавою є думка цього видання й цінною його поява, то надто загострений політичний тон деяких статтей переходить межі загального і входить у царину пересічної полеміки. У липні 1962 року вийшло спеціяльне число «Самостійної України», присвячене виключно Дивізії, чепурно зредаґоване, здається, тільки самими дивізійниками [3]). Це видання цікаве ще й тим, що в нім ми натрапляємо на кілька сторінок про Український Леґіон Самооборони, цю цікаву волинську бойову одиницю, що постала під кінець 1943 року на Крем'янеччині й Дубенщині, а росла й діяла на Луччині, Рівенщині й Володимирщині. Своє самостійне існування вона закінчила в зоні австрійсько-словенських земель, коли її долучено до Дивізії в березні 1945 року. Розділений по всіх полках, УЛС брав участь у фронтових боях під Фельдбахом і Ґляйхенберґом. Цікавою рисою на протязі всього його існування було те, що ефективне командування в ньому було виключно в українських руках. Про цю одиницю друкованих

праць майже не було. А шкода, бо вона заслуговує на ґрунтовнішу й солідніщу згадку. Перечислені праці чи видання про Дивізію майже вичерпують її мемуаристику. А це рішуче замалої

Поважнішою, основною й мабуть єдиною фахово написаною працею про Дивізію являється згадана книжка Вольфа-Дітріха Гайке. Її вага акцентується ще й тим, що появилась вона в рамках Записок Наукового Товариства ім. Шевченка, його історично-філософічної секції. У висліді цього всього, її поява викликала в українській громаді здорову реакцію, так, немов би вона, не маючи змоги сама здобутись на більшу працю, чекала її появи — однак, наскільки ж слабеньку реакцію, якщо брати під увагу поважне число наших комбатантських організацій, як рівнож число угрупованого в них і поза ними колишнього українського воящтва. Бо якщо не помиляємось, то відносно цієї цінної книги почули ми тільки відгуки на сторінках «Українського Слова» (огляд цієї появи зробив, але дуже поверхово, Зиновій Книш [4]), і в «Українському Самостійнику» (Володимир Вашкович [5]), ОЯ. Боднар [6]) і Костянтин Зеленко [7]).

Підсоветська критика

Не можна теж не згадати відгуку в Україні. Після ознайомлення з українськими матеріялами у вільному світі вибір там для підготовки відповіді впав, як і треба було сподіватися, на львівську пресу, в якій виконкомський перед веде, як відомо, «Жовтень» [8]). Його яничарські позиції у всіх ділянках української публіцистики — не секрет для тих, хто слідкує за підсоветськими періодиками. Відділ цього жувналу «Пост ім. Ярослава Галана» переходить всі можливі границі вигинання безхребетної людини. Автори цього відділу — це молюсковидні породи безхребетних галапасів. Такі породи плодяться, звичайно, тільки в багні, і багно — їхня публіцистика. До болю прикро спостерігати й стверджувати, як низько може скочуватися людина в своїй беззастережній льокайській настанові «рад стараться!» І з ними всяка розмова виключена. Бо можна либонь дискутувати навіть із каґебістом, якщо він розумний і вміє шанувати речеві арґументи — питання тільки, чи сама природа совєтського комунізму спроможна на чесну та речеву дискусію?.. Натомість, неможливою є виміна думок з редакторами згаданого відділу «Жовтня». Зокрема, коли приходиться ствердити, що вони - не творці своїх думок, а виконувачі наказів секретаря від справ аґітпропу в Львівському Обкомі.

Цікаво відзначити мимохідь, що, не зважаючи на величезне опрацювання всіх справ, пов'язаних із діялектикою пропаґанди та підготовку й вибором належних людських кадрів, відповідальні партійні чинники ніколи не дозволяють своїм підлеглим відхилитися від протоптаних стежин у джунґлях офіційної пропаґанди. Це чітко кидалось у вічі в кількох спробах совєтських журналістів дати відповідь редакторам паризького щоденника «Фіґаро» з приводу його недавнього огляду економіки Совєтського Союзу. Статті з «Лє Фіґаро» при цьому ніколи не удостоїлись передруку на сторінках совєтської преси, не дивлячись на те, що цей щоденник завжди поміщує репліки своїх совєтських колеґ без змін, і без уваги на його солодкувату настанову до всього, що проросійське.

Або таке: в березневому числі «Жовтня» 1973 року, в статті «На захист великого бретерства», Ярослав Лялька пише: «... В січні 1934 року уряд Пілсудського, зраджуючи національні інтереси, підписав з гітлерівською Німеччиною угоду про «ненапад», яка своїм вістрям була спрямована проти СССР». Він, неборака, не відважується

у своєму плиткому думанні піти трошки дальше за офіційну, в соте пережовану, тезу й відмітити, що кілька років пізніше Сталін пішов слідами Пілсудського й підписав з Гітлером такий самісінький союз.

Нещастя наше в тому, що творчу думку в Україні постійно загнуздують, і вона не може дійти до належних вершин, а нетворча — не може туди звестись, бо вона якраз нетворча. І нам ніяк не вдається вибратися поза межі «рабочих і крестьян».

У читача створюється переконання, що в совєтських пропаґандистів єдиним аргументом, який повинен читача переконати, є неперебірлива лайка та постійне опаплюжування всіх і вся. Перекручування фактів за допомогою витягання окремих речень із цілого контексту, який тільки в цілости являє собою речевий і достовірний матеріял, або й таки зовсім брехливими вигадками — є нормальною зброєю аґітпропа.

Підполковник КҐБ, Клим Дмитрук, у згаданому відділі «Жовтня» про Дивізію «Галичина» виконав мабуть партійне доручення своїх хлібодавців постахановському, на 150 відсотків, але своїми прочахлими дьогтем сапогами чести цьому «журналові Спілки Письменників України» він зовсім не приніс. З його статей допитливий читач не довідався нічого, а байдужий — такої халтури либонь навіть в руки не брав.

Не згадуємо тут інших «творів» совєтських спеціялістів від пропаґанди, бо всі вони подібні один до одного, як крапельки води. До того ж, вони ще й постійно покликуються один на одного, наче на джерельні праці, тим ще більше знецінюючи себе в очах дослідника. Все таки, стежити за совєтськими виданнями в Україні цікаве тим, що воно може нам часто вказати, наскільки наша публіцистична й журналістична діяльність являє собою дошкульні стріли до ворога та влучні засоби на шляху нашої фронтової дії.

Політичне тло появи Дивізії

Найґрунтовніший огляд книги зробив, мабуть, Костянтин Зеленко — огляд радше не книги, бо про книгу в його статтях дуже мало мови, а всієї проблематики, пов'язаної з появою й діями Дивізії. І заслуга його спроб критики це — унаявлення в черговий раз доказу того, як важко провести в нас глибшу дискусію довкола дражливих тем, які в історичному розвитку нашої громади заслуговують, ба, більше того — вимагають речевих і безпристрасних дискусій.

К. Зеленко поставив собі за завдання, здається нам, глибокий та безсторонній огляд як книги так і всього її предмету: політичного підсоння в Україні та в Галичині напередодні творення Дивізії, політично - військової генези самого її творення, дії, ваги Дивізії як фактора військового та політичного в українській суспільній думці, як рівнож зробити певний підсумок під проспективним оглядом. Бо це останнє основне в всякому історичному процесі, а в нашому — зокрема. Зеленко мав усі дані на успішний підхід до такої мети: він не був у Дивізії, отже — без слідів морального травматизму; крім того, К. Зеленко має все таки якусь військову освіту та можливості для ґрунтовного ознайомлення з цікавими воєнними матеріялами про перебіг останньої війни. На жаль, замість наукового та безстороннього огляду поставленого предмета, вийшла велика, щоправда, стаття, але полемічного характеру, що ніяк не вносить більше світла в розгляд одного з важливіших кроків нашої громади під час останньої війни.

Додатньою стороною великої статті у трьох числах «Українського Самостійника» являється вже самий факт її появи, розгляд про вагових, але не завжди приємних, зокрема в теперішньому політичному положенні, наших подій 30 років тому. Твердження автора вже на самому початку його статті про щораз частіші появи у всіх на-

родів ревізіоністичних праць з історичної тематики позитивно загострює увагу читача, і він готується до стрічі з цікавими, ґрунтовними матеріялами, з оглядом української преси воєнного періоду, як в Україні, так і на еміграції, яка не могла не відзеркалювати тодішні головні напрямки нашої суспільної думки, без інвентаря цих напрямків немислимий ревізіоністичний їхній розгляд. Читач надіється теж хоч на короткий перегляд чужинецької преси і думки — як політичної так і військової — пов'язаної із темою, без огляду на те, чи вона до нас прихильна, а чи ворожа.

Таке установлення нашої воєнної проблематики так само потрібне, як необхідним є для геодезиста нав'язання його полігону до якоїсь твердої суміжної точки. Такий огляд у розмірах і темі великої статті аж напрошувався і був би цінним доповнюючим вкладом до огляду воєнного періоду не тільки нам тепер, але й — що дуже важливе — теж майбутньому дослідникові.

Правдою однак є, що автор статтей «Ще про Дивізію Галичина» ставив перед собою ширшу мету. Це випливає хоч би з такого його зауваження, як «... вважаю головним завданням цих рядків висловити критичні та інтерпретаційні думки й зауваження до розпочатої дискусії, приглянутися ближче до концепцій, на яких опиралися, та арґументів, якими руководилися організатори Дивізії та поставити цілий ряд питань і постаратися відповісти на них з наміром доповнення дискусії...» і дальше «... одним з головних завдань цих рядків є устійнити чи ми, українці, спроможні думати категоріями політичного реалізму і як ми вміємо послуговуватися політичним інструментом ефективного захисту наших національних інтересів, особливо у важких і складних обставинах».

До цього головного завдання автор дійшов тільки частинно, тому що, використовуючи для своїх устійнень майже виключно тільки книгу Гайке — і то скептично ставлячись до всіх виступів проф. Володимира Кубійовича, цитованих у книзі, — його документація виявляється невистачаюча, надто однобічна, а висновки дуже суб'єктивні. Нехай не подумає однак ніхто, що ми поставили собі за завдання безпідставно «розвінчувати» статтю К. Зеленка. Ні, ми знаємо автора в іншій ділянці його дослідів, всю серйозність і відданість, з якими він підходить до студій складної проблематики наших міжсусідських зносин, і тому переконані, що він із питомою йому щирістю взявся за тему і мав правдиві бажання зробити вклад в об'єктивний розгляд дивізійного періоду нашої історії. Проте, відсутність чіткого пляну з боку суто методологічної побудови статті, як рівнож ширшого перегляду вищезгаданих матеріялів воєнного періоду та безпотрібний розмір статті наслідком повторювання думок — надто розрідили статтю, і читач постійно мусить шукати провідну думку автора.

Більша частина статті обертається довкола справи доцільности творення Дивізії та політичної настанови до неї, як німців, так і українців. І хоч автор каже, що «Критики дивізійної концепції закидають донині організаторам Дивізії наївність, неознайомленість з нацистською ідеологією (ця ідеологія була відома у 1943 році так же само, як була вона відома іншим організаторам у 40 - 41 роках — ІК), німецькими методами та намірами і нерозуміння політичних реальностей тодішньої ситуації — східньоевропейської й міжнародної. Вони роблять їм також закид у політичному опортунізмі обмеженого реґіонального характеру, який вони намагалися замаскувати уявним, зодягненим у національні шати прагматизмом. Вони також підкреслюють, що політична концепція творення Дивізії була цілковито безперспективною, бо до самого закінчення

війни не було в німецькій політиці ні «зміни серця», ні охоти робити українцям будь-які суттєві концесії. Вони називають Дивізію «німецьким знаряддям», «найманою силою» і «гарматним м'ясом». Автор додає дальше, що «є в цьому чимало упрощеної правди, яка вимагає об'єктивного й зрівноваженого уточнення», але уточнень цих читач не може дошукатися в усіх його трьох статтях. Їхній автор у ході своїх думок, якщо і не каже цього чітко, то все таки приходить до приблизно такого заключення, що й усі інші «критики дивізійної концепції».

В огляді політичного клімату, в якому приходить до таких важливих кроків у суспільному житті, якими було створення в Галичині Української Дивізії, справа, на нашу думку, не так у знанні чи незнанні чужої або ворожої ідеології, як радше — у використовуванні найменших опортуністичних тріщин в настанові противника. Чейже у підготовці спеціяльних частин ОУН під проводом Степана Бандери перед початком німецько - большевицької війни, які провели важкі бої під Львовом, ця ідеологія також всім була відома, але ініціятори творення спеціяльних куренів не вагались — і правильно робили — у їхній підготовці Питання є іншого характеру, і його слід ставити з усією послідовністю, належною для цього, і з такоюж впертістю робити необхідну аналізу цього періоду нашої історії. Однак, нав'язувати його з такою чи іншою ідеологією не має, на нашу думку, найменших основ. Імпонувала нам не німецька ідеологія, а те, що було в німців і чого якраз нам недоставало. Чи не вартує тут пригадати одну думку Олександра Блока: «В чужинців нас вабить те чого бракує в нас самих. З народами справа така, як з поетами: цікаве в них зовсім не те, що спільне, а те що різне».

Якщо ми при генезі самих думок про постання Дивізії та цілого перехрестя всіх політичних обставин, які запанували під час розгляданого воєнного періоду, як назовні українського суспільства так і в самому його нутрі, тоді нехай нам буде вільно поставити наступні питання: чи українці в Галичині дійсно не повинні були нічого робити в творенні регулярної військової формації і чи дійсно рішення створити Дивізію являлось політичним промахом? Але нехай же наша відповідь не приходить з висот здобутих тридцятилітнім досвідом мудрощів після згаданих подій і на основі ряду невдач, пов'язаних з ними. Ні, це було б надто легко, упрощено й не серйозно — примостившись у затишку модного на сучасну пору і нікого не зобов'язуючого ревізіонізму, піддавати критиці потягнення УДК у справі творення Дивізії. Або ми піддаємося патосові емоцій сьогоднішньої політичної коньюнктури, і тоді рядки наші являються дешевими виводами особистого характеру або ми до розгляду підходимо навіть дуже критично, але, якщо ми цього періоду не пережили на власній шкірі та всіми фібрами нашої душі, заздалегідь зазнайомившись повністю із суспільно - політичним аспектом українського життя, яким воно було в обговорюваному періоді.

Дуже туманним може бути наш осуд, якщо його критеріями будуть лише виключно сьогоднішні аспекти бачення. Особисто (нехай читач пробачить нам за звертання до особистого), автор цих рядків також був завзятим противником настанови йти разом з німцями. Рік перед тим, як прийшло до творення Дивізії, німці зверталися до окремих матурантів і організовано, до цілої нашої спеціяльної школи в одній місцевості ЗУЗ, переконуючи нас в доцільності вступлення в ряди Вафен-СС, пропонуючи навіть атестат зрілости і диплом фаху без кінцевих іспитів. Однак, ніхто з нас, тоді матуристів, не виступив із рядів школи і

не пішов за закликом німців. Проте, дещо пізніше, коли вже дальше не було можливости продовжувати боротьбу проти тих же самих німців, чимало з нас опинились в окремих військових з'єднаннях у співдії з німцями. Обставини, в яких ми тоді жили й діяли були настільки складними й специфічними саме для цієї історичної епохи, що спостерігачеві, який їх не пережив або не вжився в них шляхом кропітливого розгляду всіх можливих матеріялів і свідчень учасників, годі правильно інтерпретувати ті чи інші спрямування людей цієї епохи.

Повертаючи однак до нашої теми, треба з притиском сказати, що не скрізь панував такий «делікатний» підхід німецьких чинників до вербування, як у згаданій вище околиці. Та й не могло це відбуватись скрізь у такий самий спосіб. Що інша місцевість — то інші люди, як з боку українського, так і з німецького. У кожній аналізі вартувало б брати під увагу фактор суто людської настанови, як до свого довкілля, так і до подій, яка може бути дуже різною в той самий мент у двох різних околицях, і ці різниці можуть являтися настільки значними, що напрям явищ може бути зовсім інший. Поруч наказу грає немалу ролю темперамент людини - виконавця. Нічого дивного, що в одній околиці вдавалося іноді переконати німця в доцільности того чи іншого засобу, тоді коли у другій, інші навіть не хотіли входити у будь-які дискусії і проводили те, що мали провести. Звідси справа насильної мобілізації в одній околиці — і відносна толерантність — у другій.

У ході появи дискусії про творення Дивізії доцільно мати на увазі ще й те, що в 42-43 роках в Галичині, та й на інших землях України, де ще знаходилися німецькі частини, шалів терор вивозу української молоді на фізичні роботи в Німеччину. Не входячи основніше у розгляд того, чи існує велика різниця між допомогою німцям у боротьбі із большевизмом безпосередньою участю на фронті та боротьбою шляхом допомоги в економічному секторі в далекому запіллі, якою являлася праця нашої молоді в німецькій індустрії і рільництві, треба сказати, що молодь ця часто гинула на цих роботах від американських чи англійських бомб. Крім цього, провини на роботі вели найчастіше до арештів і ув'язнень або навіть до концентраційних таборів. Слід мати на увазі й те, що, не питаючись дозволу в українських тодішних громадських інстанцій, німці густо вербували в Галичині нашу молодь до чисто німецьких відділів або до т. зв. охоронних батальйонів.

Критики Дивізії майже відрухово осуджують пасивну настанову більшої частини українського суспільства супроти німецького наїзника. Вони твердять, що краще було б, коли б уся наша молодь була включилась у партизанську дію. Яким був би хід наших подій у такому випадку і який був би їхній вислід — сьогодні важко балянсувати, з тих простих причин, що до такої дії не дійшло. На перешкоді до того, що партизанська дія в тому часі не стала масовим явищем, було ряд об'єктивних причин, а між ними найважливіша та, що в самому українському підпіллі не прийшло до однодумности. Не місце тут робити огляд такого явища, однак, треба сказати, що поділ в ОУН, яка на протязі воєнного періоду була єдиною практичною й реальною силою, охоплював усі ділянки політично - громадського життя і клав свою печать на всю нашу суспільну діяльність. Він не був чужим і між партизанськими відділами з усіми тодішніми трагічними й далекойдучими своїми наслідками. Така ситуація ніяк не полонила нашу молодь. І навіть бойова романтика партизанського життя не була в силі її всеціло захопити. Цей аспект нашої справи також спричинював те, що можливості в розшуках різних потрібних розв'язок

постійно звужувались. Отже, рішення УДК — бо безперечно він єдиний майстер постання Дивізії — було в таких обставинах зовсім правильне.

Іншою є справа, що покликанням Дивізії до життя створився парадокс у нашій політичній дійсності: ми пішли до співпраці з тим, хто нас дошкульно бичував, з ким ми вступили у затяжну боротьбу підпільною мережою по цілій Волині і проти кого ця боротьба велася там без жодних компромісів. Можна, однак, відзначити при цьому й те, що такий аспект у нашій політичній настанові не єдиний, що подібні до нього траплялися частенько на всьому протязі нашої історії: у наших зносинах із татарами, турками, росіянами, поляками і ін. У справі творення Дивізії велися в нашій громаді довгі дискусії й розчислення перед тим, як зробити рішучий крок. Нам видається, що занадто важкими сьогодні звучать закиди про обмаль торгів із німцями, як рівнож і те, що українці замало виторгували. Коли б сьогоднішні критики спромоглися на об'єктивніше вникнення у тогочасні обставини й у всю їхню складність, то вони легко відчули б і зрозуміли б, що ніякої мови тоді не могло бути про якісь торги чи вимоги, а тільки «а прендре о а лейсер» і тому їхні закиди про наївність ідуть щонайменше з легкої руки.

Коли ж мовити про вигравання на тріщині в політичному кадрі німецьких провідних сил, то це вигравання — нехай воно сьогодні, з перспективи тридцяти років, видається декому навіть утопійним, тоді, без найменшого сумніву, існувало, і воно не було позбавлене холодного й реального розчислення. Бо ж ніякого вагання не може бути відносно існування тих тріщин. Не секретом є, що жодна політична сила не може являтися постійно монолітом, якщо вона вже довший час при кермі, і що ніякі закони, ні правильники внутрішнього порядку не спроможні цей моноліт зберегти протягом довшого реченця. Сила закону якраз у його правильній інтерпретації. Коли ж ця інтерпретація походить від постійно тих самих людей з різними настановами й різними темпераментами, що зокрема вибухають під час різних невдач політичного чи суто навіть громадського характеру — тріщин не уникнути. Психологія твердить, що саме тут, під час довшого перебування залоги при кермі, корінь т. зв. підтоптування динаміки урядових кіл, коли то в інтерпретації рішень мотиви особистих поглядів беруть поволі гору над початковою динамікою коаліції.

Автім, структура тодішньої німецької партії не вимагала частих змін провідного активу. А тому — коли додати до цього ще постійні воєнні невдачі, почавши від самого Сталінграду, за які ніхто не хотів нести відповідальности, кожний сам тихцем шукаючи за геніяльною розв'язкою — не диво, що навіть у найвищих партійних сферах не було одностайности, ні єдности у поглядах. І якщо українські відповідальні кола в Галичині навіть і не були поінформовані як слід про всі відтинки постійно рухливої тодішньої світової політики, то вони докладно, в кожному разі, знали про відосередні сили у німецькому політичному апараті, як рівно ж напевно відчували, як далеко може відколотися кожний із сеґментів німецького апарату.

Що Берґер, Арльт, Вехтер і Бауер були до певної міри прихильниками українців у цьому періоді — немає найменшого сумніву, як немає сумніву і в тому, що ця прихильність у них не була вислідом спонтанної любови чи якоїсь окремої симпатії до нашого народу, а з дуже простого й холодного розрахунку. Вони не могли не бачити, що ворогом німецького режиму число один, є не якась армія чи навіть зорганізоване підпілля, і тільки його власна істота: людоненависництво. Їхня смертельна похибка як і всіх тих, хто

поділяв їхні погляди, лежала в пізному усвідомленні цієї істини. Але це вже інша справа.

Очевидним є те, що Гітлер не знав про заснування Дивізії, але про це знав Гімлер, його найближчий співробітник, і цьому потурав. Нечіткість ця у зазублюваннях між різними трибами німецьких політичних сил проходила від верхів до самих низів, і важливою прикметою кожного політичного противника являється уміння та кою нечіткістю покористуватися. Наскільки українським відповідальним чинникам така тріщина була видна і як далеко вони зуміли нею покористуватися — а нею вони, без найменшого сумніву покористувались — це вже справа складніша, і без докладної аналітичної студії психологічних настанов, як української, так і німецької сторін, її сьогодні важко вирішити. Доречно тут буде зауважити, що наше бездержавне життя на протязі довшого історичного періоду, отже далеко від складної кузні, де виковується вся дипльоматична вирафінованість державних мужів, не сприяло і не сприяє до витончування у нас ні належної політичної думки, ні крицевої твердости, а впарі з тим — і гнучкости, до таких переговорів, про які мова, так як не вдосконалюється воєнна думка командира без маневрів під час миру і без складних боїв у війні. Якщо польська кіннота із шаблями чи списами кидалася в вересні 1939 року на німецькі панцерники, то тільки тому, що, хоч вона була дуже добра вимуштрована і всеціло здисциплінована, але без змоги на належне ознайомлення ні з модерним способом ведення війни, ані з необхідними воєнними засобами. Її воєнна тактика зводилась до кількох аспектів, які, в основному, вона засвоїла в часі своїх маневрів.

Твердження про те, що Дивізія ділила українців на західняків і на східняків, на гірших і на кращих, чи те, що вона являлась політичним протипольським чинником, нам видається несерйозним. Чисто воєнні обставини склались на те, — як рівнож і місцевість, в якій перебував динамічний під цим оглядом у ту пору елемент з українського й німецького боків — що справа про творення цього військового з'єднання виникла в Галичині, а не на Волині, Поліссі чи на Буковині. Щодо термінів про західняків та східняків, то чи не краще було б сьогодні про них більше не згадувати? Вони появились у таборах «діпі» в Німеччині, там закорінились і набули там такої сумної слави, що варто б було їх там і поховати.

Відносно Дивізії, як протипольського фактора, то хіба тільки особа Г. Франка, ім'я якого також пов'язане з постанням Дивізії, може спонукувати українського спостерігача до подібного закиду. Але це арґумент дуже легкої ваги. Іншою справою є польські погляди відносно ролі, яку їй вони приписують, але до якої вона не причетна. Однак, це справа поляків. Хоч як важливою нам є проблематика відносно унормування українсько-польських взаємин, то проте ця нормалізація ні в якому разі не повинна маршувати по мості запозичених матеріялів у такої режимної польської преси, як «Жицє Літерацке» в Кракові чи в іншої їй подібної. І тут почесне завдання перед всіми тими нашими земляками, які піднялися цю нормалізацію переводити, щоби вони переконали своїх польських співрозмовців про необхідність відважного погляду на історію, але холоднокровно й дуже об'єктивно.

Ще одна заввага. Чи справді ориґінальним є твердження, що німці намагалися «... щоби боротьба галицьких українців проти комунізму проходила в орбіті німецьких впливів, під німецьким контролем і по можливості в німецькому інтересі? Коли такий контроль був неможливий, німці застосували іншу тактику. Наприклад, вони виявили своєрідну поблажливісьт до українського збройного підпілля в Га-

личині в надії і виходячи з міркування, що воно спрямує головне вістря своїх ударів не проти німців, а проти поляків, проти Совєтського Союзу й комунізму взагалі».

Адже не секрет, що кожна політична сила в таких складних обставинах спрямовує всю свою тактику на використання різних, навіть часто взаємопротилежних течій, намагається грати на всіх скрипках. У цьому виявляться до певної міри вся витонченість політичної гри. Це свєрідна гра в шахи, де кожний грач спостерігає всі рухи свого супротивника, з єдиною метою — передбачити його дальші пляни. Мистцями у політичній грі були англійці в Африці на початку століття, а потім на Близькому Сході. Далеко менше здібностей проявили на цьому полі американці на Далекому Сході кілька років тому. Совєтський Союз на протязі всієї своєї історії вміло використовував течії різних політичних сил, а в разі потреби їх навіть штучно витворював і підтримував, щоб успішніше вести свою гру. Німецька гра в ділянці українського питання теж, безумовно, існувала, і вона мала чимало різних суперечностей у своєму власному нутрі; і певні німецькі кола, з більшою чи меншою напругою, в неї таки анґажувалися.

(Кінець в наступному числі)

Боєвий дух формує людину й народи. Родиться лицарська етика й чесноти: відвага, мужність, товарискість, почуття вищого обов'язку і чести.

Затрата серед керівної верхівки України почуття безоглядности власних ідеалів і постулятів та їх вищого посвячення чи не найтяжче налягла на Україну в XVIII - XIX столітті. Але національна стихія відшукала їх уже 1918 року, і крізь роки великого зусилля, жертв і боротьби несе, як величний прапор України, у майбутнє.

О. Ольжич

Історичні процеси треба міряти не роками, чи навіть десятками років, а століттями. Досягнення двадцятого століття — це кумуляційний результат процесів цілого ряду століть. Насіння українського національного відродження посіяне живим Шевченковим словом щойно тепер починає виростати густим ріщам молодого визвольного руху, а час жнив ще перед нами.

Українська Національна Революція 1917 року була тільки етапом у формуванні української державної свідомости і нікому на думку не приходить твердити, що її невдале закінчення було закінченням того формування.

Навпаки, незалежно від поразки, ми всі згідні з тим, що викликане нею зрушення національної свідомости стало фундаментом для сучасного визвольного процесу українського народу, хоч би навіть тим, що перетворило Україну з етнографічного поняття в державну націю.

Ю. Пундик

Др. Василь Яшан

СТРАДНИЦЬКИМИ СІЕЖКАМИ ПОКУТСЬКОЇ МОЛОДІ.

(З хроніки воєнних днів)

Зредагував і до друку приправив Зиновій Книш.

На переломі 1941 - 1942 років стало ясно, що війна на східньому фронті затягнеться на довший час. Це перекреслювало пляни гітлерівської верхівки. Брак успіхів на воєнному відтинку надолужувала вона посиленим терором на всіх окупованих теренах від Атлянтику по Волгу.

Особливо гостро шалів цей терор в Україні. Лінія воєнного фронту настільки відсунулася на схід, що в запіллі могло вже прийти до голосу цивільно-політичне німецьке правління разом з Гестапо. Хвиля терору вийшла з самого серця України, з Києва, і звідти розкотилася по всій Україні, не минувши й Галичини, що якраз недавно ввійшла в склад так званого Генерального Губернаторства як окремий «Дистрикт Галичина», де українці покищо жили ще найспокійніше.

В Коломиї арешти на більшу скалю почалися 5 лютого 1942 року. Того дня Гестапо наскочило на Окружний Союз Українських Кооператив і заарештувало там кількох молодих людей, а водночас відбувалися ревізії й арешти по приватних мешканнях. Разом того дня Ґестапо наклало свою руку на 15 чоловіків, 8 дівчат та одну заміжню жінку. З чоловіків найперше треба згадати адвоката Олексу Коссака. Ледве чи мав він якесь відношення до конспірації, але був він референтом для справ молоді при Українському Допомоговому Комітеті, і це припечатало його долю. Ґестапо було тієї думки, що коли він опікується молоддю з рамени Українського Комітету, то напевно разом з нею й конспірує. З інших арештованих, переважно молодих націоналістів, членів ОУН, наведемо прізвища Василя Мельничука, проф. Миколи Пригродського, Богдана Лісовського, Тиховича, Михайла Парасюка, Дмитра Григоровича, Ярослава Паливоди, Романа Сельського, Мирослава Харкевича й маґістра Степана Сатурського.

З дівчат попалися до в'язниці кілька учениць коломийських середніх шкіл, як от Оля Оробцівна, Марія Вонсуль, Ірина Яремчук та інші, а також дві студентки.

Всім закидали приналежність до ОУН і протинімецьку політичну діяльність.

Випадково до тієї групи в'язнів попався священик з Жабйого, о. Павло Витвицкий, родом із села Витвиці коло Долини. Варто тут кількома словами згадати цікаву його історію. Літун вискочив з легкопадом і осів у жаб'івських лісах. Якось дібрався він до о. Витвицького, представився йому як полковник німецької авіяції, і просив помочі. Отець Витвицкий переховував його в себе, доки не прийшли мадяри, а ще й потім жив він якийсь час в о. Витвицького, доки на місце мадярів не прийшла німецька влада.

Німецький окружний староста в Коломиї, в подяку за поміч і рятунок німецького полковника, подарував о. Витвицькому пістоль і видав йому письмовий дозвіл його носити й уживати. Мавши дозвіл на пістоля, о. Витвицкий був переконаний, що тим самим йому вільно вживати й ловецької зброї — з нього був добрий

мисливець і він залюбки полював у довкільних лісах. Якось раз узимі заїхали до нього ґестапівці з Коломиї. Погостив він їх доброю вечерею з дичини, при чому не обійшлось і без чарки. Коли вже німці добре наїлися й напилися, поцікавилися, звідки він має дичину. Господар у добрій вірі розказав їм про своє мисливство й показав дві рушниці — дубельтівки. Ґестапівці віддячилися йому в той спосіб, що негайно арештували й повезли з собою до Коломиї.

Слідство в справі арештованих провадив начальник коломийського Ґестапо Вайсман. Кожного допитували найменше два рази, при чому, як правило тяжко їх побивали. Харчували в'язнів дуже погано, нераз самою тільки юшкою з кропиви. Харчових подач від родини не дозволяли, а коли й принимали, то рідко коли могли їх в'язні побачити. Допускали тільки білизну. Не дозволяли побачень. Не диво, що по кількох місяцях такого слідства в'язні, хоч молоді й здорові хлопці й дівчата в цвіті віку, до краю виснажилися та знесилилися, 19 серпня 1942 року помер у в'язниці з голоду та знесилення студент Ярослав Паливода. В тому ж часі занедужала на тиф одна студентка, її переведено до лічниці, де вона перебувала до березня 1943 року, коли то їй пощастило втекти.

По двох місяцях випущено на волю проф. Миколу Пригродського, Ярослава Жибчина, Сухолотюка, Марійку Вонсуль та ще одну дівчину, Нелю. На неї було підозріння, що перейшла вона на службу Ґестапо. Вона сиділа в одній камері з іншими дівчатами, й одного вечора викликали її на допит. Канцелярія, де Вайсман допитував в'язнів, була в тому самому коридорі. В дверях своєї камери дівчата знайшли щілинку й трохи її поширили так, що можна було крізь неї бачити коридор та двері до Вайсмана. Неля була на допиті довше, як інші, майже цілу ніч. Коли ж виходила звідти, дівчата бачили, як Вайсман усміхався до неї й погладив її по лиці. Аж перед самими дверима Неля розбурхала собі волосся, щоб виглядати, як і інші дівчата, коли верталися з допиту.

Українці в Коломиї, через єдине своє представництво — Український Окружний Комітет — робили всі можливі зусилля, щоб звільнити свою молодь та облегшити їй тяжку долю в тюрмі. Все те не дало ніякого висліду. Для прикладу згадаємо, якими дорогами йшли заходи для звільнення Василя Мельничука. [1])

Василь Мельничук був сином залізничника й походив із села Корнича під Коломиєю. Перед самою війною перенісся він до Коломиї й жив на передмісті Вінцентівка. В день вибуху війни, 1 вересня 1939 року, арештували його поляки, та не встигли вивезти до Берези Картузької. За большевиків пішов він у підпілля. Крутився по всій Коломийщині, часто міняючи мешкання — за те большевики вивезли на Сибір всю його родину. Ще перед початком німецько - большевицької війни втік він до Кракова і там зв'язався з тією частиною ОУН, що визнавала своїм провідником, Степана Бандеру.

Коли ж почалася війна з большевиками, Мельничук далеким окружним шляхом, аж через Румунію, добрався до Покуття, найперше був Обласним Провідником у Станиславові, а потім Окружним у Коломиї.

Був це відважний, ідейний і працьовитий хлопець. Але, як переважна частина тодішньої націоналістичної молоді, не мав він відчуття дійсности В себе і в свою організацію він надмірно вірив, перецінюючи її сили й спроможності. Коли його остерігали приятелі з - поза організації, щоб був сторожкий та обережний, він мав для них одну відповідь: дали ми собі раду з поляками, давали з большевиками, то й подолаємо німців, коли пі-

дуть проти нас. Ця самовпевненість інколи переходила в нього в своєрідну меґальоманію.

Мав Мельничук старшого від себе приятеля, Ярослава Курилюка, 2), сотника артилерії УГА, а в другій війні сотника німецької армії, приділеного до військової розвідочної й контррозвідочної роботи. Конче хотів він урятувати Мельничука, бо хоч і не схвалював діяльности організації, до котрої належав Мельничук, але любив свого молодого друга. Знав він майора Ґерліца з військової дефензиви, що працював у «Групі Штеттін». Зв'язався з ним і просив рятувати «Василька». Ґерліц знав Василька, цінив його за жертвенність та відданість своїй праці і написав листа до коломийського Ґестапо з проханням звільнити Мельничука, ніби як конечно потрібного його урядові в роботі за военним фронтом. Не дістав відповіді. Тоді вислав поручального листа сотникові Курилюкові до місцевої Військової Комендатури [3]). Її начальник, сотник д - р Весселі та його товариш, сотн:к д-р Ройтер, обидва особисто інтервеніювали в Ґестапо за звільнення Мельничука. Без ніякого успіху — бо Ґестапо або відмовлялося від зустрічей, або давало вим'инальні відповіді.

Курилюк не піддався, рішився поїхати особисто до Штеттіна і там на місці клопотатися про Мельничука. Не застав майора Ґерліца — він виїхав до Вязьми під Москвою. Хоч це майже під самим фронтом, сотникові Курилюкові пощастило роздобути потрібні документи подорожі, й за тиждень відшукав він майора Ґерліца в якійсь глухій дірі під Вязьмою. Дістав через нього листа від Начальної Військової Команди 4) і до Ґестапо, і до Військової Команди в Коломиї, з проханням негайно звільнити Василя Мельничука. Минули це два тижні, заки сотник Курилюк добився з тими листами до Коломиї і ще того самого дня разом із сотником д - ром Ройтером пішли вони до Вайсмана.

Хоч як дуже не по нутру був ґестапівцеві цей лист, але не смів він зігнорувати бажання Начальної Команди. Виправдувався, що не може негайно звільнити Мельничука, бо на доручення надрядної йому команди Ґестапо в Станиславові всіх вищезгаданих коломийських в'язнів - українців дня 19 жовтня 1942 року перевезено до тюрми в Чорткові. Обіцяв порозумітися з Чортковом через Станиславів і по кількох тижнях повідомив місцеву військову команду, що Василь Мельничук помер від тифу в чортківській в'язниці. Це була тільки на половину правда. Василь Мельничук уже не жив, але помер він не від тифу: його розтріляло Ґестапо разом з іншими українськими в'язнями.

Відносини в чортківській тюрмі були куди кращі, як у Коломиї. Перш за все, дівчата зразу ж пішли працювати до кухні, а там і самі могли ліпше підживитися, і товаришам помогти. Невелика це поміч — кілька куснів моркви чи дві - три картоплини — але для мучених голодом і те значило багато. Службу коло в'знів робили переважно цивільні ключники, «в'язничні дозорці», як їх називали за Польщі. Між ними траплялися й чесні люди, патріотичні українці, що з небезпекою для власного життя рятували українських дітей, передаючи їм харчі. Звичайно, був це хліб з маслом і медом.

По одній хлібині по черзі передавали кожного дня український священик і управитель школи з Білої під Чортковом через своїх знайомих ключників, що також жили в Білій.

Коломийським в'зням це вже не помогло. Вони приїхали туди напів - мертві з голоду, лежали опухлі, як колоди, і на їхні виснажені голодом та знесилені тюрмою організми кинувся тиф. Перевезено їх до чортківської лічниці, де відпущено для в'язнів окреме крило, що його стерегли ключники.

Трохи ліпше велося українським

в'язнням з Дрогобича, бо вони приїхали скоріше й могли очуняти на кращих чортківських харчах. Займали вони одну велику камеру в тюрмі, так і названу «дрогобицькою».

Це був час, коли почалася в Галичині фізична ліквідація жидів. У Чорткові жидів нищили в той спосіб, що гнали в'язнів — та й часто самих же жидів — копати рови - ями в недалекій Ягольниці, після чого привозили туди жидів, стріляли їх і засипали в тих ямах. Такі ями копали й екзекуції над ними відбували майже кожного тижня. Під кінець листопада викопано знову велику яму, але тим разом хтось пустив чутку, що не для жидів, тільки для українців вона призначена. Ніхто не знав, хто, звідки й коли пустив ту чутку, але вона блискавкою оббігла всю тюрму. У в'язниці часто буває, що зроджуються невідомо як і коли нераз найбільш фантастичні поголоски. І зникають та забуваються так само швидко, як постали. Одначе, цим разом чутка трималася вперто й виявилась правдивою.

Ранком 27 листопада 1942 року ґестапівці вигнали (а декого і винесли) на в'язничне подвір'я всіх коломийських в'язнів - чоловіків. Деякі з них були вже майже непритомні від хвороби. Всі тільки в спідній білизні. Опорожнено токож й дрогобицьку камеру. Всіх разом, коло п'ятдесятки, повезли до Ягольниці і ополудні розстріляли. В тифозній гарячці згинули тоді від ґестапівських куль також д- р Олекса Коссак, о. Павло Витвицький і Василь Мельничук.

Трупи поскидали в яму й зарівняли землею. За кілька днів довколишні українці висипали на тому місці могилу. Ґестапо привезло в'язнів, розкидало могилу й виарештувало людей по селах.

Причиною тих наглих розстрілів була репресія. В листопаді 1942 року Ґестапо накрило сходини членів організації Степана Бандери у Львові. Знялась стрілянина. Скільки жертов з українського боку — невідомо, але один згинув на місці, а другий, помер пізніше від ран у лічниці. У Львові заарештовано тоді багато людей, Ґестапо трусило по станицях української поліції, та не знайшло нічого підозрілого. У відплату за своїх двох убитих ґестапівці вистріляли понад сотню українців: 28 у самому Львові, 52 в Чорткові, решту в Тернополі та в інших містах.

З коломийських в'язнів лишилися в Чорткові самі тільки дівчата. Кілька днів після розстрілу й між ними показався тиф. Найперше занедужала одна студентка, її перевезено до лічниці. За якийсь час захворіли ще дві; 5) останньою перейшла до шпиталю Ірина Яремчук, 21 січня 1943 року. Лишилася тільки Оля Оробець. А три дні пізніше, 24 січня 1943 року, зформовано транспорт в'язнів до екстермінаційного табору в Майданку коло Люблина. До того транспорту попалася й Оля Оробець і там загинула.

В чортківській тюрмі теж не дозволялися ані побачення, ані передачі харчів. Все ж таки матері арештованих дівчат знаходили способи, щоб передавати своїм дітям білизну, гроші, їжу й кілька слів потіхи та різні вістки з волі. 12 лютого 1943 року приїхали до Чорткова матері трьох дівчат. Дівчата лежали вже в лікарні. Дозорець, що мав тоді службу, виявився милосердною людиною й погодився впустити матерів на коротку розмову. Також Сестри Служебниці, що жили в недалекому будинку й опікувалися лікарнею, порозумілися з матерями й обіцяли помогти дівчатам в утечі. Одначе, якимсь чином змова вийшла на яву. Як тільки матері вийшли з лікарні й зайшли до будинку, де жили Сестри Служебниці, Ґестапо налетіло на в'зничне крило шпиталю, з криком і лайкою забрало дівчат назад до тюрми. Не могли забрати однієї тіль-

ки Яремчуківни, бо вона лежала в гарячці і лікар - жид, що виконував лікарську службу коло тифозних, того не допустив. Ґестапо мало рахувалося з думкою жидівського лікаря, одначе, стан Яремчуківни був такий очевидно - безнадійний, що її залишили в спокою.

Одна з тих матерей уже тоді була хвора. Та бідна вдова втратила сина, якого забрали большевики, а тепер пропала надія на рятунок дочки, єдиної дитини, що їй залишилася. З Чорткова поїхала вона до Кривча й там скоро померла.

Всі три коломийські дівчини, разом з іншими були вивезені з Чорткова до Львова, де вони перебували приблизно два місяці, після чого їх перевезено до концентраку в Авшвіц. 6)Брат одчієї з них служив перекладачем у німецькому війську. Він робив усі можливі заходи, щоб урятувати сестру і по цілорічних митарствах йому пощастило: вона належала до тих небагатьох, що їх звільнили з Авшвіцу. Інші дівчата перебували там майже до кінця. Тільки одна з них урятувалась якимсь чудом; інші загинули в останніх хвилинах від газу.

Сама одна, як палець, лишилася в Чорткові Ірина Яремчук. Перейшла вона цілу Одіссею і Божою ласкою та поміччю врятувалася. Послухаймо, як вона сама розказує про дивні шляхи своєї мандрівки до волі й життя.

«Лежала я в шпитальній кімнаті сама одна. Знала вже, що моїх товаришок забрало Ґестапо назад до тюрми й що кожної години може взяти й мене. Лікар - жид боронив мене, як міг, щоб затримати мене в лікарні якнайдовше й дати прийти до сил, та що значило його слово для всесильного Ґестапо? Десь там ішли торги за мене між Ґестапом і шпитальною адміністрацією: я довідалася, що устійнено дату 19 лютого, коли я остаточно мушу покинути лікарню. Для мене було ясно, що доки я тут — ще можу мати надію на втечу, коли ж закриються за мною тюремні двері, то вже на все. Тому моя думка ввесь час працювала й шукала способів рятунку; та що могла я вдіяти сама, та ще й хвора? Мати передала мені потаємно трохи грошей на всякий випадок; в моїй кімнаті дозволено мені тримати тільки плащ і чоботи, — це й був увесь мій одяг, крім шпитальної сорочки - халату.

Одна з Сестер хотіла помогти мені в утечі, якщо б удалося мені приспати чуйність сторожі. Дала мені ключ до дверей з коридора до кухні, —звідти я могла дістатися до пивниці, а там поклали для мене драбину, щоб я могла вилізти крізь вікно й видобутися на не охоронене шпитальне подвір'я.

Склалося так що я не могла з того скористати. Прийшла ніч під 19 лютого 1943 року, остання моя ніч у лікарні. Якщо не втечу тепер, то вже ніколи — завтра ґестапівці заберуть мене назад у свої руки. А тут як на те, служба того вечора припала суворому й неприступному ключникові... Я не могла сподіватися від нього не то що помочі, але й зрозуміння для моєї долі. До того він що яких десять хвилин заходив до моєї кімнати й світив мені ліхтарем в очі. Звичайно, по десятій годині в лікарні все засинало, крім може чергового лікаря й сестри, але після останнього транспорту до концентраку Ґестапо загострило режим, ключники лякалися й пильніше прикладалися до служби. На моє щастя, під ранок — може була третя година, а може й пізніше, — ключник або втомився своєю ревністю, або думав, що я міцно заснула. і вже не заглядав до моєї кімнати. Я встала тихенько, зв'язала три простирала: один кінець прив'язала до ліжка і так спустилася з першого поверху на подвір'я. В огорожі була діра, і нею я перелізла. Земля вкрилася глибоким снігом — коли б я не мала чобіт на ногах, була б там і пропала. Якось добрела я до битого шляху з

Чорткова до Білої Чортківської, востаннє оглянулася на будинок лікарні — коридор був освітлений, і бачила я, як ходив ключник.

Добувала я всіх сил, щоб відійти якнайдалі, доки ще темно. Наздогнав мене якийсь старший чоловік і заговорив по - польськи. Не дуже хотілося мені говорити, та коли вже так ішли разом, не могла я відмовитися від розмови. Довідалася від нього, що ось тут, зараз по одній стороні вулиці, є пекарня, там він працює, а по другій — касарні для німецького війська. Там стояли стійки, і я щасливо їх оминула.

Наближався ранок. Я хотіла заритися в якийсь куток, переждати день, а ввечері йти далі. На одному подвір'ї побачила я щось наче повітку, де господарі тримали порубані дрова на паливо. Сховалась я там, щоб перепочити, бо вже справді не могла далі йти. Чи то з утоми й напруги, чи то від нервування, я зіпріла так, що сорочка на мені змокріла, і я мусіла її викрутити. День тягнувся поволі, крізь шпари в стіні я бачила господаря, що ходив по подвір'ї, поравсь коло стайні й коло хати; на щастя не мав потреби заходити до повітки.

Стемніло, і я пішла далі. Не довго йшла: почула, що сили геть мене покидають. Перед однією хатою почула дитячі голоси — вони говорили між собою по - польськи. Я рішилася попроситись тут на нічліг. Господиня без заперечень погодилась прийняти мене, нагріла для мене кімнату. Я лягла — і вже не могла встати. Голова в мене, як запаморочена, дихати важко, я втратила свідомість. Здавалося мені, що це прийшло запалення легенів. Зглянулася на мене Мати Божа й привела до добрих людей, що не дали мені загинути. Господарі ходили коло мене, як коло рідної дитини, хотіли привести лікаря; я боялася того, прикидалася, ніби то в мене звичайна простуда, що пройде після аспірини й теплого ліжка. Так вони мене й лікували, як уміли. Мусіли здогадуватися, хто я, що криюся перед Ґестапом, хоч ні одним словечком зо мною про те не говорили, а вважали мене ввесь час за польку.

Так минув тиждень. Власне, мені треба було б принаймні ще один тиждень там перебути, але огорнула мене нетерплячка, щоб якнайскоріше й якнайдальше втекти від Чорткова, а також боялась я, щоб діти не проговорилися перед сусідами й знайомими, що в них живе чужа дівчина, бо це й мене погубило б, і на добрих людей навело б халепу. Попрощалась я з моїми господарями, подякувала їм за доброчинність лишила їм трохи грошей і ввечері пішла на залізничу станцію Біла Чортківська. Лячно було заходити на двірець. Трапився якийсь хлопець, — я попросила купити для мене залізничий квиток і всіла до поїзду перед самим його від'їздом. На якійсь станції, здається, це було Монастириська, мусіла я міняти поїзд у напрямі на Станиславів і ждати кілька годин. В поїзді йшла перевірка пасажирів. Це було звичайне явище в воєнних часах, і всі ми до нього звикли. Найгірше, що могло статися, це — забрали б мене до примусових робіт у Німеччені. В моєму положенні це навіть був би лля мене рятунок. Все ж таки — неприємна справа мати діло з якими б то не було поліцаями, і мені вдалося їх перехитрити. Коли вони переходили з одного вагону в другий, я непомітно пересувалася коридором до вже перевіреного вагону.

Якось усе пішло добре, і я вже доїжджала до Станиславова. Тут треба було висідати й чекати поїзду до Ворохти. Побоялась я їхати до Станиславова — в такому великому місті нетрудно попасти в біду на станції: там завжди повно ґестапівців і нахабної залізничної поліції. Висіла я на вузловій станції Хриплин під Станиславовом... і попала з дощу під ринву. Як-

раз там ішла облава, оточено цілу станцію, зігнано подорожніх докупи, і почалася перевірка документів.

Ждучи на свою чергу, я прислухувалась про що говорять люди. Розмова, само собою, не могла йти ні про що інше, як тільки про облаву. Вони тут відбувалися частенько. Звичайно, ділили людей на три основні групи: хто мав певні документи й посвідку праці в потрібних для воєнних цілей підприємствах, того зразу ж відпускали; до другої групи належали ті, кого затримували до транспорту на примусові роботи в Німеччену; а спекулянтів харчами чи іншими товарами відправляли до тюрми. При тім, авжеж, шукали й політично - підозрілих людей.

Виступив мені холодний піт — в мене ж ніяких документів, і тут діло з Ґестапом, а не з простою залізничою охоронною поліцією!

Неподалеку був вузький вихід зо станції; його оберігав один поліцай, але я бачила, що можна б туди пройти. Стояли там якісь два старші добродії й розмовляли. Виступила я з черги й підкралася до виходу. Вже здавалося мені, що я одною ногою поза ним, коли це поліцай схопив мене за плече. Господи, душа в мене зо страху завмерла, і я не могла й слова промовити! І коли виглядало, що вже всьому кінець, що ґестапівські кігті знову вп'ялися в мене, один з тих старших добродіїв витягнув з кишені свою леґітимацію, показав її поліцистові й сказав, що я його дочка. Боже! Ніколи не можна тратити надії, рятунок може прийти в останній хвилині, як ось зо мною! Цей добродій був «фольксдойчем», цебто, поляком з німецького роду. Вивів він мене поза станцію, спитався, чи маю я якісь папери, коли ж я призналася, що не маю ніяких, підвів мене дальше, де вже було зовсім безпечно, й відпустив. Не знала я, як дякувати несподіваному моєму спасителеві.

Мій поїзд відходив аж о 7 увечорі Щоб не звертати на себе уваги в місті, пішла я на поле. Стояв гарний, соняшний день, на полі знайшла я копицю сіна, зарилася в неї і так перебула цілий день.

Шлях стелився мені на Ворохту. Там був парохом о. Микола Куницький з Винограду коло Гвіздця, звідки мій батько. Мати умовилася з ним, та й мені переказала, що якби якись чудом удалося мені вирватися з ґестапівських лабетів, я там знайду сховище й притулок.

Швидко йшов поїзд. Ось я вже в Делятині, а звідти все вище й вище в гори. Людей у поїзді рідшає, ще кілька станцій — і Ворохта, кінець залізничої лінії. Коли доїжджали ми до Татарова, останньої станції перед Ворохтою, зачула я розмову гуцулів, що їхали в одному вагоні зо мною. В Татарові була станиця Ґестапо, що кожного вечора перевіряла подорожніх у поїзді. Серце затенькало мені в грудях — ось так близько до мети — і все може пропасти! Ані вискочити з поїзду, ані сховатися між людьми, бо їх уже на пальцях полічити! Одначе, від хвилини, коли я пролізла крізь шпитальне вікно, не покидало мене щастя: контроля того вечора не прийшла. Гуцули дивувалися, що могло статися: вони кожного дня їздили так до праці й не пом'ятали, щоб будь-коли обминула їх перевірка.

В Ворохті висів з поїзду один священик, що запровадив мене до о. Куницького. Там я перебула один місяць. Довше не було безпечно, я мусіла ховатися перед чужими очима. Ще один місяць переховувалась я в волосного старшини Мосори в Яремчі. Так довго не могло бути; я мусіла знайти спосіб, як залеґалізуватися наново, під іншим прізвищем.

Отець Микола Бурнадз [7]) зо Станиславова виписав мені метрику на ім'я Оксани Сенів. На підставі тієї метрики зареєструвалась я в Окружному Українському Комітеті в Станиславові й

дістала особисту виказку. Та не було мені безпечно лишатися на Покутті, чи навіть у Галичині, де кожної хвилини міг мене хтось пізнати. Один молодий націоналіст, що недавно теж вирвався з ґестапівської тюрми, відвіз мене до Варшави. Заїхали ми до маленького готелику «Взур» при вулиці Відок ч. 6, де цей хлопець мав знайому покоївку Зосю з часів, коли сам їздив до Варшави з доручення ОУН. Зося заопікувалася мною; через неї я познайомилася з польським аристократом, графом Поклевським, що мешкав під числом 19 вулиці Брацької. Він купив мені «кеннкарту» 8) за 500 злотих, і так я «згубилася» в Варшаві, виїхавши звідти на Словаччину кілька днів перед варшавським повстанням.

Щойно з Варшави подала я матері вістку, що живу. Вона трохи здогадувалась, бо дві доби німецька поліція не відступала з - під нашої хати в Коломиї, а й пізніше ще тримала її під наглядом. Ґестапо шукало за мною скрізь, навіть у Варшаві до Українського Комітету приходили питатися. Там знали тільки Оксану Сенів. У Чорткові перетрясли кожен куток, навіть на цвинтарі заглядали до гробівців. І подумати, що моя перша думка була сховатися там і переждати якийсь час! Якийсь внутрішній голос відмовив мене від того. Якщо я залишилася в живих і вирвалася з ґестапівських рук, то завдячую це Божій ласці й опіці, що не покидала мене ні на крок і супроводжувала мене до кінця війни, як відповідь на мої гарячі молитви.»

Не тільки під зовнішніми ударами падала наша молодь у воєнних роках. Часом долучувалася до того трагедія внутрішніх непорозумінь. Вище була мова про те, що декого з арештованих у Коломиї Ґестапо звільнило. Один з тих передчасно звільнених працював у коломийському Ґестапо як перекладач, чи може був іншим якимось дрібним урядовцем, проте його арештували разом з іншими, хоч і випустили по двох місяцях. Тоді він став до праці в Окружному Союзі Кооператив. Належав він до організації Степана Бандери, одначе мусів мати якісь провини супроти неї. Кажуть, що коли прийшла до Коломиї вістка про розстріли в Чорткові, його мучили докори сумління, він зголосився до Українського Комітету й там признався, що це через нього та його інформації Ґестапо арештувало всю ту групу. Він був одружений і жив при одній з бічних вулиць недалеко від гімназії. Одного дня, в січні 1943 року вертався він з дружиною додому. На вулиці Міцкевича він завважив, що за ним йдуть два хлопці в селянських одягах. Почав утікати, та не вдалося йому добігти до хати: його підстрілили по дорозі, догнали під самою хатою і вбили пострілами в голову, коли вже тримав руку на клямці від дверей. Мали це бути два члени його організації, з села Воскресінець під Коломиєю. Ця подія сталася серед білого дня, ніхто їм не перешкодив, вони навіть не втікали, — преспокійно відійшли.

Що сталося з другим співпрацівником Ґестапо, Сухолотюком, — невідомо. Може врятувався, а може й його досягла помста за зраду товаришів.

---

1) Його псевдо - Чучман.

2) Ярослав Курилюк народився 27 листопада 1892 року в селі Городниця Городенського повіту, помер 26 вересня 1960 року в грейт Фоллс, стейт Монтана, ЗСА.

(3) Ортскоммандатур

(4) Оберкоммандо дер Вермахт.

5) Не подаємо їхніх прізвищ, бо їхні рідні живуть в Україні.

6) Осьвєнцім.

7) О. Микола Лев Бурнадз, народжений 1895 року, помер у большевицькій тюрмі в Станиславові 1946 року.

8) кеннкарта — по - німецькому: обов'язкова урядова особиата виказка.

Юрій Артюшенко

ДО ДЖЕРЕЛ І НАПРЯМНИХ ДЕРЖАВНОЇ КОНЦЕПЦІЇ

(Більше уваги проблемі Сходу)
(Закінчення)

Тепер, по розгляді тих явищ українського й неукраїнського життя, що становлять якби причілки до згаданих нами головних проблем, спинімся над причинками до історії розгортання нашого заінтересування східньоукраїнською тематикою й над перспективами розв'язки її в житті.

Перші рядки, присвячені спільності ітересів українського народу зі східніми народами, ми поклали на папір у 1920 році в віршованій формі у відозві до башкирів, які вишукували українських повстанців на Полтавщині, а в тім числі й автора. В тій відозві, покликуючись на конґрес поневолиних народів у Києві, ми закликали башкирів шукати спільних інтересів не з московськими большевиками, а з українськими повстанцями. Цій темі ми присвятили більше уваги на еміґрації в своїх статтях, де ми звертали увагу на те, що географічно - геополітично - стратегічне положення України було й є, без сумніву, одним з найважливіших чинників у формуванні провідних політичних засад України в її східній політиці. Це безпосереднє сусідство з степами середньої Азії й посереднє, через Кавказ і Чорне море, з Передньою Азією й Середземним морем; безпосереднє сусідство при гирлі Дунаю (через Румунію) з балканськими землеми і, врешті, сусідство з Середньою й Західньою Европою,

При цім усім треба мати на увазі українську духовість, яка завжди прямувала до синтези ідей не тільки в собі самій, але й у зовнішнім світі, використовуючи геополітичне положення України на грані двох світів, Заходу і Сходу, в суходільнім центрі двох старих континентів. Тому Україна завжди намагалася знайти велику синтезу двох світів, що лежать на захід і на схід від України, ту синтезу, що наблизила б до нас обновлення світу. Це геополітичне положення України й сьогодні визначає підставові політичні напрямні, тактику, стратегію й саму державно - політичну концепцію.

І не було випадком, що це наше становище викликало критику з боку большевиків. У виданій Академією Наук УРСР (Інститутом філософії) книжці В. Ю. Євдокименка (Критика ідейних основ українського буржуазного націоналізму» (Київ 1968 р.) написано: «Новим аргументом на користь тези про виключність українського народу для сучасних українських націоналістів є особливе (за їх твердженням) географічне положення України. «Національно - духова, державно - політична та церковно - релігійна власнопідметність у нашій національно - державній дії коріниться в українській духовості, в державно-провідній ідеї та геополітичному положенні України», — пише один із сучасних націоналістів Ю. Артюшенко. Таким чином, в пошуках хоч якихось біль - менш конкретних теоретичних підвалин своєї антинаукової концепції українські націоналісти вдаються ще до однієї реакційної теорії - геополітики».

Так, ми твердимо, що в українців оживає снага віднайти ті шляхи пред-

ків на Схід, якими вони йшли до заснування Тмутороканського князівства та на дружню зустріч із народами з - поза Каспія. Оживає снага піти тими шляхами не для того, щоб здобути ті простори, а, власне, щоб знайти спільні дороговкази до вищезгадоної всесинтезуючої ідеї.

До IV - го століття ішли на Схід купецькі каравани наших предків, пов'язуючи торговельно, культурно й політично Україну з Туркестаном, Персією й іншими країнами Азії, поки їм не стали на перешкоді тюрсько - монгольські орди, з яких найжорстокішими були гуни, авари й татари. За той час побережжя Каспійського моря опанували хозари й посунулися слідом тюрксько - монгольських орд на початку VIII ст. аж до Дніпра. Та український нарід від оборони перейшов до протинаступу і ще раз відкрив дорогу на схід для українських торгів. Хоч у X ст. знову насунули азійські орди печенігів, потім в XI ст. — тюрки, а за ними половці й нарешті, в XII ст., двома навалами татари, то все ж український нарід їх усіх зустрів кожного разу на полі бою. Чи то розгром половців Володимиром Мономахом, чи похід Ігоря на половців, чи хоч би навіть геройська оборона киян, що сповільнювали ворожий похід на Захід — коли по трупах киян і по звалищах українських величавих святинь до Києва вдерлися татари — спонукують нас пам'ятати при формуванні нашої державної концепції, що ми стоїмо на грані двох світів; пам'ятати й на те, що по упадку Київської княжої держави Москва, скріплена татарами після поділу Копчацької держави в XVI ст., зайняла два ханати — Казань і Астрахань та почала свій кривавий похід на схід. І це треба пригадувати народам Сходу.

Власне, перед тим, у XV ст., український нарід, поповнивши свої тяжкі втрати в людях, перейшов до протинаступу проти азійських орд і почав під кермою своїх славних гетьманів і отаманів козацьким списом і шаблею відбирати з рук степовиків п'ядь за п'яддю українські землі, закріплюючи їх за собою українським плугом — так що в XVIII ст. дійшов знову до чорноморського берега. І саме тоді в своїй боротьбі з ордами Україна віч - на - віч зустрілася з Московщиною, що була в протиукраїнськім союзі з Польщею.

Відтоді Москва не шкодує засобів, щоб за всяку ціну перегородити шляхи, що могли б відродити давні, ще з - перед IV ст., наші зв'зки із Сходом. Вона намагалася відрізати доступ України до Чорного моря, запопадливо кольонізуючи москалями, сербами, болгарами й греками степову зону, давши їй цинічну назву «Новоросія». Та й ця вся мішанина народів зникає під напором українців або відсувається далі на схід чи на південний схід, так що вже наприкінці XIX століття український нарід знову посунувся аж до берегів Чорного моря, Каспія та Кавказького підгір'я.

Однак, по перемозі під Полтавою 1709 року Москва почала рости в силу й перетворилася в імперію — в'язницю народів, що теж треба пригадувати всім поневоленим Москвою народам.

Хоч по втраті української козацької держави випала шабля з козацьких рук, то залишився плуг, з яким український переселенець пішов на схід і південь, густо заселивши простори уздовж Волги, Уралу та північного пограниччя Туркестану — по один і другий бік далекосхідньої залізниці. Тому італієць Люїджі Бардзіні в своїй книжці «Царство каторги» (1935) написав, що «українці — це єдині европейці в Азії», в тім розумінні, що вони понесли туди культуру, а не насильство, як це зробили москалі.

Вкорінюючись в Азії, українські переселенці не забували й того, що їх національним обов'язком є будити в

автохтонів приспаний революційний дух проти московського імперіялізму.

Хоч московська статистика з 1970 року подає, що в Азії українців є 3,346,000, в дійсності їх там значно більше. При тому, їхні безпосередні контакти з вірменами, айзербаджанцями, узбеками, туркменами, таджиками, казахами, грузинами, киргизами й іншими автохтонами збільшують питому вагу протимосковської сили. Щождо сибіряків, то, хоч вони теж є тут напливовим елементом, вони вже виробили в собі почуття окремішности від країн свого походження й уже в 1917 році мали тенденцію відокремитись від Росії.

Територія Сибіру, що має коло 12 міл. квадр. кілометрів поверхні простягається між хребтами Уральських гір і річкою Урал на заході, берегами Тихого океану на сході й Льодового моря на півночі та Китаєм, Монголією й Казахстаном на півдні, має велетенські природні багацтва, до експлуатації яких СССР сьогодні закликає Америку й Японію.

Національна свідомість народів Азії зростає дуже скорим темпом, і сьогодні Москва вважає це за одну з найбільших небезпек для себе в випадку збройного конфлікту з Китаєм. Бо, наприклад, народи Туркестану ще не забули повстання проти московських наїзників у містах Коканд і Джізак та повстань 1915 - 1916 і 1921 - 25 рр., коли очолювали їх, між іншими, Енвер Бей, Ібрагім - Бек, Роман - Дохта, Мурза - Алі, які залишили за собою традиції визвольної боротьби. Частина учасників того повстання 1921 - 25 рр. опинилася в Персії.

Власне, в 1936 році автор цих рядків рушив через Чехо - Словаччину, Румунію, Болгарію та водами Чорного моря через Туреччину в Середземне море, щоб сісти там на пароплав, що йшов на Схід, дістатися до Персії і, разом із згаданими вище повстанцями з Туркестану, видавати там двомовний часопис.

В дорогу автор вибрався майже без грошей, з нансенівським пашпортом у кишені, але без жадної візи. Починаючи від столиці Болгарії, Софії, мандрував уже дослівно без гроша в кишені. Його перевіряли в портах усіх держав, через територіяльні води яких йому довелося переїздити, а то й вертатися вдруге. Переслухували переважно старшини генерального штабу. У Стамбулі, в Туреччені, автора опитувало аж вісім старшин турецької армії, які ґрунтовно ознайомилися через перекладача з темами його статтей, біографією та плянами, яких він перед ними не приховував. При тім, звертаючи увагу на свої статті на східні теми, він підкреслював ідею бльоку чорноморських народів, між іншим доказучи, що спільність їх інтересів в приявності московського імперіялізму є безсумнівною.

Про ці мандрування автора редактор В. Стахів, тодішній голова Української Націоналістичної Пресової Служби в Берліні, в рецензії на книжку «Події і люди на моєму шляху боротьби за державу 1917 - 1966» (див. журнал «Сучасність» ч. 7 ст. 124 за липень 1966 р.), м. ін., писав: «Досить побіжно, я навіть сказав би — поверхово, потрактований «берлінський період», який у наслідок цього не виходить у ясному світлі. Велися там різні розмови і плянувалися всілякі заходи, до яких належала також Ваша «подорож до Персії». Цього всього не можна обійти маленькою згадкою... ... Може, надто скромно щодо своєї особи Ви описуєте зокрема своє «мореплавство» попри південні береги Европи — з Варни над Чорним морем аж до околиць Марселю. Це була свого роду сенсація, яку Ви з'ясовуєте, на жаль, по - звітному і сухо. ...Визнаю, що важко писати сенсаційно про власну особу, але коштом описів різних «віщих снів» Ви повинні були бар-

вистіше описати свої «мандри по морях». І далі ред. В. Стахів подає, що авторові цих рядків тоді не довелося побачитися в Неаполі з професором Євгеном Онацьким тому, що він «отримав листа після від'їзду «Вашого» корабля з пристані»» і що проф. Є. Онацький «...на сторінках американської «Собода» писав тоді про Вашу, так би мовити, подорож зайцем».

Ми тоді придавали велике значення Туркестанові, бо коли Україну називають мостом між Европою й Азією, то Туркестан, з уваги на його геополітичне значення, можна б назвати речником синтезованих Україною й Туркестаном ідей через Афганістан аж до Індії, плятформою для обміну ідей Сходу з Заходом.

Тож зріст сил серед українських переселенців в Азії, пізнання ними свого довкілля та довір'я здобуте в ньому для себе й для українського народу, є запорукою успіху в розв'язанні східньоукраїнської проблеми.

Хоч сьогодні нема між Україною й східніми республіками безпосереднього зв'язку, — він здійснюється тільки офіційним шляхом через Москву, то неофіційні зв'язки існують і скріплюють, хоч і проти бажань Москви, дружні взаємини.

Сьогодні ж, коли до розгри на Сході зголосилася нова потуга, Китай, який уже одну ногу поставив біля туркестанської брами на протимосковському фронті, значення дружби між Україною і східніми республіками зростає. Сьогодні, коли світ в очікуванні грядучих подій стоїть під гаслом «хочеш миру — готуйся до війни» й коли це гасло впливає на міжнародні взаємини, а при тім усім, коли в столицях семи найбільш «миротворних» держав (яких не перелічуємо тут) очікують якихось несподіванок, себто, проголошення котроюсь із них і самої «війни за мир», то ми, українці, мусимо подолати власні внутрішні протиріччя, якщо хочемо справжнього миру, а не того фіктивного миру з його формальними декляраціями про права людини й народів, що, на ділі, не дають поневоленим народам права на суверенну державність. Тому й ми мусимо позбутися байдужости й стати в лави борців за такий мир, у якому були б визнані й респектовані такі поняття, як права людини й права народів. У цім поході до миру український нарід мусить насамперед знести отой «формально - державний статус УРСР», що є фікцією, за якою стоїть Москва, ворог справжнього миру.

На жаль, деякі органи нашої преси дивляться на це інакше. Наприклад, на сторінках однієї газети написано: «... Ми повинні найперше самі визнавати формально - державний статус УРСР, дарма що не завжди і не у всьому під внутрішньою і зовнішньою політикою уряду цієї держави ми підписуємось». Один автор пише: «... на національному відтинку (мова, культура, тощо) ми не сміємо входити з режимом у конфлікти. Ця стратегічна лінія повинна зобов'язувати так довго, як довго існуючі обставини не зміняться».

З вищенаведеного випливає висновок, що обставини мають змінитися без нашої участи в боротьбі за справжній мир, ба навіть і без нашого хотіння, бо ж хотіння викликає бажання бути готовим до «війни», а дехто, власне, до миру через «готовість до війни» не хоче йти.

Ми ж закликаємо готуватись до «війни», зокрема на зовнішньому відтинку, щоб запобігти повторенню помилок минулого. Мусимо в світі правильно без страху насвітлити ситуацію й не допустити, щоб знову, як колись Денікін, не дістали якісь реакційні армії допомогу, не розбили, як годі ,протибольшевицький бльок поневолених Москвою народів і не допомогли Москві знову зліквідувати визвольну боротьбу цих народів.

Тож нашим мітом - стимулом мусить

стати, згідно з нашим історичним стилем, державна концепція, що прямувала б до створення Чорноморського, Туркестанського й Далекосхідного (з Сибіром) бльоків та до вільного самовиявлення народів етнічного московського простору — москалів й Ідел Уралу.

З цією концепцією тісно в'яжеться теж проблема українських збройних сил, як це ми писали в статті «Проблема українських збройних сил» у «Самостійній Україні» за лютий - березень 1955 року: «І напевне вояки-українці советської армії інакше сприймуть існування української армії, а інакше існування леґіонів, до яких не будуть спішити вступати з таким пієтизмом, як до Українскої Армії». Тому то ми й далі в цій же статті подали в 6 - ти точках свій проєкт розв'язки цієї проблеми. У 4 - ій точці, між іншим, ми писали про потребу «творення нових символів власних державно - діючих сил на тих теренах земної кулі, де ще не маємо реальних державно - діючих сил' як наприклад, на Сході. На Сході вже тепер треба покликати до життя такий символ у формі Української Далекосхідньої Ради, і в її імені почати державно-політичну дію й дипломатично - політичні зносини та тим створити там ґрунт для Української Далекосхідньої Армії...»

У тяжких змаганнях на грані двох світів, де ідейно - світоглядовий, національно - політичний і духово - культурний двобій досягає найбільшої напруги, український нарід виробив собі правильну оцінку просторів теперішнього СССР, а зокрема, його схдніх просторів. І ми віримо, що народи Сходу без жадного упередження підуть спільно з українцями до створення такої системи укладу сил, як ми вище висвітлили.

Ми в своїх попередніх статтях обговорювали національно - культурні, політичні й соціяльно - економічні аспекти життя східніх народів й українських поселенців у Азії та підпирали їх статистично - числовими показниками. Цього всього в цій статті бракує, але ми тут ставили лише за ціль підсилити серед читачів заінтересованість у тих явищах, що в'яжуться безпосередньо чи посередньо з джерелами й напрямними нашої державної концепції.

Хочемо цією статтею прикласти зусилля до виведення названих тут проблем із обмеженого кола заінтересованих на форум обговорення науковим світом і політичними групами. Бо ми не сміємо чекати, щоб без нашої участи змінялися обставини й щоб нас хтось визнав, але мусимо хотіти й готуватися самі себе утвердити сувереном на своїй землі.

Мусимо хотіти віднайти себе в собі й себе в довкіллі. Мусимо хотіти відродити свою давню «думу й волю єдину». Мусимо хотіти долучити теж свою духову й матеріяльну лепту на обнову воскресного дзвону, що його вічно віbруючий гомін волі несеться в простори з - під риштовань тисячолітньої дзвіниці в центрі суходолу Старого Світу, — України.

Мусимо хотіти й готуватися до того, щоб змінити обставини на своїй землі за своєю уподобою.

В. Чапленко

ЧОМУ ТІЛЬКИ «ЧЛЕН КОРЕСПОНДЕТ»?

Сумні міркування з приводу смерти П. К. Ковалева

Прочитав я в «Свободі» з 23 листопада 1973 р. жалобну оповістку Української Вільної Академії Наук у ЗСА про смерть її члена-кореспондента П. К. Ковалева — і це викликало в мене оці сумні міркування. Чому тільки «член - кореспондент», а не «дійсний член»? Адже навіть у цій оповістці написано, що він «видатний вчений мовознавець» (отак пак: хіба «невчені мовознавці» бувають?). Стала мені на пам'яті «Історія форм української мови» П. Грунського і П. Ковалева, видана в Україні ще 1931 р., що я нею користувався, як викладав історію української мови в Луганському педагогічному інституті. Добрий то був на свій час підручник, а струнко упорядкував його текст не хто як наш видатний мовознавець П. К. Ковалів, як це я з'ясував, працюючи над доповіддю про його наукову діяльність, видану 1969 р. в Нью-Йорку. Та про це може свідчити й така ж логічна упорядкованість текстів у пізніших його працях. А ці його праці в моїй теперішній хатній книгозбірні займають таки чималенько місця. Проте, в нашій «вільній академії наук» він аж до кінця свого життя залишився тільки членом - кореспондентом. Таке «визначення» його наукової кваліфікації зафіксоване і в «Вістях УВАН», ч. 1, виданих у Нью - Йорку 1970 року. У цьому офіціозі надруковано списки дійсних членів і членів - кореспондентів УВАН. Тих і тих перелічено в основному спискові і в «додатку» (сторінки 73 - 76). Якщо хоч би нашвидку проглянути ці «переліки», то не можна не розвести, на знак недомисленности чи здивування, руками: з одного боку,, «перелік» дійсних членів мало не на 90 % складається з людей, які ніколи не могли б бути навіть членами - кореспондентами справжньої академії наук, а їхні імена навряд чи можна знайти в каталогах бібліотек чи в бібліографіях наукових праць; а з другого — у «переліку» членів - кореспондентів є люди, з якими не можна «розминутися» і в каталогах, і в бібліографічних довідниках. Не можна не звернути уваги й на таку, здавалося б, «дрібницю», що на конференції дійсних членів 8 листопада 1969 р. із «переліку» членів-кореспондентів перенесено в «перелік» дійсних членів білорусина А. Адамовича, І. Бакала, І. Рудницького (очевидячки, Лисяка, бо поставлено літеру «Л»), Д. Зайцева, а не перенесено П. Ковалева, В. Чапленка, В. Голубничого і ще декого з тих, що заповнюють своїми працями каталоги бібліотек чи бібліографічні довідники (я не згадую тут тих, хто був уперше на цій конференції прийнятий у члени УВАН).

У чому ж тут «секрет»? Чим пояснити той парадокс, що «вільна академія» сама себе знецінила й знесилила, спираючись на малопродуктивних або й зовсім непродуктивних людей і, навпаки, відсуваючи від участи в її роботі людей творчих, працьовитих, таких, яким був небіжчик П. К. Ковалів? Та й справа ж не в тому тільки, що є люди продуктивні й непродуктивні, а ще й у тому, що визначати характер і напрям роботи Академії можуть тільки дійсні члени, вирішуючи це на своїх конференціях. На ці конференції членів-кореспондентів не допускають.

Цей «секрет» знав небіжчик П. К. Ковалів, а ще більше я. П. К. Ковалів

з самого початку, відчувши недоброзичливість до себе керівної групи УВАН, стояв осторонь від неї і працював в НТШ, а щодо мене, то, навпаки, я з самого початку був з УВАН як один з її членів - засновників в Авґсбурзі та як один з ініціяторів перенесення її до ЗСА. Я просто продиктував секретареві перший протокол про створення УВАН у ЗСА, коли ми, маленька група нових еміґрантів (крім мене, ще М. Ветухів, Лев Биковський, якийсь харків'янин Кекало, що мав очолити товариство сприяння, але незабаром після того помер, і, може, ще хтось, не пам'ятаю; В. Міяковського тоді ще в Америці не було), зібралися в маленькій кімнаті «Самопомочі» на 7-ій вулиці в Нью-Йорку. Слід при цьому відзначити, що М. Ветухів, скільки мені було відомо, в Европі наукою не цікавився, він був там міністром внутрішніх справ у Виконному органі УН-Ради, ну, а тут, в Америці, переїхавши до Нью - Йорку з Каліфорнії, куди він спочатку приїхав був, він, як біолог, влаштувався в Колюмбійському університеті, де він мав вивчати, за його словами, «довговічність мухи» (він хотів сказати «вік мухи», бо чи муха «довговічна», це він мав ще з'ясувати) і через те, природно, хотів приєднатися до української наукової організації. До мене тоді, як до відомого йому ще з Европи письменника й науковця (я ж редаґував першу повоєнну українську газету «Наше Життя», журнал «Заграва», видав під фірмою УВАН працю «Українізми в мові М. Гоголя», виступав з доповідями на наукових і літературних конференціях), Ветухів ставився з «повним респектом». На тому першому засіданні ініціятивної групи — Ветухова обрано на «президента» (здається, ми тоді казали на «голову»). І він, справді, виявився добрим організатором. А що він володів ще з Харкова англійською мовою та працював у Колюмбійському університеті, то по деякім часі знайшов доступ до якогось там американського фонду й уже міг винайняти приміщення, де можна було примістити й музей-архів, що його ще на 7му вулицю почав був надсилати з Европи В. Міяковський. Така роля Ветухова у створенні фінансової бази для УВАН зробила його незамінним керівником цієї установи. Я співпрацював із ним довший час у повній гармонії, бувши членом управи й секретарем, а фактично керівником Мовознавчої секції (головою Секції був тоді чомусь Р. Смаль - Стоцький, але він працював у Мільвокі, і я лише зрідка звертався до нього в деяких справах, наприклад, у справі санкції, що її просив дати Білоус на перевидання «Правописного словника» Голоскевича). З моєї ініціятиви й під моїм головуванням була створена Комісія для охорони літературної спадщини В. Винниченка, з мого задуму і за моєю редакцією вийшов «Науковий збірник», ч. 1, я був ініціятором і редактором текстів збірника «Володимир Винниченко» (статті й матеріяли), виданого 1953 р. (членами редакційної колеґії були ще Б. Подоляк та В. Порський).

Але ота «незамінність фінансової значности» М. Ветухова призвела до його «диктаторства» в роботі УВАН. Він почав втручатися в діяльність секцій, що були поза межами його наукової компетенції, зокрема, він значною мірою попсував отой Винниченківський збірник, заборонивши мою до нього передмову, а також перешкодивши вміщенню в ньому моєї доповіді, виголошеної в Нью-Йорку 8 квітня 1951 р. на багатолюдних зборах після смерти В. Винниченка.

Це стало початком гіршання моїх відносин із ним (хоч до відкритого конфлікту у нас ніколи не дійшло, бо він був «дипломат» і назовні ніколи не виявляв свого незадоволення моєю опозицією супроти його таких чи таких, на мою думку, хибних заходів). А водночас і в нього отой його згаданий вище «респект» до мене зменшив-

ся в наслідок надіслання з Европи списку членів УВАН, у якому я фігурував як «неоформлений». Я і, якщо не помиляюся, П. К. Ковалів. А що це було причиною того, що й Ковалів «аж до кінця» залишилися в ролі членів - кореспондентів, тобто поза можливостями активно працювати в УВАН, то я мушу з'ясувати, як це сталося. Ще перед моїм від'їздом з Европи, але й з моєю участю був укладений статут Академії, в якому було визначено, що члени її мають бути покваліфіковані, згідно з їхніми заслугами в науці, як дійсні члени і як члени кореспонденти. Для цього кожен із членів мав подати до управи відповідні про себе інформації. Я тоді подав свою автобіографію, написавши в ній про свій десятирічний стаж керівника катедри мовознавства в українському, в туркменському та в двох російських педагогічних інститутах, а також про наукове звання професора, затверджене у Всесоюзному комітеті в справах високої школи, що дало право П'ятигірському педагогічному інститутові мати при моїй катедрі аспірантуру (між іншим, з усіх нових еміґрантів - філологів тоді тільки я мав таке затверджене звання), — подав я, зрозуміла річ, і список своїх друкованих праць. Незабаром після цього я виїхав до Америки. Думаю, що відповідні про себе інформації подав тоді й П. К. Ковалів.

Усього складу тодішньої кваліфікаційної комісії УВАН я й досі не знаю. Думаю, що до неї входив В. Міяковський як тодішній фактичний керівник усіх справ УВАН, і вже напевно знаю, що вирішальне значення в цій комісії мала участь у ній В. Державина та Юрія Шевельова. А що з цим останнім я ще перед тим мав літературно - критичну сутичку, то він ще раніше і в іншій справі завдав мені не абиякої шкоди. Зразу після війни ми створили були в авґсбурському таборі Зоммеркасерне, з дозволу УНРРА, щось таке як університет. Для цього університету я, як досвідчений працівник високої школи й колишній декан факультету в Ставропольському педагогічному інституті, уклав навчальний плян, з таким розрахунком, щоб наша молодь, що опинилася в таборі уже з середньою освітою, могла за три-чотири роки здобути високу освіту. За цим пляном ми й почали були навчання (а фахівців для цього у нас було досить). Я почав читати курси загального мовознавства та української літературної мови. Та коли тим часом у Мюнхені створено Український вільний університет, а наш вирішено зробити його філіялом, то це потягло за собою потребу затвердження наших викладачів у тому УВУ. І от сталося так, що мене в УВУ не затверджено. А «вирішальне слово» у цій моїй справі сказав тоді, як мене поінформовано, Юрій Шевельов: він сказав на відповідному засіданні в УВУ, що в мене ніяких наукових праць, крім газетних статтей, немає. Між іншим, коли я говорив тоді про цю справу з професором УВУ мовознавцем К. К., то він сказав, що для того, щоб стати професором цього університету, треба бути більше «дипломатом», ніж науковцем. А я ніколи в таких справах не був «дипломатом». Замість мене тоді затверджено професором В. Міяковського, який ніколи нічого ніде не викладав і в УВУ не прочитав ніколи ні однієї лекції. (Це, розуміється аж ніяк не зменшує його заслуг у нашому архівництві та в створенні УВАН як такої). В наслідок цього «незатвердження», археолог П. Курінний, який був тоді ректором нашого університету, але який теж ніколи не мав нічого спільного із навчанням у високих школах, звільнив мене з посади в середині року (між іншим, це можуть тепер посвідчити тодішні мої слухачі, а тепер уже відомі наші науковці Я. Гурський та Н. Пазуняк). Незабаром після цього і мій навчальний плян, що

його, пригадую, палко боронив Л. Білецький, занехано а натомість доручили В. Державину укласти такий плян, як в «европейських університетах», і він понаписував, без огляду на бюджет часу, такого, що його ніколи в таборових умовах не можна було здійснити, як от викладання санскриту тощо. З Державиним у мене теж не було особливої приязні через мій «відгук» на одну його рецензію.

Отож ці два мої «приятелі» й загальмували моє «оформлення» в УВАН, а це дало підставу «приязному» ввічі Ветухові потроху відсувати мене від роботи в цій установі. Він, наприклад, не тільки не допустив мене до редаґування «Наукового збірника» ч. 2, а й не поінформував мене про те, що такий збірник задумано видати, навіть не запрошено мене як автора до участи в цьому виданні (редаґування цього збірника доручено Ю. Лавріненкові). Коли УВАН одержала 30 тисяч долярів від Фордівського фонду, то з трьох моїх праць, поданих на розгляд (серед них була велика праця «Українська літературна мова, її виникнення й розвиток»), не видано ні одної. А коли Н. Григоріїв, що дуже хотів мене взяти на роботу в Українському відділі «Голосу Америки», сказав, щоб я приніс довідку з УВАН, що я її член, то він, Ветухів би то, такої довідки не дав. Петрові Одарченкові, що теж, либонь, був тоді «неоформлений», дав, а мені — ні. Він навіть не покликався на те, що я «неоформлений», був, як завжди, «чемний» зі мною, не відмовляв прямо, а тільки казав: «Прийдіть через тиждень» чи як там. А як я приходив через тиждень, він казав те саме. Так я ходив місяця півтора, а потім облишив цю справу, пішовши «клінувати»... Коли я пізніше з ним зустрічався, він «щиро» тиснув мені руку, приязно посміхався, але ніколи не запитав, чи мені це потрібна тая довідка. Як він передчасно помер, то на прилюдних зборах членів УВАН, присвячених його пам'яті, я хвалив його за його «дипломатичні здібності», але в пам'яті в мене прикрі спогади таки залишилися. А такі спогади тоді в мене були тим більше можливі, що в останні роки його життя моє становище в УВАН значно погіршало в зв'язку з прибуттям до Америки його земляка - харків'янина Ю. Шевельова, який у листі до Управи УВАН — як мене поінформовано — «ставив питання» так, що він не може працювати в ній (в УВАН) разом з Чапленком (цей його «гнів» на мене був, либонь, пов'язаний з моєю критичною рецензією на його «Нарис сучасної української літературної мови», надрукованою в недільному виданні «Свободи», яке я редаґував). Після смерти О. Ветухова президентом УВАН став Ю. Шевельов... Як президент УВАН він, щоправда, зробив був «жест примирення» запропонувавши мені написати рецензію на одне видання для наукового збірника УВАН, але я, як «неоформлений», не вважав можливим відгукнутися позитивно на цей «жест». Та й доходили до мене інформації, що він і далі не вважав мене гідним членства в УВАН. Цю мою справу він чомусь поєднував із справою П. К. Ковалева і хоч ставив мене нібито «вище» за останнього, але ніколи не «підвищував» до рівня дійсного члена.

Отак я й ходив на світі «неоформлений» аж до 1956 р. Та от якось зателефонував до мене учений секретар УВАН Левко Чикаленко й урочисто повідомив, що в голосуванні дійсних членів на оформлення мене як члена-кореспондента за мене подано майже стільки голосів, як і за А. Марголіна. Я відгукнувся на це так, що, мовляв, поперше, змагання з Марголіним не робить мені чести, а подруге, запитав: як можна було ставити мою кандидатуру на голосування, коли мене не запитано про згоду на це? Того ж дня я написав листа до Управи УВАН

з просьбою не вважати мене будь-яким членом її.

Після цього проминуло 14 років — і раптом до мене приходять згадані вище «Вісті УВАН», а в списку членів-кореспондентів я, на превелике своє здивування, знайшов і себе, і Пантелеймона Ковалева, що його, як виявилося, так «оформили» аж 20. 4. 1964 р., тобто тоді, коли він мав уже стільки наукових праць, скільки із 63 дійсних членів УВАН мали, тільки три їх. Чи не парадокс? Не абсурд?

Коли я після одержання згаданих «Вістей УВАН» запитав був Ковалева, чи не запротестувати нам проти такого непроханого нашого «оформлення», то він сказав: «Я не хочу понижуватись».

Примітка. У статті В. Чапленка «Походження назви Січі Запорізької», надрукованій у ч. 11-12 «Самостійної України» (за 1973 р.), на стор. 45, шпальта перша, рядок 21 згори, слово «обережному» треба виправити на «оберненому».

Міцний і несмертельний був заповіт історії навіть у XIX столітті Гриміла ним кожна народня пісня, не хотячи співала про це поезія, не могла забути викривлена, розніжнена верхівка, твердо пам'ятав народ. Архангельськими трубами вибухло це в Шевченкові. Не «вмерла слава і воля» в українському гимні, «славу, волю і честь здобувати» закликав Франко, і народня стихія відповіла у вирі 1917 року громовим привітом сучасної національної революції «Слава Україні»!

Так усвідомлює себе історично Українська Нація. Вкрита маєстатом суверенности на своїй укоханій батьківщині, відчуваючи свою нерозривну єдность, прагне вона духової і силової експанзії ховаючи в собі завжди потенції великодержави. Завжди духово мобілізована у своїй органічній войовничості, осяянній лицарськими чеснотами та Божою благодаттю.

Міт великого Роду жене її вперед по історичному шляху, що над ним світить сонце провідної ідеї її свідомости — огненно - сліпуче сонце Слави, в боротьбі за яку нація знаходить своє світове післанництво.

О. Ольжич

Ми підняли зброю не для користи якоїсь або порожнього марнославства, а єдино на оборону батьківщини нашої, життя нашого, і дітей наших, а рівнож і ваших. Всі народи, що живуть на світі, завжди захищали й будуть захищати вічно життя своє, волю і власність і навіть самі плазуючі на землі тварини, як звірі, товар і птахи, захищають становища свої, гнізда свої й діти свої до знесили... Нащо ж нам, браття, бути без чуття й тягати тяжкі пута рабства в дрімоті й ганебнім невільництві у власній своїй землі?

Богдан Хмельницький у своїй промові — за Історією Русов.

МОЇ МІРКУВАННЯ

Денис Квітковський - Квітка

«ПОСТ ІМЕНИ ЯРОСЛАВА ГАЛАНА»

I

Всі, хто має змогу читати совєтські видання, знає, що в Галичині жив і діяв «радянський» комуністичний «письменник» і особливо «публіцист», ім'я якого було Ярослав Галан. «Український радянський енциклопедичний словник» пише про нього, що він, між іншим, «у памфлетах і фейлетонах виступав пристрасним викривачем фашизму, українського буржуазного націоналізму та католицизму... і загинув (24. X. 1949) від рук буржуазних націоналістичних убивців. У 1964 р. в УРСР встановлено премію ім. Я. О. Галана за кращі публіцистичні твори».

В «документальному фільмі» зреферованому в рубриці «Пост ім. Я. Галана» так описується смерть цього совєтського мученика: «Серед мерзенних злочинів націоналістів і звіряче вбивство письменника - трибуна Ярослава Галана. Освячена уніятським попом сокира впала на світлу голову письменника саме тоді, коли він закінчував статтю «Велич визволеної людини». Перед нами сторінки, скроплені його кров'ю». Скільки в цьому правди — не знаємо. Знаємо тільки, що дійсних зрадників своєї нації карають часто смертю.

На вічну ганьбу цьому «публіцистові» «вдячний радянський народ» відкрив у журналі «Жовтень», що виходить у Львові, спеціяльну рубрику під назвою «Пост імени Ярослава Галана». В цьому «Пості» друкуються найогидніші пасквілі на адресу «українських буржуазних націоналістів». Джерельними матеріялами до цих пасквілів служать архіви Чека, НКВД чи КҐБ, в тому числі й «матеріяли з партархівів» комуністичної партії, ба навіть з партархівів Інституту історії партії — наприклад, Центрального комітету комуністичної партії України (див. «Жовтень», ч. 12, 1973, рубрика «Пост імени Ярослава Галана»).

Пасквілями, побудованими на брехнях, провокаціях і залякуваннях «радянського народу в Україні», заповнені й сторінки інших «літературно - мистецьких та громадсько - політичних» журналів і газет, і то «органів Спілки Письменників України». От кілька прикладів «радянської літератури» з рубрики «Пост ім. Я. Галана» з одного тільки 11-го числа «Жовтня» з 1973, з статті «Уніятські погоничі», в якій подаються такі характеристики наших найвизначніших людей, церковних і світських:

Бл. п. Архиєпископ Василь Величковський: «... добре знаний у Галичині, возведений нині у сан архієпископа гітлерівський найманець...» **Верховний Архиєпископ Кардинал Йосип Сліпий:** «Серед завзятих шанувальників вісімдесятирічного кардинала Сліпого (на святочному бенкеті в Торонто дня 4 листопада 1972 р.) можна було зустріти колишніх воєнних злочинців, що вірою і правдою служили проклятим народам Третього Райху, а пізніше познаходили собі нових господарів у таємних службах і різних антирадянських центрах «вільного світу»... «1 березня 1946 року в газетах Української Радянської Соціялістичної Республіки було опубліковано повідомлення прокурора УРСР про притягання до судової відповідальности за антирадянську діяльність на користь німецько - фашистських окупантів в роки Великої Вітчизняної війни митро-

полита греко - католицької церкви Й. А. Сліпого та єпископів М. А. Чарнецького, М. М. Будки, Г. Л. Хомишина та І. Ю. Лятишевського. У повідомленні підкреслювалось: «... при арешті у названих осіб були знайдені документи, які викривають їх у злочинних зв'язках з німецько - фашистськими окупантами, зокрема з гестапо та іншими німецькими каральними та розвідувальними органами. На попередньому слідстві арештовані визнали себе винними в проведенні ворожої діяльности проти СРСР».

Володимир Кубійович: «вірний лакуза ката українського і польського народів Ганса Франка...».

Євген Побігущий: «колишній штурмбанфюрер СС, ватажок створеного нацистською розвідкою з оунівських покидьків карально - диверсійного батальйону «Роланд», а потім горезвісного «Нахтігалю». Жорстокий кат і вбивця....»

Василь Лаба: «у минулому головний капелян дивізії СС «Галичина», що за дорученням митрополита Андрія Шептицького і його тогочасного коадьютора (помічника) Йосифа Сліпого виконував наказ намісника Галичини бриґаденфюрера СС Отто Вехтера — благословляв буржуазно - націоналістичних найманців на збройну боротьбу з Радянською Армією».

Ітак далі, і так далі. Всі вони були «зрадниками народу» і шпигунами, колись «третього райху», чи Ватикану, а тепер «буржуазних імперіялістів».

А от і «Літературна Україна» з 7 травня 1974 р. в статті «На бойовому посту Галана», в якій рецензується «нові твори наших прозаїків, і журнальну публіцистику, і збірники «Посту імени Ярослава Галана», що виходять у львівському видавництві «Каменяр», знов присвячує свою увагу «українським зрадникам і шпигунам». «Зрозумівши марність своїх силкувань на здобуття «самостійної держави», — читаємо в тій статті, — «деякі з українських націоналістів мріють і прагнуть побувати в нашій Радянській Україні, глянути на оновлену радянську землю якщо не пронизливими очима аґента ЦРУ, то принаймні — очима комівояжера чи туриста. Привітно зустрічали гостей наші люди. Показували, розповідали їм про значні здобутки й успіхи в економіці, науці й техніці, літературі та мистецтві. Але скільки вовка не годуй, він у ліс дивиться. Після відвідання України вони на замовлення своїх верховодів починають белькотати нісенітниці про наш державний лад, «важке життя під большевиками», про русифікацію України». І далі: «Письменники й журналісти, що несуть почесну службу на посту Ярослава Галана, своїми творами попереджують, застерігають нестійких і спокусливих: стережіться націоналістичних «душоловів», що приїжджають до нас під виглядом гостей і туристів. Будьте обачні! Лавреат Республіканської премії імени Я. Галана М. Подолян з сердечним сумом змушений констатувати: письменник Б. Д. Антоненко - Давидович, прикинувшись столичним жебраком, клюнув на націоналістичну подачку. Син його теж пішов блудним шляхом. Адже обидва разом прислухались до націоналістичної тріскотні й пустомельства з-за кордону. Отож! З високої трибуни повчав багатьох, а сам на псі з-їхав, — сказав би в цьому випадку наш незабутній Я. Галан».

Таких і подібних цитат можна б набрати цілі томи. Але думка в них одна: всі, хто не є «радянським патріотом», є зрадниками свого народу й обов'язково шпигунами на службі буржуазних капіталістів - імперіялістів.

А як у нас, «тут», на еміґрації?

Пост імени д-ра Томи Лапичака

Маємо й ми газету, яка хоче звести декого з нас також до ролі шпигунів - аґентів на користь чужих держав

Що ж, це вільна країна, в якій панує свобода слова й преси. Користуючися свободою слова й преси, д-р Тома Лапичак уже роками видає в Чікаґо свій тижневик «Українське життя», в якому дає повну свободу Андрієві Білинському проповідувати нам совєтофільство й філософію «не тратьте, куме, сили, спускайтеся на дно», а сам він немилосердно бичує всіх і все, мабуть, і сам не знаючи, в ім'я чого та пощо. Одного він боїться: відповідальности перед американськими судами за **надужиття** свободи преси, бо хтось сказав йому, що наклеп не належить до свободи слова, в тому й до свободи преси.

Але, щоб дати волю своїй непогамованій жадобі пімсти, своїм деструктивним інстинктам, він вибрав собі за жертви людей, які вже померли, а суджені й засуджені були вони окупаційною польською владою кругло 50 років тому... Жертвами д-ра Томи Лапичака стали славної пам'яти Ольга Басараб і полковник Андрій Мельник.

В статті «Актуальна справа з-перед 50-ти років» (див. «Українське життя», Чікаґо, 31 березня 1974) він пише: «Цього року сповняється 50 років від смерти Ольги Басараб». Не подаючи джерел, але на основі поліційних «комунікатів», д-р Тома Лапичак твердить, що польська поліція... зробила обшуки (в хаті О. Басараб) і за образом знайшла якісь папери, змістом яких були описи військових об'єктів, укріплень тощо, отже, документи, які становили матеріяли шпіонажу. І таке заключення нашого доктора Лапичака: «поліція опублікувала комунікат, що Ольга Басараб покінчила самогубством. Натомість довкілля Ольги Басараб мовчало про те, що вона вела якусь шпигунску роботу, і не знати було в користь якої «держави». (Яка «шкода», що до того «довкілля» не належав д-р Тома Лапичак...) В своїй хоробливій наївності, Т. Лапичак не зраджує нам, на підставі яких джерел він твердить, що те «довкілля» знало, що Ольга Басараб «вела якусь шпигунську роботу». І, в додатку, якщо це «довкілля Ольги Басараб» знало, що вона «вела якусь шпигунську роботу», то як то так, що це «довкілля» не знало, «в користь якої держави»? І взагалі, чому це довкілля мовчало, чому не донесло польській поліції, що О. Басараб є звичайна собі шпигунка в користь «якоїсь» держави? Ось турботи д-ра Томи Лапичака.

І з цього приводу, нашого еміґраційного Ярослава Галана огорнула важка турбота, мовляв, «на протязі 50 років ми святкували рік-річно річниці смерти, виголошували доповіді, влаштовували академії, щоби вшанувати її геройську смерть», а в дійсності Ольга Басараб не була українською героїнею - мученицею, а звичайною шпіонкою на користь якоїсь чужої держави. «Довкілля» мовчало, мовчала й Ольга Басараб; «вела себе в слідстві по-геройськи, ніколи не видала і не зрадила», нікого, пише далі Ярослав Галан, чи то пак д-р Тома Лапичак, — і в ім'я чого? В ім'я «шпигунської роботи в користь якоїсь держави»?!

Нашому «історикові», д-рові Томі Лапичакові, навіть в думку не приходить, що навіть якщо дійсно сл. п. Ольга Басараб «вела якусь шпигунську роботу», то могло це бути в користь революційних дій УВО. Він рішився терпеливо чекати на **архіви польської поліції.** «Можливо», пише далі д-р Тома Лапичак, «що колись і він (польський поліцийний архів) стане доступний і тоді **ми довідаємось правду про Басарабову і Мельника»** (підкреслення моє — Д. К.). До цієї теми ще повернемось.

Така стаття належить до категорії статтей з рубрики «Пост імени Ярослава Галана», з тією різницею, що д-р Тома Лапичак не має відваги закидати злочин шпигунства **живим** людям, так так як це робив Я. Галан і як це й далі роблять його наслідники. Страх не дозволяє йому переступити останню границю обережности і несовісного наклепництва.

Розвінчує д-р Тома Лапичак не тільки Ольгу Басараб. «В цій справі» («шпигунської роботи в користь якоїсь держави — примітка моя — Д. К.) «була арештована ще одна визначна наша людина, а саме — полковник А. Мельник, бо згадані документи (які польська поліція найшла за образом в помешканні О. Басараб — прим. моя Д. К.) були написані його рукою». І далі: «Полк. Мельника також мучили. Він признався до свого письма, але заперечував, що він знає «якусь» Ольгу Басараб. Та поліції вистачало. В 1924 чи 1925 р. відбувся в Львові тайний процес проти полк. Мельника під закидом шпіонажу на користь однієї чужої держави (виходить, що д-р Тома Лапичак уважав польську державу своєю державою). До уваги могли підходити дві держави: або Німеччина, або Радянський Союз». Полковника Мельника засудили до 5 років позбавлення волі.

Ми, очевидно, не будемо входити в дебати з наклепницькими твердженнями д-ра Томи Лапичака. Але на місці буде ствердити — на основі інформацій, які дала нам вдова сл. п. Андрія Мельника, пані Софія Мельник, — що процес проти сл. п. полк. Андрія Мельника відбувся в березні 1925 р., а побиття полковника А. Мельника та інших сталось аж у вересні 1925 р. Тому безпідставно і підло пише д-р Тома Лапичак, що «полк. Мельника також били, і він признався». Признаватися не було до чого, бо підчас побиття він був уже засуджений, а письмо явно не було полковника Мельника, всупереч бездоказовим і брехливим твердженням Томи Лапичака, мовляв, — «згадані документи були написані його (А. Мельника) рукою». Це — свідчення вдови сл. п. А. Мельника, про яку пише д-р Т. Лапичак, що вона «мовчить».

І знов наш еміґраційний Ярослав Галан, тобто д-р Тома Лапичак не подає ніяких джерел - доказів свого тяжкого обвинувачення проти сл. п. А. Мельника. Він покликується тут тільки на польську пресу, мовляв, «в тому сенсі були опубліковані повідомлення у польській пресі». Він обвинувачує сл. п. полк. А. Мельника в тому, що Мельник за життя не сказав «який зв'язок він мав з Басарабовою і в користь якої «чужої» держави він вів шпіонаж». Лапичак пояснює це тим, що полк. Мельник, став «вождем ОУН, і тому йому не випадало пригадувати, що вождь нації займався шпіонажем». «Полк. Мельник помер. Його дружина, що могла б про те щось розказати мовчить», — пише далі Т. Лапичак. Навіть архіви ОУН не публікуються — і т. д.

Тут буде на місці замітка: «Революційна організація не є державою, тому публікує свої архіви аж після революції, після досягнення своєї мети, в цьому випадку після здобуття самостійної української держави. Це повинно б бути зрозуміло й «нашому» докторові. Публікувати архіви революційної організації передчасно можуть тільки дезертири, а в нас їх дуже мало; а як вони й були, то, на щастя, вони не мали доступу до організаційних архівів.

Але помимо всього цього, цебто, **помимо браку будь-яких доказів, навіть не маючи доступу до польських поліцийних архівів,** д-р Т. Лапичак твердить з абсолютною певністю, що як сл. п. Ольга Басараб, так і полковник Андрій Мельник вели «якусь шпиґунську роботу», тільки «не знати... в користь якої держави».

Сумно, що на це тяжке й не побудоване на будь-яких джерельно - фактичних доказах обвинувачення проти наших великих історичних постатей ніхто, буквальнно ніхто з української громади не зареаґував. В цьому фаталістичному мовчанні находить своє повне виправдання твердження, що мовляв, в українській громаді ніхто не може скомпромітуватися.

Я не передплачую й не читаю Лапи-

чакової газети «Українське життя». Не читає цієї духової порнографії (яка тільки обзчещує прикметник «український») і пані Софія Мельник, вдова по сл. п. А. Мельникові. Аж кілька тижнів тому я дістав від приятелів з Клівеленду й з Нью-Йорку згадану статтю Томи Лапичака (стаття не підписана його ім'ям, але це редакційна стаття, і тим самим він або сам написав її, або відповідає за неї); я негайно переслав цю статтю, пані С. Мельник. Вона уповноважила мене розпочати судову розправу проти д-ра Томи Лапичака, згідно з законами стейту Ілліной про наклеп. Але це інша справа, й нею займатися тут не буду. Пишу ці міркування не як адвокат, але як українська людина.

По-перше, це належить до «моралі» осла — копати смертельно пораненого або мертвого лева. Навіть закон дуже сумлінно береже свідчення проти людини, якій смерть замкнула уста й не дає змоги ані боронитися, ані спростувати свідчення живої людини. Д-р Тома Лапичак не дотримався цієї засади й немилосердно «копає» людей, яким смерть замкнула уста й які не можуть боронитися. Це тим гірше, що свої тяжкі обвинувачення він не базує ні на яких фактичних джерельних фактах, крім припущених поліційних архівів, яких також не має.

По-друге, якщо б ми писали нашу історію на основі поліційних архівів, то не тільки особа д-ра Томи Лапичака не вийшла б дуже героїчною, але і ми мусіли б розвінчати і зачислити до категорії різного роду злочинців, в тому й шпигунів, гетьмана Івана Мазепу, Тараса Шевченка, П. Куліша й М. Грушевського, і Симона Петлюру й Івана Франка, і митрополита УАПЦ В. Липківського й митрополита УКЦ А. Шептицького, і багато багато інших творців нашої історії й культури. За «зраду батьківщини», за «коляборацію з українськими буржуазними націоналістами», за «наклепи на радянську владу» тощо багато нашого найкращого люду поклали головами, а інші й сьогодні мучаться й караються по ворожих тюрмах, в концентраційних таборах примусових робіт, на засланнях...

Д-р Тома Лапичак напевно дістане дозвіл поїхати до СССР з завданням студіювати «історію» України й «історію» поодиноких «українських злочинців» на підставі архівів московської поліції, почавши від ленінської Чека аж до брежнєвського КҐБ. Подібну роботу виконував Ярослав Галан, і за те його большевицька Москва зачислила до «комуністичних святих»; «вдячна УРСР» встановила 1964 р. премію ім. Я. О. Галана «за кращі публіцистичні твори», а «колеґи по фаху», цебто, по справі «студій історії України та її діячів» на підставі архівів Чека, НКВД, чи КҐБ відкрили для нього в своїх журналах «Пост імени Ярослава Галана».

Боїмося, що стаття д-ра Т. Лапичака в «Українському житті» може створити, чи вже навіть створила на еміґрації рубрику під назвою «Пост імени Томи Лапичака».

По-третє, нам зовсім не ясно, з якою метою, для чийого добра, за чиєю порадою редактор «Українського життя» написав свою зловіщу статтю? Може він сам вияснить нам цей дивовижний «ребус»?!

І на кінець, чи патріотична українська громада не має чого сказати з приводу появи тієї наклепницької, безвідповідальної статті? Є ж навіть відділи імени Ольги Басараб: чи вони не мають що сказати в обороні своєї патронеси? Чи дійсно ми впали так низько морально, що наш патріотизм обмежується до нашої власної теплої печі? Чи в нас немає вже відчуття загальних вартостей, загального добра, загальної, зобов'язуючої всіх національної етики?

Може Т. Лапичак має рацію, може дійсно ми вшановуємо всяких шпигунів — не тільки Ольгу Басараб і Ан-

дрія Мельника, але багатьох інших? Чи не повинні б ми або осудити Тому Лапичака, або зробити переоцінку цінностей?! От, наприклад, гетьман Іван Мазепа був офіційно проголошений і московським царем, і московською церквою, очолюваною царем, - зрадником. Його викляла, кинула на нього анатему московська церква якраз за «шпигунство» і за «зраду» батюшки - царя... Чи маємо ми вважати його й далі національним героєм - чи шпигуном і зрадником? В цьому випадку не треба навіть іти до архівів московської поліції. Тезу поліційних архівів як джерельних документів про такий чи інший «злочин» наших історичних людей д-р Тома Лапичак поставив ясно й відкрито.

І тому наша громада мусить зайняти офіційне й недвозначне становище до цієї тези.

У тоталітарних країнах, включно з Московською імперією, гідність людини потоптана і її функція зведена до служіння інтересам пануючій державній машині. В західніх демократичних країнах, які у своїх філософічних заложеннях поставили індивідуума як центральний пункт системи парадоксально — людина також втратила її індивідуальність. Виходячи з заложення, що ґарантією свободи є господарсько - матеріяльна незалежність, західня людина поставила за мету свого життя матеріяльний достаток і утотожнила шукання життєвого щастя з шуканням щораз більшого матеріяльного достатку.

В модерній господарській системі великих підприємств, над якими навіть їхні формальні власники - уділовці не мають контролі, людина з конечности примушена бути тільки слугою у великій виробничій машині, кермованій промисловою бюрократією. До того ж, у погоні за добробутом, людина зреклася в користь бюрократії також і її невід'ємного права співучасти у вирішуванні суспільно - політичних питань. Таким чином, західні суспільства досягли — мимоволі — ідеалу, до якого прямують послідовно тоталітарні системи, зокрема большевизм: перетворення людини у вдоволеного ґвинтика господарсько-політичної машини.

Ю. Пундик

Свобода неподільна і боротьба за неї повинна бути спрямована туди, де вона найбільш загрожена. А Україна якраз найбільше відчуває брак свободи. Бож коли в сателітних країнах комуністичного світу чи навіть в самій Росії йдеться про відсутність особистої свободи й соціяльної справедливости, то в Україні бачимо тотальну відсутність будької свободи — релігійної, особистої, економічної й національної свободи, включно навіть з відсутністю свободи говорити рідною мовою.

Ю. Пундик

ВІСТІ «СМОЛОСКИП»-У

З України дісталася перша частина есею В. Мороза «Мойсей і Датан»

З України дісталася сюди перша частина есею Валентина Мороза «Мойсей і Датан». Більша частина цього твору була знищена під час контролю совєтськими прикордонниками.

Есей «Мойсей і Датан» — це алегоричний твір, який поширюється в українському самвидаві від 1970 р. В. Мороз написав його з приводу статті білоруської поетеси Євдокії Лось «Без сила лють осліплює. Відповідь радіобрехунам з Мюнхену», яка була опублікована в московській «Лит. газеті» (т. 36, 1969 р.).

Есей В. Мороза, який має понад 20 сторінок машинопису, в основному присвячений розглядові національного питання в СССР. Побсчивши в статті питання в СССР. Побачивши в статті Є. Лось «живі іскорки». В. Мороз вирішив написати есей про поета, який відрікається свого народу.

«Часом одне-єдине слівце, — пише В. Мороз, — що вихопилося ненароком, скаже більше, ніж ціла промова. Часом одне слово виголошує все те, що ціла промова замовчує».

Мороз пише, що в СССР праці з національного питання пишуть за принципом вчення Наполеона («Пишіть коротко і неясно»). Всі ті праці зшиті з «правильностей» - загальників, в яких немає нічого конкретного. У них усіх помітно чотири основні аспекти національного питання, які розглядає В. Мороз — це а) «Дружба народів», б) «Інтернаціоналізм», в) «благотворний вплив великого російського народу». г) кілька напівцензурних випадків проти «націоналізму».

«Що значить «дружба народів»? Хто проти дружби? — запитує В. Мороз. — Ніхто не проти дружби. Ніхто не проти таких речей, як дружба, любов, добро, правда. Нема людини, яка б свідомо робила зло. Захищати дружбу взагалі нема потреби — бо на неї ніхто не нападає. Сказати «Хай живе дружба між народами» — значить нічого не сказати. Добро — конкретне, любов — конкретна, істина — конкретна. Реальна розмова починається з моменту, коли виявляється, який зміст вкладається в це слово».

В. Мороз стверджує, що в СССР «до друку допускаються лише ті, хто навчився уникати конкретні розмови про конкретні національні проблеми в СССР. Але часом трапляється брак... часом автор проговорюється... і тоді стає, нарешті, цікаво».

Цитуючи статтю Є. Лось, В. Мороз пише: «Отже, справа виглядає так: білоруська поетеса Євдокія Лось любить Білорусію... і разом з тим сердиться... що приписують їй... національний патріотизм».

«А хіба ж може бути патріотизм не національний? — запитує В. Мороз, — Слово «патріотизм» навіки споароване зі словом «нація».

В одному місці есею Валентин Мороз пише: «Добрі, чи погані наші часи, але в одному вони безперечно кращі від попередніх: люди вчаться слухати опонента. Слухати всіх, зберігаючи власну точку зору. Вчимося терпимості до інакомислячого — риса, без якої неможлива ніяка демократія, без якої суспільство неминуче сповзує до тоталітаризму».

«Ми не деремося на стіну від люті й не вивертаємо піни з рота, почувши слова «ненашого» диктора. Ні, це не означає, що ми поділяємо його точку зору. Ми маємо свою. Але ми навчилися слухати. Слухати, не впадаючи у мавпячу істерику, коли співбесідник говорить щось неприйнятне або незвичне для нашого вуха».

НАДІСЛАНЕ

ПОВІДОМЛЕННЯ

У зв'язку із статтею д-ра В. Комаринського «Сьома Сесія УНРади», яка була поміщена в журналі «Самостійна Україна» ч. 1-2, 1973 і яку частинно передрукував «Новий Шлях» в чч. 16-17, 1973 р,. д-р М. Суховерський надіслав Президії УНО письмову заяву, в якій подав, що він ніколи не вів жодних переговорів з през. М. Лівицьким і ні в чому не домовлявся в справі 7-ої Сесії УНРади. Президія УНО звернулася до д-ра В. Комаринського, щоби подав докази на надруковані в статті закиди проти д-ра М. Суховерського.

З уваги на те, що д-р В. Комаринський не подав доказів на закиди, подані в статті «Сьома Сесія УНРади», подаємо до відома:

Президія УНО Канади відкидає твердження д-ра В. Комаринського про переговори д-ра М. Суховерського із през. М. Лівицьким в справі 7-ої Сесії УНРади і не солідаризується з його особистими поглядами у згаданій справі. Нам прикро, що згадана стаття появилася в нашій пресі.

За Президію УНО в Канаді
Д-р М. Мицик — Президент
Мгр. Є. Мастикаш — Секретар

Торонто 18. 5. п4

До Хвальних Редакцій
Українських Національних Часописів і
Журналів у Вільному світі

Хвальні Редакції!
Високоповажані Пані й Панове!

В залученні пересилаємо Спростування, яке підписало 19 осіб, колишніх голів і членів Організаційної Комісії та колишніх членів Контрольної Комісії, Орг. Комісії 2-го Світового Конґресу Вільних Українців.

Під час нарад колишніх членів Організаційної Комісії 2-го СКВУ, що відбулися в Торонті, дня 28 лютого 1974 р., відчитано, доповнено й устійнено текст спростування та постановлено вислати його до редакції «Гомін України» для поміщення в газеті «Гомін України». Спростування вислано порученою посилкою дня 21 березня 1974 р. на адресу редакції «Гомін України» в Торонті. Безпідставні закиди й зневаґи, поміщені в статті «Гомону України», були зроблені на адресу колишніх голів і членів Організаційної Комісії 2-го СКВУ, які були делеґовані українськими установами й організаціями.

З уваги на те, що від дня висилки спростування до редакції «Гомону України» проминуло майже два місяці часу, а редакція спростування не помістила, згідно з дорученням учасників нарад, 28 лютого 1974 р. вирішено вислати текст спростування до всієї української національної преси й журналів у вільному світі, з проханням про поміщення спростування, для інформації їхніх читачів та української спільноти в вільному світі.

Будемо щиро вдячні за поміщення залученого спростування.

З правдивою пошаною

Д-р Юрій Даревич — к. заступник голови Орг. Комісії 2-го СКВУ
Мгр. Євген Мастикаш — к. секретар Орг. Комісії 2-го СКВУ

До
Редакції «Гомін України»
Бетерст вул. ч. 140 в Торонті - Онт.
Вп. Панове!

У Вашому тижневику «Гомін України» в ч. 3 з 12 січня і в ч. 4 з 19 січня 1974 р. появилася стаття під наголовком «Світла і тіні Другого СКВУ», під писана криптонімом «Б.О.К.», в якій подано багато неточних інформацій неправдивих тверджень, а в їх висліді подано неправильні й образливі заключення, спрямовані проти членів Організаційної Комісії Підготовчого

Комітету 2-го Конґресу СВУК, а зокрема, проти голови Організаційної Комісії СКВУ, п. Миколи Плав'юка.

З уваги на те, підписані колишні голови й члени Підкомісій та Контрольної Комісії Організаційної Комісії 2-го Конґресу СКВУ уважають за потрібне в ім'я правди переслати для поміщення у Вашому тижневику «Гомін України» таке

Спростування

1. В днях 26 і 28 січня 1973 р. відбулася в Торонті шоста пленарна сесія Секретаріяту СКВУ, яка покликала до діяльности Підготовчий Комітет у такому складі: о. митр. д-р Василь Кушнір — голова, Йосип Лисогір — заступник голови, Ігнат Білинський і Микола Плав'юк — Секретарі. Заразом до помочі Підготовчого Комітету покликано для виконання праці дві комісії: Організаційну Комісію з осідком у Канаді, головою якої призначено п. Миколу Плав'юка, і Програмову Комісію з осідком у ЗСА, головою якої назначено п. Ігната Білинського.

Голови обидвох поданих комісій мали покликати до праці різні підкомісії й приступити до підготовчої праці.

2. Дня 9 лютого 1973 р. відбулися перші наради запрошених представників українських суспільно - громадських організацій міста Торонта, під час яких покликано до діяльности відповідні підкомісії Організаційної Комісії та обрано їхніх голів, а саме:

1. Статутову Підкомісію — голова д-р Юліян Пелех, 2. Фінансово - бюджетову Підкомісію — голова д-р Осип Бойко, 3. Підк. Церковно - релігійних справ — голова о. прот. Т. Міненко, 4. Пресово - інформаційну Підкомісію — голова ред. Василь Солонинка, 5. Мистецьку Підкомісію — голова д-р Б. Стебельський, 6. Бенкетову Підкомісію — голова п. Петро Микуляк, 7. Підкомісію Зовнішніх Зв'язків — голова п. Юрій Карманін, 8. Підкомісію Маніфестації — голова д-р Микола Кушпета, 9. Реєстраційну Підкомісію —голова мґр. Ольга Даниляк, 10. Підкомісію зв'язків з анг. пресою — голова п. Лев Косар.

Крім того:

д-р Петро Кондра, голова Централі КУК у Вінніпезі, полагоджував справи зв'язків з федеральним урядом Канади; адв. Богдан Онищук, голова Провінційної Ради КУК на Онтаріо в Торонті, полагоджував справи зв'язків з провінційним урядом Онтаріо; д-р Петро Глібович, голова Відділу КУК у Торонті, полагоджував справи зв'язків з управою міста Торонта.

Голови вищеподаних Підкомісій впродовж місяця лютого 1973 р. кооптували до праці у своїх Підкомісіях відповідних людей, опрацювали пляни та подали їх для потвердження на пленарній нараді Організаційної Комісії 2-го СКВУ, що відбулася 1 березня 1973 в Торонті.

Кожна з поданих Підкомісій діяла на основі пляну, спільно обговореного й устійненого на пленарних нарадах Організаційної Комісії, на яких опісля голови окремих Підкомісій здавали звіт із виконаної підготовчої праці.

Напочатку, наради Організаційної Комісії 2-го СКВУ відбувалися раз у місяць, а від половини вересня 1973 р. кожного тижня.

Нарадами Організаційної Комісії проводили п. М. Плав'юк, голова Орг. Комісії, або проф. д-р Юрій Даревич, заступник голови Орг. Комісії 2-го СКВУ.

У нарадах Організаційної Комісії 2-го СКВУ брали участь голови Підкомісій, а також багато членів окремих Підкомісій. Вони подавали проєкти для дальшої праці, а для важливіших справ спільно ухвалювали відвідні постанови для спільного виконування.

Стверджуємо, що в Торонті відбувалися наради Підготовчого Комітету 2-го СКВУ в днях 13 і 14 квітня та 28 і 29 серпня 1973 р., під час яких голова Організаційної Комісії п. М. Плав'юк і голова Програмової Комісії п.

І. Білинський, звітували про стан своєї праці та своїх Підкомісій.

З вищеподаного ясно, що голова Організаційної Комісії, п. М. Плав'юк, як теж і голова Програмової Комісії п. І. Білинський, одержували від Підготовчого Комітету 2-го СКВУ апробату їхніх проєктів чи плянів, а також апробовано виконану підготовчу працю.

3. Неправдою є, що дехто з «аранжерів», як подано в статті «Гомону України» ч. 3 з 12 січня 1974 р. «прагнув підчинити український політичний світ Секретаріятові СКВУ», а натомість правдою є, що на основі постанови Секретаріяту СКВУ з листопада 1972 р. урядуюча ділова Президія Секретаріяту в складі: президента, мґр. Антона Мельника, генерального секретаря, д-ра Святомира М. Фостуна і, скарбника, мґр. Омеляна Коваля, вислала запрошення до всіх провідників або голів українських політичних національних середовищ до участи в 2-у СКВУ і в конґресових імпрезах у характері почесних гостей 2-го СКВУ з пропозицією виступити із спільною деклярацією так, як це погодилися зробити представники всіх українських християнських церков на 2-му СКВУ.

Кількамісячні старання Президії Секретаріяту СКВУ, щоб представники всіх українських політичних національних середовищ виступили спільно, на жаль, не увінчались успіхом через відмовну відповідь провідників, деяких українських політичних середовищ, а тому в програмі маніфестації не було подано точки про виступи представників українських політичних середовищ, а був тільки один головний промовець, ВДостойний Джон Дж. Діфенбейкер, кол. прем'єр-міністер Канади і голова Міжнародної Комісії Ооборони Прав Людини.

4. Неправдою є, «що метою аранжерів було принизити представників українського політичного світу», як подає «Гомін України», а правдою є, що представники всіх українських політичних середовищ мали зарезервовані місця між почесними гістьми під час вікдриття 2-го СКВУ, на бенкеті і маніфестації 2-го СКВУ, так, як це було й під час 1-го СКВУ. А що пп. Микола Лівицький, президент УНР в екзилі і Ярослав Стецько голова ОУНр, не взяли участи в конґресовому бенкеті, це їхня особиста справа. В бенкеті 2-го СКВУ взяла участь як репрезентантка Виконного Органу УНРади панна Маруся Бек, а від Світового Українського Визвольного Фронту — його голова, д-р Роман Малащук.

5. Неправдою є, «що представники української преси були виразно дискриміновані», натомість правдою є, що їх трактовано нарівні з представниками іншомовної преси, радіо й телевізії. Всі вони одержали запрошення й дарові квитки на всі наради, імпрези, бенкет, полуденки й маніфестацію 2-го СКВУ.

6. Зовсім неповажним є закид у тій статті, де «невідомий» автор, назвав дуже вдалу й успішну імпрезу — бенкет 2-го СКВУ «т. зв. бенкетом». В бенкеті 2-го СКВУ взяли участь як почесні гості Митрополити й Єпископи Українських Церков, Президія й члени Секретаіяту, українські парляментаристи, міністри федерального уряду Канади, прем'єр і міністри провінційного уряду Онтаріо, дипломатичні представники 10-ти держав, представники Конґресів литовців, естонців і словаків, понад 20 представників чужомовної преси, радіо й телевізії, представники всієї української преси, делеґати і гості, разом понад дві тисячі осіб-учасників.

Запрошений Відділом КУК у Торонті до участи в полуденку, 2 листопада 1973 р., як почесний гість, посадник Етобіко, Онт. і офіційний представник метрополітального Торонта, п. Деніс Флин, подарував парк для українській спільноті Торонта, що було

проголошено під час того ж полуденку. Понад 800 учасників полуденка — делеґатів і гостей 2-го СКВУ вставанням з місць та оваційними оплесками подякували п.Д. Флинові за його жест.

7. Обвинувачення за програмові справи 2- го СКВУ під адресою Організаційної Комісії, а зокрема її голови, п. Миколи Плав'юка не відповідають правді, бо за всі програмові справи 2-го СКВУ, як: програмові доповіді, семінарні доповіді і т. п. була відповідальна Програмова Комісія 2-го СКВУ, очолена п. Ігнатом Білинським із ЗСА.

В ім'я правди стверджуємо, що текст українських інформацій про СКВУ до програми, устійнював у Торонті д-р С. М. Фостун, генеральний секретар діючої Президії Секретаріяту СКВУ, який прибув до Торонта ще перед відбуттям 2-го СКВУ.

Загальні інформації про СКВУ і його завдання, поміщувані в англомовних інформаційних матеріялах та в програмі 2-го Конґресу, виготовляв п. Андрій Бандера, який був тоді працівником Організаційної Комісії для підготови 2-го СКВУ.

Твердження криптонімного автора, що «аранжери СКВУ у програмах подають НТС-івську ціль боротьби як свою власну» є злобне й безпідставне.

8. Справу привіту Верховного Архиєпископа, Блаженнішого Кир Йосифа, вияснює лист Блаженнішого Кир Йосифа з дня 17 вересня 1973 р. до Організаційної Комісії 2-го СКВУ такого змісту:

«Дуже дякую за запрошення на 2-ий Конґрес СКВУ. На жаль, умовини є того рода, що я не можу приїхати, а наш канадійський і американський Єпископат нехай забере голос в справі участи в Конґресі СКВУ. Во Христі — Верх. Арх. † Йосиф».

Відносно привіту Блаженнішого Кир Йосифа точніше вияснення подало Українське Пресове Бюро «Вісті з Риму», рік 11, ч. 19-21, Рим, з сімнадцятого грудня 73 р.: «Привіт від Українського Католицького Єпископату не дійшов на час, через страйк італійських поштарів».

Згідно з інформаціями згаданого Українського Пресового Бюра, привіт для 2-го СКВУ від Української Католицької Ієрархії був датований в Римі 4 листопада 1973 р., тоді, коли в Торонті, 4 листопада 1973 відбувався Соборний Молебен, а після нього Маніфестація та закінчення 2-го СКВУ

Високопреосвященніший Митрополит Кир Максим Германюк від імени Української Католицької Ієрархії вітав 2-ий СКВУ під час відкриття Конгресу дня 1 листопада 1973 р., а в дні 4 листопада 1973 р. в Торонті, зараз після закінчення Соборного Молебня в часі маніфестації 2-го СКВУ відчитав соборне послання Українських Церков.

На основі дійсних фактів, наведених у спростованні, стверджуємо що подані в статті «Світла і тіні Другого СКВУ» в «Гомоні України» в днях 12, і 19 січня 1974 р., підписаній криптонімом Б.О.К., обвинувачення й образи на адресу голови Організаційної Комісії 2-го СКВУ, п. Миколи Плав'юка та членів Організаційної Комісії не відповідають дійсному станові і є зовсім безпідставні.

Торонто, дня 28 лютого 1974 р.

Колишні Гол. Підкомісій, Члени Орг. Комісії 2-го СКВУ, та члени її Контрольної Комісії:

д-р Ю.Даревич, адв. д-р О. Бойко, п-ні Степанія Савчук, д-р О. Бойко, д-р П. Глібович, Ю. Карманін, д-р Ю. Пелех, Василь Ситник, д-р М. Кушпета, інж. Роман Романчукевич, інж. Євген Дуткевич, М. Бігус, д-р М. Малецький, інж. О. Тарнавський, мґр. Є. Мастикаш, мґр. Ольга Даниляк, В. К. Чиж, інж. Ю. Темник, о. Т. Міненко.

Вищеподане спростування, було вислане до редакції «Гомону України» дня 21 березня 1974 р. для поміщення. Його власноручно підписало вищеподаних 19 осіб. «Гомін України» цього спростування не помістив.

Ф. Кордуба

РЕЦЕНЗІЯ

Wolf - Dietrich Heike, Sie wolten Die Freiheit — Die Geshichte der Ukrainischen Division 1943-1945. Podzun Verlag, 1973, Dornheim/H., BRD 265 S. mit Illustration u. Skitzen.. (Вольф - Дітріх Гайке, «Вони хотіли свободи» — історія Української дивізії 1943-45).

На книжковому ринку в Федеративній Республіці Німеччини поява публікацій неукраїнських авторів, присвяченої українським проблемам, є рідкістю. До таких рідкісних видань, яке заслуговує на особливу увагу, належить вищеназвана книга. Автор її, майор Вольф - Дітріх Гайке, — єдиний старшина-німець ген.-штабу в старшиському складі Дивізії «Галичина». Ця книга заслуговує на те, щоб її об'єктивно скоментувати та хоч би загально схарактеризувати пляни III - го Райху відносно України. Книга майора Гайке — це воєнно — історичний нарис. Політичний аспект національно - державних змагань українського народу заторкнений автором у вступі; коли мовиться про положення України під час німецької окупації 1941 - 1944 рр., ця проблема в книзі також порушена.

Автор книги, майор В. - Д. Гайке, вже під час Другої Світової війни закінчив учбовий курс для старшин генерального штабу німецьких збройних сил і 8 січня 1943 р. був призначений до дивізії «Галичина», де він очолював при дивізійному штабі оперативний відділ Іа. Син пруського дворянина зі старшинської родини, після матури став професійним старшиною та учасником походів проти Польщі, західноевропейських держав і СССР на фронтових і штабових постах. Генерал-штабовим старшиною в складі дивізії «Галичина» перебував від самих початків її організації аж до капітуляції III - го Райху в травні 1945 р. Отже, автор до подробиць обізнаний із цілою драмою дивізії «Галичина», і тому його книга — це авторитетне свідченя про цю формацію. Майор Гайке не належав до націонал - соціялістичної партії, був фронтовим старшиною у повному змісті цього значення. Як авторитетна, критична, вирозуміла людина користався в дивізії «Галичина» загальною повагою. Він виявляв зацікавлення до боротьби українського народу за державне визволення; він був, напевно, єдиний старшина - німець, що старався пізнати ментальність, психологію й національну настанову українських вояків, не виявляючи ані погорди до українців, ані германського расизму, ані «культуртреґерства». Під час вишколу й на фронті ніколи не виявляв типових прикмет німецьких СС - фюрерів, тобто, бундючности, зарозумілости й презирства. Ця відмінність характеру, а також його шляхетність майора Гайке відзеркалені в його книзі.

Автор написав цю книгу в англійському полоні в 1947/48 рр. і дав манускрипт 31 серпня 1948 року колишньому шефові генерального штабу Німецьких Збройних Сил ген. - полк. А. Гальдерові, який звернув увагу на конечність його опублікування, щоб «запевнити дивізії належне місце в воєнній історії». Щойно в 1973 р. цей манускрипт появився друком.

Книга майора Гайке — це історія трагічного самопожертвування передусім української молоді, яка добровільно зголосилася до дивізії «Галичина», щоб у романтичному підйомі у військових лавах боротися за державність України. Цієї головної настанови українського воянцтва німецьке командування дивізії «Галичина» не визнавало, воно педантично притримувалось директив райхсфюрера Г. Гімлера, використовуючи українців як живу силу в боротьбі з большевизмом для

здобуття Німеччині «життєвих просторів» у Східній Европі. Про це у своїй книзі згадує майор Гайке, з докором, осуджуючи до безмежности безкритичну й шкідливу для обох сторін політику третього Райху. Автор назвав свою книгу «Вони хотіли свободи», а в підзаголовку — «Історія Української Дивізії 1943 - 1945». І правильно: вояцтво цієї дивізії мало на увазі передусім те, щоб спільними воєнними змаганнями проти большевизму здобути для українського народу справжню свободу. Під час так званих «світоглядових викладів», вояцтво дивізії було інформоване про «Нову Европу», «життєвий простір германської нації», про «германський расизм», «германське культуртреґерство», «чудесну зброю», а про покращення долі українського народу н і к о л и ані словечком не було згадки. Україна, як одна з складових частин Райсхкомісаріяту Схід, мала бути звичайною колонією Третього Райху. Самозрозуміло, дивізійники не знали таємних директив Райхсфюрера Гімлера, й сьогодні вони їм ще не знані. Про деякі згадує майор Гайке натяками, не подаючи їх у повному тексті. З приводу появи ціяї книги, в справі рішень Третього Райху відносно України, пригадаємо дещо із цих документів. Головна Кватира Фюрера 16 липня 1941 р. проголосила таємну дерективу відносно націонал - соціялістичної окупації й національної політики. В цій директиві м. ін. сказано:

Принципово: ніколи не сміє бути більше мови про створення військової сили на захід від Уралу, навіть якщо б ми мусіли за це провадити сторічну війну.

Не вільно допустити, щоб хтось інший носив зброю, крім німця... Тільки німець сміє носити зброю, але не слов'янин, не чех, не козак або українець!

Ще раніше, 15 травня 1940 р. райхсфюрер Гімлер проголосив таємну директиву відносно трактування чужих народів на Сході. В «Генеральному пляні Схід» від 12 липня 1942 р. між іншим вже було запляновано виселити з України 65% українців на Сибір. Крім цього, окремою таємною директивою було заборонено допускати українську молодь до середніх шкіл; для неї були призначені тільки народні школи розраховані на науку рахувати до тисячі. Докладніше про ці дивовижні пляни сказано в окремій публікації «Гімлер як ідеолог», що появилася друком у Німеччині.

Отже, на підставі вищезгаданих директив, німецьке командування дивізії «Галичина» мало завдання використати українців тільки як бойову силу, без будь - яких зобов'язань. Про це майор Гайке згадує у своїй книзі, скеровуючи чимало докорів на адресу райсхфюрера Г. Гімлера, райхскомісара Е. Коха та інших відповідальних за наслідки східної політики офіційних чинників Третього Райху. Під впливом вищезгаданих директив та інших таємних доручень німецькі старшини в дивізії «Галичина», разом із командиром ген. Ф. Фрайтаґом, абсолютно не брали до уваги національних почувань та ідеалів вояків - українців.

У зв'язку з цим у цій дивізії «Галичина» серед вояцтва постійно зростала ненависть до німців і напруження. Цю настанову дивізійників ще більше загострювали різні «татарські» вістки з України. А було багато випадків, що брата дивізійника ґестапо розстріляло або повісило за «злочин» українського патріотизму.

Надходили також вістки про розстріл або повішення більшої чи меншої кількости закладників - українців. Ріночасно німецька адміністрація переводила грабіж народнього господарства України, виловлюючи й висилаючи українську молодь на примусові роботи до Німеччини. В душах

національно - свідомих дивізійників зростав бунт і жадоба пімсти. Багато дивізійників вичікувало нагоди, щоб залишити дивізію «Галичина»; тому під час вишколу в Нойгамирі були стримані відпустки до рідних. Про це майор Гайке згадує в книзі тільки натяками, а фактично, внутрішній неспокій і бажання пімсти зокрема супроти німецьких старшин' (що їм було добре відоме') мабуть, були причиною розпорядження райхсфюрера та інших керівників Третього Райху розброїти дивізію «Галичина» незадовго перед капітуляцією. Про ці трагічні й для дивізії «Галичина» вирішальні дні майор Гайке залишив у книзі докладні відомості.

Уже від самих початків компетентні чинники Третього Райху не дозволили, щоб нашу дивізію назвати українською. Вони надали їй реґіональну назву «Дивізія **Галичина»**, щоб таким чином ця військова формація не мала ясного українського національного характеру. Майор Гайке подав в книзі змінні назви Дивізії. Після поразки під Бродами в липні 1944 р., вона одержала назву «14 СС— добровільча гренадирна дияізія (галицька 1).» Опісля ця назва була змінена на «14 гренадирна дивізія зброї СС (галицька 1). Ця назва була впроваджена згідно з наказом СС — фюрунґсгавптамту, з дня 5 серпня 1944 р. Амт II Отґ. Іа/II, Тґб. № 2880/44 г. Клос. Нойфуфштеллюґ дер 14. Ваффен — Ґрен. Дів. СС (ґаліціше № 1). В цьому наказі, між іншим, в т. 6 зазначено: «Персональні призначення а) Дивізійний штаб, полкові штаби, частини зв'язку й окремі завідування Дивізії мають бути зайняті німецьким персоналом. (За вийнятком автоводіїв, конюхів і т. д). При штабах батальйонів чи дивізіонів, командири, адьютанти й старшини - ординарці та допоміжний писарський персонал має складатись з німецького персоналу.

14. СС — дивізіон зв'язку дивізії в 60% має бути керований німецьким персоналом».

Майор Гайке справді цього наказу в книзі не цитує, але про нього згадує. Цитований наказ не вимагає ніяких коментарів. Він доказує, що українці в дивізії «Галичина» вважалися за звичайне гарматне м'ясо, бо фактично до старшин - українців не було довір'я. Положення не змінилося, коли в квітні 1945 р. прибув до дивізії «Галичина» генерал П. Шандрук, голова Українського Національного Комітету як головнокомандуючий усіма українськими частинами при німецьких збройних силах. Він надав цій формації назву 1 Українська Дивізія Української Національної Армії (І УД УНА). В той час присяга, складена Гітлерові, не була відкликана, вона далі зобов'язувала. Не зважаючи на це, генерал П. Шандрук перевів окрему присягу з малою частиною Дивізії. В той час не було ані одної іншої частини при німецьких збройних силах, якаб підлягала генералові П. Шандрукові. Дивізія до капітуляції Третього Райху підлягала командирові ген. Ф. Фрайтаґові, що виконував доручення Райхсфюрера Г. Гімлера, Польової командної кватири Райхсфюрера, Начального командування армії (оперативний відділ), Начального командування армії (ген.квартирмейстер), Командування армійської групи «Південь», Командування армійської груип «Південний Схід», Командування воєнної округи ХУ111. Начального командування армії 2 і командування армії 6. Ці командування були вирішальними щодо розброєння дивізії «Галичина», про що майор Гайке докладні дані подає на стор. 194 та в інших місцях. Фактично. до капітуляції Третього Райху офіційною назвою цієї дивізії була «14 Ґренадирна дивізія зброї СС (галицька № 1)». А назва **1 УД УНА** була неофіційною, про що згадує також

майор Гайке у своїй книзі на стор.. 256.

Атор назвав свою книгу «Вони хотіли свободи», а в підзаголовку — «Історія Української Дивізії 1943 - 1945». І правильно: не зважаючи на назву цієї військової формації, її воядство добровільно зголосилося, щоб, надхнене романтикою, зі зброєю в руках боротися проти большевизму. Українські вояки були впевнені в тому, що боротьбою засвідчать свою зрілість для боротьби за національну свободу, яку звичайно здобувається зброєю. Дуже велика данина крови під Бродами, в Стирії, на жаль, не здійснила цього прагнення. Залишився лише історичний факт існування й участи в Другій Світовій війні також і української військової формації — дивізії «Галичина» (1 УД УНА) ,що у своїй книзі задокументував автор.

Майор Гайке зафіксував, без застережень, вірну картину тактичних операцій дивізії «Галичина» під Бродами, в Словаччині, в районі Жіліни та в Стирії проти партизан. Під час Львівсько - сандомирської операції війск 1 на Українськім фронті під командою маршала І. Конєва проти німецької групи армій «Північна Україна«, особливо проти XIII Армійського Корпусу під командою ген. Й. Гауффе було скерованих коло 33 піхотних і 6 панцерних і моторизованих дивізій. Совєтські війська започаткували офензиву 13 липня 1944 р. в напрямку на Раву Руську, проламуючи 2 німецькі оборонні лінії й далі розвиваючи атаку на захід. 60 армія (командир ген. П. Курочкін) і 36 армія, (командир ген. К. Москаленко) 1 Українського фронту, оперуючи на львівському напрямку, впровадив додатково 3 панцерні гвардійські армії (ген. П. Рибалко) та опісля 4 панцерну армію (ген. Д. Лелюшенко). При сильній підтримці летунства ранком 18. 7. 1944 р. проломили німецькі оборонні лінії, вийшовши на лінію Буськ - Ольшаниця - Івачів - Зборів. Під час дальших операцій совєтські війська оточили на південь від Котлова 6 німецьких дивізій, що 22 липня 1944 р. були ліквідовані.

До них належала й дивізія «Галичина». Таким чином, совєтські війська проломили оперативну глибину оборони німецьких з'єднань, що дало спроможність совєтській армії продовжувати погоню за відступаючими німецькими військами. Про цю операцію в СССР вже появилась окрема публікація, якої, мабуть, майор Гайке ще не мав. Як відомо, документи німецьких ділових штабів про операції під час облоги були знищені; тому книга майора Гайке залишиться одним із важливих документів воєнних дій німецьких армій в липні 1944 р.

На марґінесі обговорення книги майора Гайке, автор цієї статті, учасник боїв у цьому районі, мав нагоду чути від підстаршин Вермахту, що 17 липня 1944 р. був виконаний атентат на Гітлера, в наслідок чого Гітлер згинув. Чутка, що німецькі з'єднання у Західній Европі демобілізовані була поширена вже під час окруження X111 АК. З цього приводу, мабуть, відбувалися саботажі, зокрема з пальним, якого забракло було моторизованим частинам дивізії «Галичина» ще перед оточенням.

У загальному, Вермахт на цьому відтинку фронту був наставлений «нах Гаймат», він уже не був настільки боєздатний, щоб протиставитись переважаючим силам совєтських армій. Вермахт утратив мораль і був опанований дефетизмом. Тільки дивізія «Галичина», яку вермахтівці називали «Тойфель - Дівізійон», на різних відтинках фронту, не скупчено, але порозривано, була змушена стримувати атаки переважаючих совєтських сил, прикриваючи відступ німецьких з'єднань.

Були випадки передчасного залишення Вермахтом оборонних ліній, і час-

тини дивізії «Галичина» були змушені силою здобувати позиції, замість того, щоб їх без втрат замінити. В ніч з 16 на 17 липня 1944 р. IV - ий дивізіон тяжкої артилерії під командою одного з найкращих українських старшин, майора Палієнка змінив свої позиції, залишивши Ясенів та розбудувавши нові позиції поблизу Бродів. Уже о год. 11 - ій 16 липня 1944 р. з висуненого обсерваційного пункту телефоном повідомлено майора Палієнка, що в першій захисній лінії немає ані одного вояка.

Вермахт таємничо залишив цілу лінію. Не залишалося нічого іншого, як тільки чимскоріше пересунутися цілим дивізіоном або на залишині позиції під Ясеновом, (які вже були загрожені ворожими атаками), або під Білу Гору за Олеськом. Вирішили йти під Білу Гору, і, завдяки зливному дощеві, що перешкодив операціям советського летунства, вдалося із великими труднощами (розмоклі польові дороги) перетягнути важкими кіньми гармати й обоз під Білу Гору, звідки вже 17 липня вистріляно всі до останнього стрільна. В той час уже не було скоординованого дивізійного командування; кожна частина дивізії «Галичина» прикривала перед атаками советських військ відступ німецьких з'єднань. Самозрозуміло, це коштувало дивізію «Галичина» багато жертв убитими й раненими. Ранених уже не було спроможности рятувати!

Мабуть, вищезгаданий, один із багатьох епізодів того часу, авторові книги відомий.

Ця пригадка призначена для читачів, щоб краще уявляли тяжке положення під час Львівсько — Сандомирської операції советських військ.

При уважній аналізі книги майора Гайке постає багато різних нерозгаданих, укритих тайною питань. Одним із таких питань є: що сталося з майором Дмитром Палієвим? Чейже він із оточення вийшов живим, — автор цих рядків бачив його в Ходорові. В тому ж самому містечку мені судилось бачити також командира дивізії «Галичина» генерала Ф. Фрайтаґа босоніж, із перевішеними через рам'я чобітьми, разом із чотирма німецькими старшинами. Багато вважають, що майора Дмитра Палієва, на наказ генерала Фрайтаґа, розстріляли в Ходорові або під час маршу з Ходорова на Стрий. Можливо, що майор Гайке щось знає про це? В той час генерал Фрайтаґ, який після окруження розгубився, всю вину за поразку XIII корпусу складав на дивізію «Галичина». Він хотів здесяткувати рештки українських дивизійників, які вирятувались із оточення. Тому генерал Фрайтаґ відмовився був далі очолювати дивізію «Галичина». Також кружляли вперті поголоски, що генерал Фрайтаґ, після виходу з оточення, склав звіт, райхсфюрерові Гімлерові в якому дивізію «Галичина» представив у найчорніших фарбах . Але, завдяки звітові якогось воєнного звітодавця, що на власні очі бачив цілу трагедію дивізії «Галичина» під Бродами, райхсфюрер Гімлер звіту ген. Фрайтаґа не схвалив і наказав організувати нову дивізію (галицьку 1).

У загальному, книга майора Гайке заслуговує на увагу не тільки своєю об'єктивністю та змістовністю, але також і стилем. Книга читається з зацікавленням, а учасники дивізії «Галичина» під час читання напевно відтворюють в уяві факти трагічного минулого. Майорові Гайке належить признання й подяка за історичний документ, яким залишиться його книга «Вони хотіли свободи».

ПРИГАДКА

Адміністрація журналу «Самостійна Україна» пригадує всім довжникам, що залягають зі заплатою за журнал за минулі роки, щоби вирівняли свою заборгованість, бо в противному разі буде змушена здержати зі слідуюючим числом дальшу висилку журналу. Річна передплата виносить тепер 10 дол.

НОВЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО «САМОСТІЙНОЇ УКРАЇНИ» У ФРАНЦІЇ

Рівонж на терені Франції наш журнал «Самостійна Україна» придбав богато читачів та передплатників і все їх число побільшується. У зв'язку з тим і на цьому терені постала потреба кращої обслуги читачів та передплатників, щоб вони могли скоро діставати потрібні інформації та полагоджувати всі платності.

Щойно тепер вдалося нам це позитивно розвязати, коли Друг Василь Мулик погодився перебрати на себе цей почесний обов'язок очолити ПРЕДСТАВНИЦТВО на терені Франції. Отже тепер просимо всіх Вш. Передплатників та Читачів «Самостійної України» на тому терені звертатися у всіх справах на адресу:

Mr. Basile MOULEK
34, rue de la Belle-Ile
77500 CHELLES, FRANCE

Сердечно вітаємо нашого Представника у Франції та бажаємо йому найкрачих успіхів.

Адміністрація

ПРЕДСТАВНИЦТВО «САМОСТІЙНОЇ УКРАЇНИ» В АНГЛІЇ

Наш журнал «Самостійна Україна» має богато читачів та передплатників на терені Англії і з кожним разом число їх все побільшується. У звязку з тим повстала потреба кращої обслуги читачів та передплатників на цьому терені, щоб вони могли скоро дістати потрібні інформації та полагоджувати всі платності.

Це вдалося нам тепер позитивно розязати, бо Друг О. Семенюк, який досі допомагав нам поширювати наш журнал на тому терені, погодився перебрати на себе цей почесний обов'язок Представництва на терені Англії. Просимо всіх Вш. Передплатників та Читачів «Самостійної України» звертатися у всіх справах на адресу:

Mr. O. Semeniuk
41 Farfield Ter.
Bradford, BD9 5AW
Yorkshire, England

Вітаємо сердечно нашого Представника в Англії та бажаямо йому якнайкращих успіхів.

Адміністрація